

การศึกษา
เพื่อความเป็นคนดีสมบูรณ์

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

การศึกษ

เพื่อให้มีทัศนคติที่ถูกต้อง

ต้องศึกษารวม

ตามหลักวิชา ๓ ของพระพุทธเจ้า

ทฤษฎี
เพื่อความเป็นคนดีสมบูรณ์

พระนิพนธ์
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ISBN 978-616-382-512-4

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : เมษายน ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระวันรัต

พระเทพปริยัติวิมล

กองบรรณาธิการ

พระราชมนี

พระศากยวงศ์วิสุทธิ์

รศ.สุเชาว์ นพอลยชุม

ผู้จัดพิมพ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระศพสมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ผู้อุปถัมภ์การพิมพ์

ผศ. ดร. ม.ล. นิพาดา เทวกุล

คณะนิสิตเก่าภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รุ่นที่ ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓

พิมพ์ที่

ศาละพิมพ์การ ๙/๖๐๙ ต.กระทู้มล้ม อ.สามพราน

จ.นครปฐม ๗๓๒๒๐

คำนำ

การศึกษาเป็นเรื่องที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงสนพระทัยมาตลอดพระชนม์ชีพทั้งที่เป็นการศึกษาส่วนพระองค์ทั้งที่เป็นเรื่องการศึกษาทั่วไป ในส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ เจ้าพระคุณสมเด็จพระได้ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษาไว้หลายเรื่อง พระโอวาท หรือธรรมบรรยายในโอกาสต่าง ๆ ก็ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องการศึกษาไว้มาก

ฉะนั้นเมื่อได้มีโอกาสอันควรจึงได้รวบรวมเรื่องการศึกษาที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ ทรงนิพนธ์และทรงกล่าวไว้ในโอกาสต่าง ๆ มารวมพิมพ์ไว้ด้วยกันเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาของผู้สนใจสืบไป

จากพระนิพนธ์ต่าง ๆ ที่รวมพิมพ์ไว้ในเรื่อง “การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์” นี้จะเห็นได้ว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ทรงมีพระพรตตะและวิสัยทัศน์ทางการศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างน่าสนใจ

ยิ่ง ฉะนั้นพระนิพนธ์เรื่องการศึกษาเพื่อความเป็นคนที่
สมบูรณ์นี้ จึงเป็นเรื่องที่ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ควรจักได้
อ่านศึกษาและพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง

คณะเจ้าภาพได้พร้อมใจกันจัดพิมพ์พระนิพนธ์
เรื่องนี้ น้อมถวายเป็นพระกุศลแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
พระญาณสังวรพระองค์นั้น เนื่องในการพระศพ ณ พระ-
ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร ด้วยสำนักในพระคุณ-
ูปการและพระเมตตาคุณที่ทรงมีต่อพระพุทธศาสนา ชาติ
บ้านเมืองและประชาชนทั่วไป

คณะเจ้าภาพ

เมษายน ๒๕๕๘

บรรณมดล

พระพุทธศาสนา นั้นเกิดแต่พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระบรมครูทั้งของเทวทัตของมนุษย์ พระพุทธศาสนา เป็นพระศาสดาแทนพระองค์แห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสั่งพระพุทธรูปไว้สืบ เจริญมีได้ดังได้รับฟังพระสละเสียงตรัสสอน ซึ่งสกลเกิดประโยชน์ได้ครั้งก็ต่อเมื่อปฏิบัตินิยาม ครอง แม้สักแห่งใด หรือแห่งใด ถึงหากพระวิไลมีก็ตาม แต่สักแต่กว่าสัก สักแต่ดำรงมิได้มี มิได้หันมาปฏิบัตินั้น ครอง ก็หาสกลประโยชน์แก่ตนมิได้มี ทั้งยังเกิดโทษหนักหนาได้ด้วย

อันผู้ทรงพระคุณนั้นเป็นผู้ที่ในดวงใจของตนก็เลื่อมใสแต่ในศบ อดยมีผู้เจริญมาไว้แล้ว การให้ขบมันก็เลื่อมใสที่ผู้ทรงพระคุณนั้น ก็คือกรรมดีที่กระทำที่มั่งคั่งร่ำรวย แม้มีบุญคุณ โทษสกลผิด ก็ตั้งสกลเป็นธรรมดล

พระพุทธรูปเป็นพระศาสดาแทนสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ครอง สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระคุณซึ่งใหญ่หนักที่เปรียบไม่สมควรได้ ครอง การปฏิบัตินิยามในพระพุทธรูป สักก็เกินสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรง พระคุณใหญ่ ผลย่อมเป็นไปดังกรรมดีที่กระทำที่มั่งคั่งร่ำรวย ละมีกรรมโทษหนักหนา มิได้ตั้งสกลเป็นธรรมดล

ขอฝากดลธรรมนี้ไว้เป็นเครื่องเตือนใจท่านผู้เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ทั้งหลาย เราผู้มีบุญ ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาที่ประเสริฐสุดแล้ว ทั้งก็ขอเอาประโยชน์ที่ได้มีสกลปฏิบัตินิยาม ความสามารถเกิด สด่าปฏิบัตินั้นผู้ซึ่งปฏิบัติที่มั่งคั่งร่ำรวย

ศก. พระญาณสิทธิ์

วัดบวรนิเวศวิหาร
เมษายน ๒๕๓๘

พระประวัติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก

(สุวฑฺฒนมหาเถร เจริญ ฅว้ตร)

เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลุถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชยาวนานกว่าสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใดๆ ในอดีตที่ผ่านมา คือ ๒๔ ปี

วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นวันคล้ายวันประสูติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเจริญพระชนมายุ ๑๐๐ พรรษาบริบูรณ์ นับเป็นสมเด็จพระ-

[๗]

สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ที่เจริญพระชนมายุ
ยิ่งยืนนานกว่าสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใดๆ ในอดีต
ที่ผ่านมา ทั้งทรงดำรงตำแหน่งต่างๆ ทางคณะสงฆ์
ยาวนานกว่าพระองค์อื่นๆ คือ ทรงดำรงตำแหน่งเจ้า
คณะใหญ่คณะธรรมยุต ๒๕ ปี ทรงดำรงตำแหน่ง
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ๕๒ ปี นับเป็นบุญบารมี
ในทางประหิตปฏิบัติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ซึ่งยากที่จะมีเป็นสาธารณะแก่บุคคลทั่วไป

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีพระนามเดิมว่า เจริญ นามสกุล คชวัตร ทรงมีพระชาติภูมิ ณ จังหวัดกาญจนบุรี ประสูติเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุ ๑๔ พรรษา ณ วัดเทวสังฆาราม กาญจนบุรี แล้วเข้ามาอยู่ศึกษาพระปริยัติธรรม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร จนพระชนมายุครบอุปสมบท จึงกลับไปอุปสมบทที่วัดเทวสังฆาราม กาญจนบุรี และทรงจำพรรษา ณ วัดเทวสังฆาราม ๑ พรรษา แล้วจึงกลับมาทรงทำทัฬหีกรรม คือทรงอุปสมบทซ้ำ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ประทับอยู่ศึกษาพระปริยัติธรรม ณ วัดบวรนิเวศวิหารตลอดมา จนกระทั่งสอบได้เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๔

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงดำรงสมณศักดิ์มาโดยลำดับดังนี้ ทรงเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ พระราชาคณะชั้นราช และพระราชาคณะชั้น

[๗]

เทพ ในราชทินนามที่ พระโศภนคณาภรณ์ ทรงเป็น
พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวราภรณ์ ทรงเป็น
พระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ พระศาสนโสภณ ทรง
เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระญาณสังวร และ
ทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช
ในราชทินนามที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระ-
สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงเป็นผู้ใคร่
ในการศึกษา ทรงมีพระอัธยาศัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนมาตั้งแต่
ทรงเป็นพระเปรียญ โดยเฉพาะในด้านภาษา ทรงศึกษา
ภาษาต่างๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน และ
สันสกฤต จนสามารถใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี กระทั่ง
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณ-
วงศ์ พระอุปัชฌาย์ทรงเห็นว่า จะเพลินในการศึกษามาก
ไป วันหนึ่งทรงเตือนว่า ควรทำกรรมฐานเสียบ้าง เป็น
เหตุให้พระองค์ทรงเริ่มทำกรรมฐานมาแต่บัดนั้น และ
ทำตลอดมาอย่างต่อเนื่อง จึงทรงเป็นพระมหาเถระที่
ทรงภูมิธรรม ทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงศึกษา
หาความรู้สมัยใหม่อยู่เสมอ เป็นเหตุให้ทรงมีทัศนะกว้าง
ขวาง ทันท่อเหตุการณ์บ้านเมือง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อ
การสั่งสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก
และทรงนิพนธ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก
ได้อย่างสมสมัย เหมาะแก่บุคคลและสถานการณ์ในยุค
ปัจจุบัน และทรงสั่งสอนพระพุทธศาสนาทั้งแก่ชาวไทย
และชาวต่างประเทศ

[จ]

ในด้านการศึกษา ได้ทรงมีพระดำริทางการศึกษา
ที่กว้างไกล ทรงมีส่วนร่วมในการก่อตั้งมหาวิทยาลัย
พระพุทธศาสนาแห่งแรกของไทย คือ มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัยมาแต่ต้น ทรงริเริ่มให้มีสำนักฝึก
อบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อ
ฝึกอบรมพระธรรมทูตไทย ที่จะไปปฏิบัติศาสนกิจใน
ต่างประเทศ ทรงเป็นพระมหาเถระไทยรูปแรก ที่ได้
ดำเนินงานพระธรรมทูตในต่างประเทศอย่างเป็นทางการ
โดยเริ่มจากทรงเป็นประธานกรรมการอำนวยการฝึก
อบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศเป็นรูปแรก เสด็จไป
เป็นประธานสงฆ์ในพิธีเปิดวัดไทยแห่งแรกในทวีปยุโรป
คือวัดพุทธปทีป ณ กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร
ทรงนำพระพุทธศาสนาเถรวาทไปสู่ทวีปออสเตรเลียเป็น
ครั้งแรก โดยการสร้างวัดพุทธรังษีขึ้น ณ นครซิดนีย์
ทรงให้กำเนิดคณะสงฆ์เถรวาทขึ้นในประเทศอินโดนีเซีย
ทรงช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศเนปาล
โดยเสด็จไปให้การบรรพชาแก่ศากยกุลบุตรในประเทศ
เนปาลเป็นครั้งแรก ทำให้ประเพณีการบวชพื้นตัวขึ้น

อีกครั้งหนึ่งในเนपालยุคปัจจุบัน ทรงอุปถัมภ์การสร้าง วัดแคโรไลนาพุทธจักรวนาราม สหรัฐอเมริกา ทรงเจริญ ศาสนไมตรีกับองค์ดาไลลามะ กระทั่งเป็นที่ทรงคุ้นเคย และได้วิสาสะกันหลายครั้ง และทรงเป็นพระประมุขแห่ง ศาสนจักรพระองค์แรกที่ได้รับทูลเชิญให้เสด็จเยือน สาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการในประวัติ- ศาสตร์จีน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงเป็นนัก วิชาการและนักวิเคราะห์ธรรมตามหลักการของพระ- พุทธศาสนา ที่เรียกว่า ธรรมวิจยะ เพื่อแสดงให้เห็นว่า พุทธธรรมนั้นสามารถประยุกต์ใช้กับกิจกรรมของชีวิต ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับสูงสุด ทรงมีผลงานด้านพระนิพนธ์ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษา อังกฤษจำนวนกว่า ๒๐๐ เรื่อง ประกอบด้วยพระนิพนธ์ แสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งระดับต้น ระดับ กลาง และระดับสูง รวมถึงความเรียงเชิงศาสนคดีอีก จำนวนมาก ซึ่งล้วนมีคุณค่าควรแก่การศึกษา สถาบัน การศึกษาของชาติหลายแห่งตระหนักถึงพระปรีชาสามารถ

และคุณค่าแห่งงานพระนิพนธ์ ตลอดถึงพระกรณียกิจ
ที่ทรงปฏิบัติ จึงได้ทูลถวายปริญญาคุณูปภัณทิตกิตติมศักดิ์
เป็นการเทิดพระเกียรติหลายสาขา รวม ๑๓ มหาวิทยาลัย

นอกจากพระกรณียกิจตามหน้าที่ตำแหน่งแล้ว ยัง
ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่พิเศษ อันมีความสำคัญยิ่งอีกหลาย
วาระ กล่าวคือ ทรงเป็นพระอภิบาลในพระภิกษุพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เมื่อครั้งทรงพระ-
ผนวช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ พร้อมทั้งทรงถวายความรู้ใน
พระธรรมวินัย ตลอดระยะเวลาแห่งการทรงพระผนวช
ทรงเป็นพระราชกรรมาจารย์ ในสมเด็จพระบรม-
โอรสธิดาราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราช-
กุมาร เมื่อครั้งทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๑

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ไม่เพียงแต่
สร้างศาสนธรรม คือคำสอนมอบไว้เป็นมรดกธรรมแก่
พุทธศาสนิกชนและแก่โลกเท่านั้น แต่ยังได้ทรงสร้าง
วัดพุทธธรรมอันน่าสุขประโยชน์สู่ประชาชนทั่วไป มอบไว้
เป็นมรดกของแผ่นดินอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ วัดญาณ-
สังวราราม ชลบุรี วัดรัชดาภิเษก กาญจนบุรี วัดวังพุ่มไทร

[ณ]

เพชรบุรี วัดลำนนาญานสังวราราม เชียงใหม่ พระบรม-
ธาตุเจดีย์ศรีนครินทราสถิตมหาสันติคีรี เชียงราย โรง-
พยาบาลสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต กาญจนบุรี
ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ในโรงพยาบาล และโรงเรียน
ในถิ่นทุรกันดาร ๑๙ แห่ง โรงพยาบาลสมเด็จพระ-
สังฆราช พระองค์ที่ ๑๙ ท่าม่วง กาญจนบุรี ตึกวชิร-
ญาณวงศ์ ตึกวชิรญาณ สามัคคีพยาบาล ตึก ภปร ใน
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราช
รมณียเขต กาญจนบุรี และวัดไทยในต่างประเทศอีก
หลายแห่ง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงดำรง
ตำแหน่งหน้าที่สำคัญทางการคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ มา
เป็นลำดับ เป็นเหตุให้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจเป็น
ประโยชน์แก่พระศาสนา ประเทศชาติ และประชาชน
เป็นอเนกประการ นับได้ว่าทรงเป็นพระมหาเถระที่ทรง
เพียบพร้อมด้วยอัตตสมบัติและปรหิตปฏิบัติ และทรง
เป็นครูฐานีเยบุคคลของชาติ ทั้งในด้านพุทธจักรและ
อาณาจักร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงเป็นที่เคารพ
สักการะตลอดไปถึงพุทธศาสนิกชนในนานาประเทศ
ด้วยเหตุนี้ ทางรัฐบาลสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์
จึงได้ทูลถวายตำแหน่ง อภิธมหารัตนคฤ อันเป็นสมณศักดิ์
สูงสุดแห่งคณะสงฆ์เมียนมาร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ และ
ที่ประชุมผู้นำสูงสุดแห่งพุทธศาสนาโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕
ได้ทูลถวายตำแหน่ง พระประมุขสูงสุดแห่งพระพุทธ-
ศาสนาโลก

ถึง พ.ศ. ๒๕๔๓ พระสุขภาพของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระญาณสังวรลดถอยลง เนื่องจากทรงเจริญ
พระชนมายุมากขึ้น ไม่อำนวยการให้ทรงปฏิบัติพระศาสน-
กิจต่างๆ ได้โดยสะดวก จึงเสด็จเข้าประทับรักษาพระองค์
ณ ตึกวชิรญาณ สามัคคีพยาบาล โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
สภากาชาดไทย เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๓
ในช่วงแรกๆ ยังเสด็จกลับไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศ-
วิหาร เป็นระยะๆ ครั้งละ ๓ - ๔ วัน และเสด็จไปสดับ
พระปาติโมกข์ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ทุกวัน
ธรรมสวณะเดือนเพ็ญและเดือนดับ กระทั่งพระสุขภาพ

ไม่อำนวยการ คณะแพทย์ผู้ถวายการรักษาพยาบาลจึง
กราบทูลให้งดการเสด็จไปสดับพระปาติโมกข์ดังกล่าว
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา

ถึงวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ พระอาการ
ประชวรโดยทั่วไปทรุดลง คณะแพทย์จึงได้ถวายการ
ผ่าตัดพระอ้นตะ (ลำไส้) และพระอ้นตคุณ (ลำไส้สั้น)
หลังการผ่าตัด ทรงมีพระอาการทั่วไปเป็นที่พอใจของ

คณะแพทย์ ถึงวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เริ่มมี
พระอาการความดันพระโลหิตลดลง แต่มีการกระตือรือ
ขึ้นเป็นระยะๆ กระทั่งถึงวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖
ความดันพระโลหิตลดลงถึง ๒๐ และคงตัวอยู่ระยะหนึ่ง
ถึงเวลา ๑๙.๓๐ น. ความดันพระโลหิตลงถึง ๐ ใน
ทันทีทันใด

คณะแพทย์ได้ออกแถลงการณ์ในเวลาต่อมาว่า
เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก สิ้นพระชนม์ด้วยการติดเชื้อใน
กระแสพระโลหิต เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖
เวลา ๑๙.๓๐ น. สิริพระชนมายุได้ ๑๐๐ พรรษา กับ
๒๑ วัน

วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้เชิญพระศพ
จากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย มายัง
พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จ

[๖]

พระราชดำเนินแทนพระองค์มาถวายน้ำสรงพระศพ ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วเชิญพระศพประดิษฐานในพระโกศกุดั่นใหญ่ ภายใต้เศวตฉัตร ๓ ชั้น บนพระแท่นแว่นฟ้าปิด ทองประดับกระจก แวดล้อมด้วยฉัตรเครื่องสูง ๓ คู่ ประดับพุ่มตาดทองดอกไม้แจกัน และเทียนไฟฟ้ารายรอบพระโกศบนพระแท่นแว่นฟ้าทั้งสองชั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมถวายพระศพ ทั้งกลางวันและกลางคืน พร้อมทั้งมีพระโคมย์ถวายพระศพ เป็นเวลา ๗ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร (๓๐ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๖) ปัญญาสมวาร (๑๑ - ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖) และสตมวาร (๓๐ - ๓๑ มกราคม ๒๕๕๗) ถวายพระศพตามราชประเพณีโดยลำดับ

นับแต่ได้เชิญพระศพประดิษฐาน ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้นมา ได้มีพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้นำประเทศ

ทูตานุทูตประเทศต่างๆ และองค์การศาสนา พร้อมทั้งพุทธศาสนิกชน ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ มาถวายสักการะเคารพพระศพอย่างเนืองแน่นอย่างมิเคยปรากฏมาก่อน อาทิ

คณะทูตานุทูตกว่า ๒๓ ประเทศ มาร่วมในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร (๗ วัน) ในวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ พระราชกุศลปัญญาสมวาร (๕๐ วัน) วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ และพระราชกุศลสตมวาร (๑๐๐ วัน) วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๗ พระราชทานพระศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระ

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ สำนักวาติกัน โดยสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย ได้ประกอบพิธีมิสซาถวายพระกุศลแด่พระศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระ

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ คณะสงฆ์ แห่ง นิกายเนนบุตซึสึ แห่งประเทศญี่ปุ่น ได้ประกอบพิธีสวดถวายพระกุศลแด่พระศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระ

[๓]

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ฯพณฯ เซอร์ริง ตีอปกเย่ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศภูฏาน พร้อมด้วยภริยาและคณะได้มาถวายสักการะเคารพ พระศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ พระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร เจ้าคณะใหญ่จีนนิกาย พร้อมด้วยคณะสงฆ์จีน ได้ประกอบพิธีกึ่งเติกน้อมถวาย พระกุศลแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ พระมหาคณานัมธรรมปัญญาธิวัตร เจ้าคณะใหญ่นัมนิกาย พร้อมด้วยคณะสงฆ์อนัมนิกาย ได้ประกอบพิธีกึ่งเติกน้อมถวายพระกุศลแด่เจ้าพระคุณ สมเด็จพระเจ้า

วันที่ ๑๗ - ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ รัฐบาลอินเดีย โดยรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม ประเทศอินเดีย และ ฯพณฯ เอกอัครราชทูตอินเดียประจำประเทศไทย ได้ประกอบพิธีวีรชยานบูชา ถวายพระกุศลแด่พระศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า อย่างเต็มรูปแบบตามลัทธิวีรชยาน แห่งทิเบต

วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ คณะสังฆ-
เถรวาทแห่งอินโดนีเซีย พร้อมด้วยพุทธศาสนิกชน
อินโดนีเซียจำนวนกว่า ๑๐๐ คน ได้บำเพ็ญกุศลถวาย
พระศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช

นอกจากนี้ ยังได้มีผู้นำองค์กรทางศาสนาในประเทศ
ต่างๆ ส่งสารแสดงความอาลัย เนื่องในการสิ้นพระชนม์
ของเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช จำนวนมาก อาทิ องค์ทะ-
ไลลามะ พระสังฆราชา พระสังฆนายก องค์กรระหว่าง
ประเทศ และองค์กรพุทธศาสนาจากนานาประเทศ

กล่าวได้ว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราชา สกลมหาสังฆปริณายก ทรงดำรง
อยู่ในฐานะพระสังฆบิดรของพุทธบริษัททั่วโลกโดยแท้

ถึงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ตรงกับวัน
คล้ายวันประสูติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราชา สกลมหาสังฆปริณายก ครบ ๑๐๑
ปี และวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ตรงกับวัน
สิ้นพระชนม์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ครบ ๑ ปี พระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระ-

[ด]

ราชทานพระบรมราชูปถัมภ์จัดงานบำเพ็ญกุศลถวายแด่
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เนื่องใน ๒ วาระนี้ เรียกว่า “งาน
บำเพ็ญกุศลครบ ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระ
ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก” ระหว่างวันที่ ๓ - ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ในการนี้ รัฐบาล ศิษยานุศิษย์
และพุทธศาสนิกชนได้ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล

งานบำเพ็ญกุศลเริ่มแต่วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ.
๒๕๕๗ เวลาเช้า มีการถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุ
สามเณร ๑๕๐ รูป ณ พระตำหนักเพ็ชร
แล้วมีการตักบาตรพระภิกษุสามเณร ๑๕๐ รูป ณ ถนน
พระสุเมรุหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โดยมี ฯพณฯ พลเอก
ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน พร้อม
ด้วยพุทธศาสนิกชนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เสร็จแล้ว
 ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ในนามของพุทธศาสนิกชน
ทั้งหมดไปวางพวงมาลาถวายสักการะพระศพเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช ณ ลานหน้าพระตำหนักเพ็ชร จากนั้นไปชม
นิทรรศการพระประวัติเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ณ ตึกสภากา
การศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เวลาเพล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์การบำเพ็ญกุศลคล้ายวันประสูติถวายพระกุศลแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ และถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ พร้อมทั้งพระภิกษุสามเณรอีก ๑๕๐ รูป

เวลาเย็น คณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารและคณะศิษยานุศิษย์ เป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมถวายพระศพ

ระหว่างวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติถึงวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ซึ่งตรงกับวันสิ้นพระชนม์ครบ ๑ ปี ได้จัดให้มีกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คณะศิษยานุศิษย์และประชาชนทั่วไปได้ร่วมในการระลึกถึงพระองค์ท่านโดยในช่วงระยะเวลานั้น มีการเปิดให้ประชาชนเข้าถวายสักการะพระศพ ฯ ร่วมฟังสวดพระอภิธรรมพระศพ โดยมีหนังสือสัมมาทิฎฐิ และซีดีเสียงอ่าน จิตตนคร โดย คุณเพชร พรหมช่วย แจกเป็นที่ระลึกให้ผู้ที่มีมาร่วมสักการะพระศพฯ ทุกวัน พร้อมเปิดให้ประชาชนเข้าชมและสักการะพระพุทธรูป

[๓]

สำคัญของชาติ ในเขตพุทธาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร
๙ แห่ง

และมีการจัดกิจกรรม “บุปผาวิธานบูชา” คือ การให้ประชาชนร่วมปักดอกบานไม่รู้โรย บนพระรูปเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในอิริยาบถต่างๆ เพื่อแสดงความระลึกถึงพระองค์ท่านอย่างไม่เสื่อมคลาย เสมือนพระองค์ยังคงดำรงอยู่ ตั้งความสำนึกในพระคุณพระองค์ท่านที่อยู่ในความระลึกถึงอย่างไม่เคยเสื่อมคลายไปจากใจของคณะศิษยานุศิษย์และประชาชนชาวไทย โดยหลังจากมีการปักภาพเสร็จแล้วจะทำการรวบรวมภาพ เพื่อจัดเป็นนิทรรศการต่อไป

มีการจัดกิจกรรม “ปฏิบัติธรรมสังฆราชบูชา ครบ ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์” เชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมสวดพระพุทธรมณฑ์ฟังพระธรรมเทศนาและปฏิบัติธรรม โดยการนำของพระวิปัสสนาจารย์สายกรรมฐาน น้อมอุทิศถวายพระกุศลแด่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากนี้ ในทุกวันเสาร์ และวันอาทิตย์ ตลอดเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ (วันที่ ๓, ๔, ๕, ๑๑, ๑๒, ๑๘, ๑๙, ๒๓ และ ๒๔ ตุลาคม) ได้จัดให้มีกิจกรรมการอ่านบทเสภา และบทกลอนในพระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ที่พระองค์ได้ทรงนิพนธ์ไว้จำนวนมากกว่าร้อยบท ซึ่งยังไม่เคยได้รับการเผยแพร่มาก่อน โดยผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมจะเป็นผู้อ่านบทหรือกรอสดังกล่าวทุกวันเสาร์และอาทิตย์ก่อนการเริ่มพิธี “ปฏิบัติธรรมสังฆราชาบูชา ครบ ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์” เวลา ๑๖.๐๐ น.

อีกหนึ่งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรีได้ประดิษฐ์พวงมาลาขนาดพิเศษ คือขนาด ๓ เมตร โดยใช้ดอกไม้จำนวน ๑๐๐,๑๐๑ กลีบ (หนึ่งแสนหนึ่งร้อยหนึ่งกลีบ) มีน้ำหนัก ๑๐๑ กิโลกรัม ทั้งนี้ พวงมาลาที่ประดิษฐ์เป็นรูปดอกบัวซึ่งเป็นดอกไม้ที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซ้อนด้วยดอกไม้ประดิษฐ์เป็นรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นรูปแบบพัตยศ พุ่มข้าวบิณฑ์มี

[๖]

๒๑ แฉก สัญลักษณ์แทนวันที่ได้รับพระราชทานสถาปนา เป็นสมเด็จพระสังฆราช ๒๑ เมษายน ๒๕๓๒ พื้นตรงกลางพวงมาลาถักร้อยด้วยตาข่ายดอกกรัก อันแทนความ ศรัทธาและจงรักภักดีของพุทธศาสนิกชน ด้านล่าง ประดิษฐ์เป็นรูปช้างสามเศียรมีความหมายแทนพระสกุล “คชวัตร” บนเศียรข้างเทินด้วยพานพุ่มรูปดอกบัว สัญลักษณ์แห่งอามิสบูชา เหนือพานพุ่มประดิษฐ์ฐาน อักษรพระนาม ย่อ ญสส. อักษรพระนามสมเด็จพระสังฆราช ด้านล่างประดับด้วยดอกไม้ประดิษฐ์ มีพวง ดอกไม้แบบราชสำนัก พร้อมประดิษฐ์ดอกไม้ “บัวสี่ เหล่า” เพื่อประดับหน้าพระโกศ โดยคณาจารย์และ นักศึกษา สาขาเทคโนโลยีงานประดิษฐ์สร้างสรรค์ คณะ เทคโนโลยีวิศวกรรมศาสตร์

ที่ตึกมนุษยนาถ เปิดพิพิธภัณฑ์เจ้าอาวาสทุก พระองค์ของวัดบวรนิเวศวิหาร และที่โถงตึกมนุษยนาถ ได้จัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ การแสดงดนตรีเพลงของกลุ่ม ศิลปินเป็น คีตัญชลีบูชา เพื่อรำลึกถึงเจ้าพระคุณสมเด็จพระ อีกด้วย

ที่ตึกสภาการศึกษามหาภูมิภุมราชวิทยาลัย มีการจัดนิทรรศการ “สัมพัจฉรฉนัง ครบ ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์” นิทรรศการครั้งนี้ได้รวบรวมกิจกรรมตลอดระยะเวลา ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ ตลอดจนจดหมายเหตุแห่งการสิ้นพระชนม์ เพื่อถ่ายทอดให้ประชาชนได้มีโอกาสได้ร่วมรับรู้ถึงความสำนึกในพระเมตตาคุณ พระกรุณาธิคุณ ที่ประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้มีโอกาสมาร่วมแสดงอาลัยต่อพระองค์ท่าน และในนิทรรศการครั้งนี้ ได้มีการเปิดตัวภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “เมืองนิรมิต แห่งจิตตนคร” ในรูปแบบใหม่ทันสมัย น่าตื่นตาตื่นใจ โดยการจัดทำเป็นโรงภาพยนตร์ เสียงเซอร์ราวด์ ที่ดำเนินการผลิตโดย “คณะเมืองนิรมิต แห่งจิตตนคร” ซึ่งเป็นคณะจิตอาสาที่ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อถวายเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ในครั้งนี้ นอกจากนี้ยังได้จัดทำหนังสือการ์ตูน พร้อมจัดพิมพ์เป็นหนังสือแจกแก่ผู้เข้าชม จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ตรงกับวันสิ้นพระชนม์ครบ ๑ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์การ

[๒]

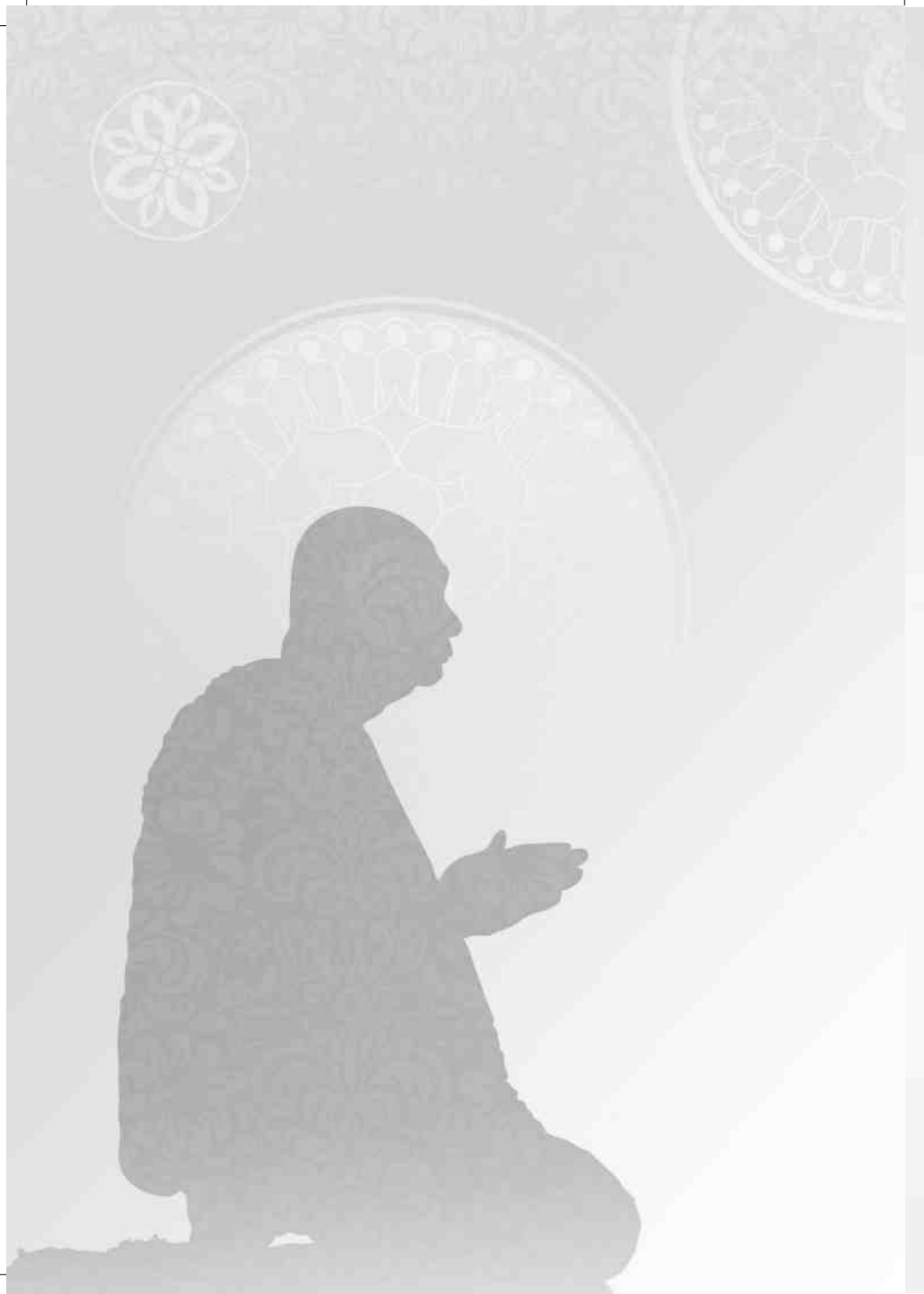
บำเพ็ญกุศลครบ ๑ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ถวายเจ้า
พระคุณสมเด็จพระเจ้า เริ่มแต่วันที่ ๒๓ ตุลาคม เวลาเย็น
มีพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง แล้วพระสงฆ์ ๒๐ รูป
สวดมาติกา สดับปกรณ์ เวลาค่ำ คณะสงฆ์วัดบวรนิเวศ
วิหารและคณะ อุบาสกอุบาสิกา จัดให้มีการสวด
พระอภิธรรมถวายพระศพ

วันที่ ๒๔ ตุลาคม เวลาเช้า พระสงฆ์ ๑๐ รูป
สวดพระพุทธมนต์ จบแล้วถวายภัตตาหารเพลแด่
พระสงฆ์ที่สวด พระพุทธมนต์ และพระภิกษุสามเณรอีก
๑๕๐ รูป โดยมี ฯพณฯ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา
นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธี

ตอนบ่าย มีพิธีมอบทุนส่งเสริมการศึกษาพระ-
ปริยัติธรรม แผนกบาลี แก่สำนักศาสนศึกษาทั่วประเทศ
ที่มีการจัดการศึกษาดีเด่น ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗
ของมูลนิธิสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
วัดบวรนิเวศวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ พระตำ-
หนักเพชรด้วย โดยสมเด็จพระวันรัต รักษาการเจ้า-
อาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประธานในพิธี

ตอนเย็น มีการสวดพระอภิธรรมถวายพระศพ
แล้วพระสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารสวดพระพุทธรมณฑ์ถวาย
พระกุศลแด่เจ้าพระคุณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระตำหนักเพ็ชร

วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่ประชุมสุดยอด
ชาวพุทธโลก ประกอบด้วยพระราชาธิบดี ผู้นำทางการ
เมือง ผู้นำทางพระพุทธศาสนาและบุคคลสำคัญของโลก
จาก ๔๑ ประเทศ ได้ร่วมประกอบพิธีสวดมนต์ถวาย
พระกุศล และเทิดพระเกียรติแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
พระญาณสังวรฯ พระประมุขสูงสุดแห่งพุทธศาสนาโลก
ณ วิหารแห่งวัดเนนบุตซีสุ เมืองกาโต จังหวัดคิวงะ
ประเทศญี่ปุ่น

สารบัญ

ศึกษา หรือ ไตรสิกขา	๑
ปฐมศึกษา	๑๕
มัธยมศึกษา	๓๑
อุดมศึกษา	๔๙
สรุปเรื่องการศึกษา	๖๕
แนวความเชื่อ	๘๓
การศึกษาในพระพุทธศาสนา	๑๑๗
พระโอราท	๑๓๗
เรื่อง ความประสานกันของปัญญา	
พระสัมโมทนียกถา	๑๔๕
เรื่อง การศึกษาของพระภิกษุสามเณร	
พระสัมโมทนียกถา	๑๔๙
เรื่อง สุ จิ ภา	

ศึกษา หรือ ไตรสิกขา

การศึกษาจำเป็นแก่ชีวิต

“บุตรที่ยังไม่เกิด ๑ บุตรที่ตายไปแล้ว ๑ และ บุตรที่โง่เขลา ๑ บุตร ๒ จำพวกข้างต้นยังดีกว่าจำพวก ท้าย เพราะ ๒ จำพวกข้างต้นให้เกิดความทุกข์ชั่วคราว ส่วนจำพวกหลังคือ บุตรที่โง่เขลาให้เกิดความทุกข์อยู่ ทุกระยะเวลา”

คำข้างบนนี้ เป็นคำแปลภาษิตในहितยพเทศ แสดง เป็นพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ซึ่ง ทรงปรารถถึงพระราชบุตรผู้ยังมีได้ศึกษา จึงโปรดจัดให้ มีพระอาจารย์ถวายการศึกษาแก่พระราชบุตร การศึกษา เป็นเรื่องสำคัญของชีวิต ทำชีวิตให้มีคุณค่าขึ้น จนถึง

เห็นกันมาตั้งแต่โบราณแล้วว่า ผู้ที่ยังไม่เกิดมาหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ยังดีกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ มารดาบิดาและผู้มีเมตตาทั่วไปจึงอุปการะให้การศึกษาแก่เด็กของตน ถึงจะให้อย่างอื่นไม่ได้ก็พยายามให้การศึกษา เพราะวิชาเป็นทรัพย์ที่ติดตัว ทำให้สามารถดำรงตนได้

ศึกษาในหลักสูตรและนอกหลักสูตร

ในบัดนี้ การศึกษากำลังก้าวหน้ามาก แบ่งเป็น ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เหมือนอย่างต้นไม้แบ่งเป็นโคนต้น กลางต้น และยอด ทุก ๆ คน กำลังขึ้นศึกษาพฤษคือต้นไม้การศึกษานี้อยู่ จึงได้รับความรู้ซึ่งแปลกหูแปลกตาแปลกใจขึ้นทุกวัน การรับความรู้ตามหลักสูตร เป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลเลือกสรรแล้ว ตามควรแก่สมัย ส่วนการรับความรู้นอกหลักสูตรหรือนอกโรงเรียนซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง เพราะความรู้บางอย่างเมื่อไปรับมาแล้ว ทำให้เกิดความหลงเข้าใจผิด คิดเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียม

ประเพณีที่เป็นชีวิตเนื้อหาของชาติ ความรู้บางอย่างทำให้
ใจแตก ไม่ประพடுத்தนอนอยู่ในทางที่ดี ความรู้บางอย่างก็
มีประโยชน์

ครูบอกแถว

ทางมาของความรู้เหล่านี้มาโดยตรงก็มี มาโดย
แอบแฝงก็มี และบัดนี้มีเครื่องสื่อความรู้กันได้อย่าง
รวดเร็วตลอดทั้งโลก มีวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์
มีรถยนต์พาหนะที่วิเศษต่าง ๆ และมีหลายฝ่ายหลาย
พวก แต่ละฝ่ายก็ชักจูงให้รับรู้ไปปฏิบัติกันไปทางหนึ่ง ๆ
เรียกว่ามีทิสปาโมกข์ หรือมีครูมากพวกมากฝ่าย บาง
พวกก็สอนให้เดินไปทางซ้าย บางพวกก็สอนให้เดินไป
ทางขวา บางพวกก็สอนให้เดินตรงกลาง ผู้ที่เชื่อฟังก็จะ
พากันเดินชนกันเองกลุ่มไปหมดเท่านั้น เหมือนอย่างใน
โรงเรียนหนึ่ง นักเรียนทั้งหมดมาขึ้นเข้าแถวอยู่กลาง
สนาม ครูคนหนึ่งบอกให้นักเรียนซ้ายหัน ครูอีกคนหนึ่ง
บอกให้นักเรียนขวาหัน แล้วบอกหน้าเดินพร้อม ๆ กัน
เมื่อเป็นเช่นนี้ลองคิดมองดูภาพ นักเรียนทั้งโรงเรียนจะ

เดินชนกันอย่างยุ่งเหยิงกันไปหมดเท่านั้น เพราะเมื่อยืนเข้าแถวกัน ฝ่ายหนึ่งซ้ายหัน ฝ่ายหนึ่งขวาหัน ก็คือหันหน้าชนกัน แล้วเดินชนกันอย่างอลหม่าน ส่วนฝ่ายที่หันหน้ากลาง ๆ นั้นก็จะพลอยถูกชนด้วย เว้นไว้แต่จะเดินออกไปเสียจากสนาม เมื่อยังอยู่ในสนามแล้วก็ไม่อาจจะพ้นจากการถูกชนให้รวนเร่ไปในทางใดทางหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างสมมติในสนามโรงเรียน ซึ่งน่าจะยังไม่เคยมี แต่ก็เห็นข้อที่น่าแปลกที่ปรากฏว่ามีในสนามนอกโรงเรียน เช่น ในถนนหนทาง ในประเทศต่าง ๆ คนหลายคนได้รับความรู้ตามคำสั่งสอนของครูต่าง ๆ ออกมาเดินชนกัน ปะทะกันสับสนวุ่นวายอยู่ตามถนนหนทางดังที่ปรากฏในบางประเทศแม้ในเร็ว ๆ นี้

หลักไตรรงค์

ส่วนในประเทศไทยไม่ปรากฏเหตุการณ์เช่นนั้น เพราะรัฐบาลและประชาชนเคารพยึดมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งธงชาติ และพากันบำรุงรักษาขนบธรรม-

นิยมประเพณีของชาติ ทั้งส่วนมากแม้จะได้รับความรู้จากครู เป็นอันมาก แต่ก็ยังเคารพนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นครู ที่เยี่ยมยอดเพียงพระองค์เดียว ไม่นับถือว่าครูไหนเยี่ยม ยอดกว่า ทั้งมีความรักเคารพในพระมหากษัตริย์เป็น อย่างยิ่ง เมื่อตั้งมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์เช่นนี้จึงไม่หันเห ไปทางไหนอื่น นอกจากทางหลักไตรรงค์นี้เท่านั้น จึง ควบคุมกันอยู่อย่างสงบเรียบร้อย แสดงว่ามีหลักของตน ดืออยู่ ส่วนผู้ที่รับเอาหลักอื่นให้กว้างขวางไขว่เขวแสดงว่า ตนเองไม่มีหลักของตนเองอยู่ ดังที่เรียกว่าคนหลักลอย ไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจของใคร ผู้ที่เยาว์ความคิดอาจมี ความคิดผิดทางไปได้ง่าย เป็นเยาวชนอาจจะเยาว์ความคิด เพราะยังเยาว์วัย เป็นผู้ใหญ่อาจจะเยาว์ความคิด เพราะไม่ฉลาดขาดการศึกษา หรือเพราะหลงเชื่อไปใน ทางที่ผิด จึงจำต้องวางรากฐานหรือเสริมฐานของหลัก ไตรรงค์ให้มั่นคงทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ จึงควบคุมกันอยู่โดย สงบสุขเรียบร้อยได้ตลอดไป

เสริมฐานหลักไตรรงค์

วิธีวางรากฐานหรือเสริมฐานหลักไตรรงค์ คือ อบรมปลูกความเคารพรักในองค์ ๓ นั้น ลงไปในจิตใจของทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ รักษาธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับองค์ทั้ง ๓ นี้ไว้ นับถือเป็นสิ่งสำคัญไม่ทอดทิ้งละเลย เมื่อรักษาส่งเสริมหลักของตนให้มั่นคง เรียกว่าคนมีหลักร่วมกันอยู่เป็นอันเดียวกัน ก็เกิดความสามัคคีอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นโอกาสให้ได้ศึกษาับความรู้ต่าง ๆ ทันทต่อความรู้และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และรับความเจริญในด้านวัตถุต่าง ๆ มาทะนุบำรุงบ้านทะนุบำรุงเมืองให้มั่งคั่งเป็นสุข โดยเฉพาะเยาวชนก็ตั้งใจเล่าเรียนศึกษาในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ให้มีความรู้ความก้าวหน้ายิ่งขึ้น เว้นรับความรู้ที่จะชักพาให้เสียหาย เว้นสิ่งเย้ายวนที่เป็นอันตรายแก่การศึกษาและความดี

ความเจริญก้าวหน้ากับหลักไตรรงค์

เมื่อเป็นดังนี้ องค์ที่เป็นหลักทั้ง ๓ นั้น จึงไม่ขัดอะไรกับความเจริญก้าวหน้า กลับเป็นเครื่องรักษาส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยสวัสดิ เพราะมีหลักเป็นที่พึ่งอาศัยให้เกษมสวัสดิ ไม่ใช่เจริญก้าวหน้าไปอย่างหลักลอย ซึ่งมีหวังว่าจะล้มลงอย่างง่ายดาย และทำให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย

ความเป็นอารยชน

ทั้งนี้เป็นข้อที่ควรภูมิใจได้ว่า ได้มีหลักที่ดีที่เจริญแล้วของตนเองเป็นที่ยึดเหนี่ยวมาแต่โบราณกาล ถึงจะยังด้อยอยู่ในด้านวัตถุและในด้านความรู้สาขาต่าง ๆ แต่ในด้านหลักยึดเหนี่ยวที่ดีทางจิตใจแล้วไม่ด้อยเลย ชื่อว่าเป็นอารยะ คือเป็นคนเจริญได้ที่เดียว ส่วนผู้ที่หมิ่นแคลนทอดทิ้งหลักของตนเสียนั้นแหละแสดงว่าเป็นผู้ด้อยเป็นผู้ที่หมิ่นตนเอง ไม่ควรแก่การนับถือไว้วางใจ

การศึกษานั้นเพื่ออะไร

คำว่า “ศึกษา” ตามพจนานุกรมให้ความหมายไว้ว่า “การเล่าเรียนฝึกฝนอบรม” ในตำราศัพท์อีกฉบับหนึ่งให้ความหมายไว้ว่า “การถือเอาวิชา” ทางบ้านเมืองได้วางแผนการศึกษาของชาติไว้เป็น ๔ ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา ตามที่โรงเรียนทั่วไปได้สอนอยู่แล้ว เมื่อพิจารณากล่าวอย่างสรุป การศึกษาก็เพื่อ

(๑) ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการ และในการสังคมเป็นต้นได้เป็นอย่างดี

(๒) เพื่อให้มีความเป็นคนโดยสมบูรณ์

ความประสงค์ของการศึกษาข้อแรกมีความชัดเจนแล้ว ส่วนข้อ ๒ หมายความว่า คนที่ถือกำเนิดเป็นคนนั้น ยังไม่จัดว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์เพราะเหตุเพียงที่เกิดมามีรูปร่างเป็นคน ต่อเมื่อมีการปฏิบัติประกอบด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีสมกับความเป็นคน จึงจะเรียกว่าเป็นคนโดยธรรม เมื่อมีธรรมของคนบริบูรณ์จึงจะชื่อว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ แม้คำในหิโตปเทศก็กล่าวว่า “การ

กิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ของคนและ สัตว์ดิรัจฉานเสมอกัน แต่ธรรมของคนและสัตว์ดิรัจฉาน เหล่านั้นแปลกกว่ากัน เว้นจากกรรมเสียคนก็เสมอกับ สัตว์ดิรัจฉาน”

การศึกษาธรรมทำให้คนสมบูรณ์

การศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ แต่ขาดธรรม ยังเป็นเหตุให้ใช้ความรู้ความสามารถนั้นไปในทางที่ผิด ดังเช่นเป็นโจรจำพวกต่าง ๆ ดังเรื่องต่อไปนี้ ในสมัย พุทธกาล บุตรของนางพราหมณ์มีนทานีภริยาของ พราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสวāti ได้เกิดในราตรีวันหนึ่ง เมื่อเกิดนั้นอาวุธต่าง ๆ ได้สว่าง โพลงขึ้นทั่วพระนคร ตลอดถึงพระแสงหอกพระแสง ดาบของพระราชา พราหมณ์บุโรหิตออกดูดาวนักษัตร เห็นว่าบุตรของตนเกิดในโจรฤกษ์ จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลถามความผาสุกในการบรรทม พระราชาตรัส ว่าจะบรรทมเป็นสุขจากที่ไหน มงคลอาวุธสว่างโพลง ขึ้น ชะรอยจะมีอันตรายแก่พระราชสมบัติหรือแก่ชีวิต

พราหมณ์บุโรहितกราบทูลว่าบุตรของตนเกิด อาวุธ เหล่านั้นสว่างโพล่งขึ้นด้วยอำนาจของเด็กนั้น เด็กนั้น จะเป็นโจรต่อไป แต่ว่าจักเป็นโจรผู้เดียว มิใช่เป็นโจร ราชสมบัติ ตนจะให้ฆ่าเสีย พระราชาตรัสว่าเมื่อเป็น โจรผู้เดียวจักทำอะไรได้ จงเลี้ยงไว้เถิด ฝ่ายพราหมณ์ บุโรहितพร้อมกับพวกญาติชานานนามเด็กนั้นว่า อหิงสกะ แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน ด้วยถือเป็นนิมิตว่าอาวุธ ทั้งหลายสว่างขึ้น แต่ก็ไม่เบียดเบียนใคร เมื่ออหิงสกะ เติบโตขึ้นถึงวัยเล่าเรียนก็ส่งไปเรียนในกรุงตักกศิลา อหิงสกะตั้งใจเรียนศิลปวิทยา และตั้งใจปฏิบัติอาจารย์ เป็นอย่างดีจนเป็นที่รัก เป็นศิษย์ก้นกุฏิของอาจารย์

ฝ่ายศิษย์อื่นซึ่งพากันต่ำต้อยถอยเป็นศิษย์ภายนอกก็พากันริษยา คิดจะทำลายอหิงสกะ จึงปรึกษากัน เห็นว่า “จะไปยุแหย่อาจารย์ว่า อหิงสกะโกงเขาหรือ ประพฤติไม่ดีหรือมีชาติต่ำต้อยหาได้ไม่ เพราะอหิงสกะ มีปัญญา มีความประพฤติมีชาติดีพร้อม มีอยู่ทางเดียว คือหาวิธียุแหย่ให้อาจารย์กินแหนงระแวงใจอหิงสกะ” จึงแบ่งกันออกเป็น ๓ พวก เข้าไปหาอาจารย์ที่ละพวก ยุแหย่ว่าอหิงสกะคิดร้ายอาจารย์ ที่แรกอาจารย์ไม่เชื่อ

ขับไล่พวกศิษย์ที่มายุแหย่ออกไป พุดส้าทับว่า “อย่า
มายุแหย่ให้เราแตกกับบุตรของเราเลย” ครั้นถึงพวกที่
๒ - ๓ อาจารย์ก็ชักแคลงใจ จนถึงเชื่อว่าเป็นความจริง
จึงคิดจะฆ่าอหิงสกะเสีย แต่ครั้นจะฆ่าโดยเปิดเผยก็เกรง
จะเกิดโทษ เกิดเสื่อมเสียชื่อเสียงและลาภผลต่อไป จึง
คิดหาวิธีฆ่าให้แนบเนียน ครั้นคิดได้แล้วจึงเรียกอหิงสกะ
มากล่าวว่า การเรียนศิลปะใกล้จะสำเร็จแล้ว แต่จักเข้า
เขตสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อไปฆ่าคนให้ครบพัน คืออาจารย์คิด
เห็นทางว่า เมื่ออหิงสกะไปฆ่าคนเป็นอันมาก จักมีคน
หนึ่งต่อสู้อหิงสกะเสีย ฝ่ายอหิงสกะที่แรกตอบปฏิเสธ
อาจารย์ แต่ครั้นอาจารย์อ้างว่าจะไม่ได้รับผลของศิลปะ
ด้วยความรักจะได้ศิลปะ อหิงสกะจึงถืออาวุธไปดักฆ่า
มนุษย์อยู่ในดง ครั้นฆ่าได้หลายคนเข้าก็จำไม่ได้ว่ากี่คน
เพราะโดยปกติอหิงสกะเป็นคนมีปัญญา ไม่ตั้งใจใจ
ต่อเรื่องปาณาติบาต ฉะนั้นต่อมาจึงตัดนิ้วไว้นิ้วหนึ่ง ๆ
เก็บไว้ ครั้นนิ้วเหล่านั้นหายไปเสียอีก จึงนำมาเสียบเป็น
พวงนิ้วแขวนไว้กับตน จึงเกิดเรียกชื่อขึ้นว่า องคูลิมาล
แปลว่า ผู้มีพวงมаланิ้วมือ หรือมีนิ้วเป็นพวงมालา
ชื่อเสียงขององคูลิมาลโจรได้กระฉ่อน เป็นที่กลัวเกรง
ของคนทั่วไป จนไม่มีใครกล้าเข้าป่า องคูลิมาลโจรจึง

เข้าไปจับคนฆ่าในบ้านในตำบลภายนอกกรุงสาวัดดี ประชาชนต้องอพยพเข้าไปในกรุงสาวัดดี ประชุมกันที่ ท้องพระลานหลวง กราบทูลร้องทุกข์ ฝ่ายพราหมณ์ บุโรहितทราบข่าวจึงกลับไปบอกนางมันตานีผู้เป็นภรรยา ว่า “โจรองคูลิมาลเกิดขึ้น ไม่ใช่คนอื่น คงเป็นอหิงสก- กุมาร บัดนี้ พระราชาจักปราบปราม จะควรทำอย่างไร” นางมันตานีบอกว่า ตนจะออกไปนำบุตรกลับ พราหมณ์ บุโรहितก็กล่าวห้ามมิให้ออกไป อ้างว่าไม่ควรทำวิสาสะ คือความไว้วางใจชน ๔ จำพวก คือไม่ควรไว้วางใจใน โจรว่าเป็นสหายเก่า ในเพื่อนว่าเป็นคนชิดชอบมาเก่า ในพระราชาว่าทรงนับถือ และในสตรีว่าอยู่ในอำนาจ แต่ใจของมารดาเป็นของอ่อนด้วยความรักในบุตร จึง ออกไปจากบ้านเพื่อจะนำบุตรของตนกลับ เข้าวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลก ทรงทราบว่าถ้าไม่เสด็จไป ไปรด องคูลิมาลก็จะทำมาตุฆาต ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะเป็น ผู้ที่ไปรดไม่ขึ้น ครั้นเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัดดี ทรงทำภักติกแล้ว จึงเสด็จไปยังที่อยู่ขององคูลิมาลโจร แม้มีพวกคนเลี้ยงโคพวกชาวนาเป็นต้นห้ามมิให้เสด็จ ก็คงเสด็จต่อไปโดยดุษณี

ฝ่ายองคฺลิมาลโจรได้เห็นพระพุทฺธเจ้าเสด็จมาแต่ไกลก็มีความแปลกใจ ว่าในสมณเฑาะนี้มาได้เพียงผู้เดียวคนอื่น ๆ ต้องมากันเป็นพวก ๆ ถึงเช่นนั้นก็ยังไม่ให้เราชะรอยว่าจะมาวางข่ม จะต้องปลงชีวิตเสีย จึงวิ่งตามพระพุทฺธเจ้าอย่างเต็มกำลังแต่ก็ไม่อาจจะทัน จึงร้องให้พระพุทฺธเจ้าหยุด พระพุทฺธเจ้าตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้วองคฺลิมาล ฝ่ายท่านจงหยุด” องคฺลิมาลคิดว่า “สมณะเหล่านี้เป็นผู้พูดจริง แต่พระองค์นี้เดินอยู่พูดว่าหยุดควรจะต้องถามดู” จึงร้องถามว่าพูดอย่างไร พระพุทฺธเจ้าตรัสว่า “เราวางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง จึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านยังเที่ยวฆ่าฟันประหัตประหาร จึงชื่อว่ายังไม่หยุด” พอองคฺลิมาลได้ยินพระพุทฺธเจ้าดำรัสเป็นคำสะกิดใจ ก็กลับได้สติขึ้นทันที จึงกราบพระบาทของพระพุทฺธเจ้าทูลขอบวช พระพุทฺธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยตรัสว่า จงเป็นภิกษุมาเถิด องคฺลิมาลโจรจึงกลับเป็นภิกษุพุทฺธสาวก ตามเสด็จพระพุทฺธเจ้ากลับสู่พระเชตวนาราม เมื่อท่านเป็นพระภิกษุแล้วก็ได้รับพระราชทานอภัยโทษ ต่อมาได้บำเพ็ญเพียรจนได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ท่านเป็นตัวอย่างของบุคคล

ประเภทมืดมาสว่างไป ซึ่งเป็นผู้ที่เคยผิดไปแล้วกลับตัว
ได้ และเรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า เชื่อครุผิดที่สั่งให้หัน
ไปต่าง ๆ ก็ทำให้หันไปผิดจนกว่าจะได้พบครุที่ถูกต้อง และ
แสดงว่าการศึกษามีความรู้ความสามารถอย่างเดียว
อาจกลายเป็นโจรไปก็ได้ และสามารถทำความชั่วร้าย
เสียหายได้มากกว่าคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถ ต่อ
เมื่อได้ศึกษาให้เป็นคนโดยสมบูรณ์อีกส่วนหนึ่ง การ
ศึกษาของตนจึงจะสมบูรณ์ ดังเช่นองค์ลิวโลจอร์ เมื่อ
พบพระพุทธเจ้าจึงได้พบทางที่ถูกต้องของชีวิต

การศึกษาเพื่อให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องศึกษา
ธรรมตามหลักสิกขา ๓ ของพระพุทธเจ้าคือ

๑. ศีลสิกขา ศึกษาศีล
 ๒. จิตตสิกขา ศึกษาจิต
 ๓. ปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญา
- สนฺติเมว ลิกฺขเขยฺย พิงฺคฺศึกษาสันติแล

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๓

ปฐมศึกษา

ความมีระเบียบ

ดอกไม้ที่จัดไว้ในพานและแจกันอย่างเป็นระเบียบงดงามบนโต๊ะบูชาพระ เมื่อมองดูจะรู้สึกว่าเป็นระเบียบงดงามน่าดูน่าชม ในห้องที่อยู่อาศัย เมื่อวางสิ่งของต่าง ๆ ไว้ตามที่โดยเรียบร้อยก็จะดูเรียบร้อยงดงามได้ประโยชน์ ดังคำว่าของใช้ไว้เป็นที่หายก็รู้ดูก็งามตา บ้านเรือนเมื่อจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ รักษาความสะอาดให้ทั่วถึงตลอดถึงบริเวณบ้าน ก็จะได้ดูงดงามน่าอยู่น่าอาศัย อาหารที่บริโภคน่ารับประทาน ตลอดถึงเครื่องปรุงอาหารต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ที่หลับที่นอน ตลอดถึงที่ที่นั่งที่ถ่ายสิ่งที่ไม่สะอาด เมื่อจัดให้

เรียบร้อยให้สะอาดและถูกต้องด้วยหลักสุขลักษณะ
 อนามัย ก็จะนำคุณาชมให้เกิดความสุข แม้ภายนอกบ้าน
 ออกมา ถนนหนทางบ้านเรือนทั่วไป ตลอดถึงโรงเรียน
 และสถานที่ต่าง ๆ ที่ใช้ร่วมกัน เมื่อช่วยกันรักษาความ
 เรียบร้อยความสะอาด ไม่ทำให้สกปรกรกรุงรัง ก็จะแล
 ดูเรียบร้อยงดงาม และให้เกิดความสุขร่วมกันโดยทั่ว ๆ
 ไป แม้สิ่งของของตนเองที่นอกจากนี้ เช่น หนังสือเรียน
 สมุด ดินสอ ก็รักษาความสะอาดและทะนุถนอม เมื่อ
 จะเขียนก็เขียนเฉพาะเรื่องที่ควรเขียนลงไปในสมุด และ
 เขียนให้เรียบร้อยให้มีระเบียบและถูกต้อง หนังสือนั้น
 เขียนสำหรับอ่าน ก็ต้องเขียนให้อ่านออก และสำเนียง
 สังกะตวิธีใช้ตัวอักษรสะกดการันต์เพื่อเขียนให้ถูก หนังสือ
 เมื่อเปิดอ่านก็ไม่เปิดพลิกโดยแรงและไม่เปิดแบะเกินไป
 จะเป็นเหตุให้ฉีกขาดเสียหาย บางทีหนังสือยับไปเสีย
 ก่อน เหล่านี้เป็นต้น แม้กิริยามารยาทก็เช่นเดียวกัน
 การพูดจา การแสดงกิริยาทางกาย เมื่อใช้วาจาที่ถูกต้อง
 เรียบร้อย จะยืนเดินนั่งนอนก็เรียบร้อย มีมารยาทดี
 รู้จักแสดงความเคารพในผู้ที่ควรเคารพ ไม่แสดงกิริยา
 ชนิดไม่มีมารยาทหรือชนิดล่วงเกินต่อผู้หลักผู้ใหญ่และ

บุคคลทั่ว ๆ ไป ปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีสมบัติของผู้ดีคือ
สมบัติของคนดี คนที่มีกิริยามารยาทดีทั้งทางกายทั้ง
ทางวาจาเช่นกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคนเรียบร้อย น่านิยม
ชมชอบ นี้แหละคือความมีระเบียบ เมื่อมีระเบียบเพราะ
จัดให้ถูกที่เหมาะสม ก็ย่อมเกิดความเรียบร้อยงดงาม

ความมีระเบียบของธรรมชาติ

ความมีระเบียบนี้ ย่อมมีอยู่แม้โดยธรรมชาติ ดัง
เช่นมีในต้นไม้และในร่างกายของสัตว์ดิรัจฉาน ในต้นไม้
มีลำต้น กิ่งใบ ดอก มีรูปและสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่
ตามที่ ร่างกายของสัตว์ดิรัจฉานเล่า มีรูปพรรณสัณฐาน
มีขนสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่น นก
ต่างชนิด แม้ร่างกายของคนเราเองอวัยวะต่าง ๆ ก็
ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่น ส่วนศีรษะ ส่วน
ลำตัว ส่วนแขนขา อวัยวะภายในต่าง ๆ เช่น มันทสมอง
ประสาทต่าง ๆ หัวใจ ปอด เป็นต้น ก็ปฏิบัติหน้าที่อย่าง
มีระเบียบทั่วถึงกัน ถ้าร่างกายประกอบกันไม่ถูกที่ เช่น
หู ตา จมูก ปาก ของใครประกอบอยู่ผิดที่ ก็จะดูพิกล

พิการพิลึกพิลั่นแปลกผู้แปลกคนไป และเมื่อหัวใจปอด เป็นต้นไม่ปฏิบัติหน้าที่ไปอย่างมีระเบียบ ก็หมายความว่าเกิดเป็นโรคขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะต้องรีบแก้ไขรักษา แม้ธรรมชาติก็ยังมีความเป็นระเบียบเช่นนี้ ถึงส่วนที่ใหญ่กว่านี้ก็มีความเป็นระเบียบเช่นเดียวกัน เช่น การหมุนของโลกของดวงจันทร์และของดาวพระเคราะห์ทั้งหลายที่หมุนไปรอบตัวเองและรอบดวงอาทิตย์ ก็หมุนไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อยมีเกณฑ์ที่แน่นอน ฉะนั้น กำหนดวันเดือนฤดูและปีจึงเป็นไปสม่ำเสมอแน่นอนอาจคำนวณเวลาได้โดยถูกต้อง ถ้าไม่มีระเบียบเวลาต่าง ๆ ก็จะไม่คลาดเคลื่อนไปหมด และจะเกิดอันตรายอย่างมหาดศาล คิดดูง่าย ๆ เฉพาะโลกนี้เท่านั้น ผู้ที่เรียนภูมิศาสตร์ย่อมจะทราบได้ว่าบนพื้นผิวของโลกก็มีบริเวณที่เป็นน้ำมากกว่าพื้นดิน ถ้าโลกหมุนผิดท่าไปอย่างไร คือเอียงผิดระเบียบไปน้ำในมหาสมุทรก็จะบ่าพังลงมาท่วมโลกที่เป็นส่วนพื้นดิน ทำลายชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยอยู่บนพื้นดินให้หมดไปทั้งโลกก็น่าจะได้ หรือหมุนเข้าไปใกล้ดวงอาทิตย์จนเกินไปก็จะเกิดไฟไหม้โลกขึ้นได้ หรือมิฉะนั้นถ้าหมุนคว้างคว้างไปอย่างไม่มีระเบียบ

ก็จะไปชนกับดาวดวงอื่น ๆ ที่เป็นโลกแต่ละโลกจนทำให้โลกแตกไปด้วยกัน แต่เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะไม่เกิดขึ้นในเมื่อโลกหมุนไปอย่างมีระเบียบด้วยอำนาจของแรงถ่วงหรือแรงดึงดูดซึ่งรักษาความเป็นระเบียบที่เป็นดุลยภาพไว้ได้

ความมีระเบียบของธรรมดา

มิใช่แต่ในธรรมชาติเท่านั้น แม้ในธรรมดาก็มีความเป็นระเบียบเหมือนกัน เป็นต้นว่าหลักของกรรมดังที่ได้แสดงแล้ว คือสัตว์โลกทั้งปวงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานย่อมหมุนไปตามกรรม กรรมเป็นแรงถ่วงหรือแรงดึงดูดให้สัตว์ทั้งหลายเป็นไปในระเบียบเดียวกัน คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อันนี้แหละเป็นหลักยุดิธรรมหรือดุลยภาพของธรรมดา ทำให้เกิดระเบียบเป็นอันเดียวกัน ถ้าไม่มีหลักกรรมดังกล่าว ก็จะไม่เกิดดุลยภาพหรือยุดิธรรมในธรรมดา ก็จะเกิดสับสนวุ่นวายดังที่เรียกว่า เป็นไปตามพระมโน (คือใจ) ของใครก็ได้ที่เข้าใจว่าเป็นผู้บันดาลต่าง ๆ แต่ความสับสนวุ่นวายอย่างนั้นไม่มี ก็เพราะมี

หลักการทำให้เกิดดุลยภาพดังกล่าวเช่นเดียวกับมี
หลักแรงความถ่วงหรือแรงดึงดูด ทำให้เกิดดุลยภาพใน
การหมุนของโลกเป็นต้น ความเป็นระเบียบของสิ่งต่าง ๆ
จึงมีอยู่โดยทั่วไป

ความมีระเบียบเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม อารยธรรม

คนเรามีสติปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน จึงรู้จัก
สร้างความเป็นระเบียบให้เกิดขึ้นแก่ตนและสังคมยิ่งกว่า
พื้นเพเดิม พึงมองดูเทียบดูกับสัตว์ดิรัจฉาน สัตว์ดิรัจฉาน
ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนบัดนี้ ไม่มีปัญญาสร้าง
ความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ตน การกิน การอยู่อาศัย และกิริยา
อาการต่าง ๆ เป็นต้น เดิมเป็นอย่างไร บัดนี้ก็เป็นอย่าง
นั้น ทำอะไรได้เท่าที่ธรรมชาติอำนวยให้มาเท่านั้น ส่วน
หมู่มนุษย์มีสติปัญญาปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้นโดยลำดับ
ดังจะเห็นได้ว่าอาหารก็ปรับปรุงให้ดี เครื่องนุ่งห่มที่อยู่
อาศัย เป็นต้น ก็จัดสร้างให้เพียงพอแก่ความต้องการและ
ให้วิจิตรสวยงามให้เป็นสุขสบาย และรวมกันเป็นบ้าน

เป็นเมืองเป็นประเทศชาติ มีพระเจ้าแผ่นดิน มีรัฐบาล มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีอาชีพต่าง ๆ มีเครื่องทะนุบำรุง ความสุขต่าง ๆ มีทหารตำรวจ ตลอดจนถึงมีศาสนา สำหรับเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เหล่านี้แหละรวมเรียกว่า วัฒนธรรม หมายถึงเพาะปลูกความเจริญให้เกิดขึ้น หรือ เรียกว่าอารยธรรม หรือนาครธรรม หมายถึงรู้จักสร้าง ให้เป็นบ้านเป็นเมืองที่มีความเจริญเพียบพร้อมด้วยสิ่ง ต่าง ๆ ตลอดถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งงาม วัฒน ธรรมและอารยธรรมนี้ หาไม่ได้หรือหาได้ยากในหมู่สัตว์ ดิรัจฉาน และในพวกคนป่าที่ยังประพุดิอยู่ตามเดิม อย่างสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมองหมู่มนุษย์เทียบกับหมู่ สัตว์ดิรัจฉานหรือคนป่าแล้ว ย่อมจะเข้าใจความหมาย ของคำว่าวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะคนเรามี วัฒนธรรมและอารยธรรมอยู่ จึงเจริญก้าวหน้าไปไกล ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานมากมาย ดังที่เป็นไปอยู่นี้ แต่ วัฒนธรรมและอารยธรรมโดยมากมีอยู่เพียงผิวเผิน เหมือนอย่างเพียงผิวหนัง พ้นผิวหนังไปแล้วก็ไม่พบ วัฒนธรรมหรืออารยธรรม หมายความว่าไม่มีแต่ภายนอก

เท่านั้น ส่วนภายในเต็มไปด้วยหายนธรรม (เหตุของความเสื่อม) หรืออนารยธรรม (ความเป็นป่าเถื่อนไม่เจริญ) ฉะนั้น คนเราโดยมากจึงมีภายนอกและภายในไม่ตรงกัน เช่น ภายนอกรักษามารยาทอันดีต่อกัน แต่ภายในคิดไม่ดีต่อกัน เช่น คิดทำร้ายประหัดประหารกัน คือบางทีภายในใจไม่มีวัฒนธรรมเลยทั้งที่ภายนอกแสดงว่ามีวัฒนธรรมต่อกัน เป็นการตีหน้าซื้อแต่ใจคดเรื่องเช่นนี้มีมานานแล้ว จนถึงมีคำกล่าวมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ว่า สัตว์ดิรัจฉานอ่านง่าย ส่วนมนุษย์อ่านยาก เพราะมีชั้นเชิงมากนัก เหมือนอย่างป้ารอกซ์ฎู ไม่รู้ว่าสิ่งสาราสัตว์จะซ่อนอยู่ที่ไหนบ้าง แม้คำกลอนในโลกนิติก็มีว่า

พระสมุทรสุดลึกลั่น	คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจจ้วดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้ไร	ยากแท้หยั่งถึง ฯ

ศีลและวินัย

พระพุทธเจ้าทรงเสริมความมีระเบียบให้เข้าถึงจิตใจ เริ่มด้วยศีลและวินัย ท่านผู้ที่ยังจิตมนุษย์ได้โดยถูกต้องและวางหลักการอบรมกายวาจาพร้อมทั้งจิตใจไว้อย่างบริบูรณ์ก็คือ พระพุทธเจ้า หลักแรกที่ทรงวางไว้ก็คือศีล คำว่า ศีล แปลตามศัพท์ว่า ปกติ หมายความว่า ความเป็นปกติเรียบร้อยอย่างหนึ่ง ความเคยชิน ลงรูปลงตัวติดอยู่ ประจำอยู่เป็นปกติอย่างหนึ่ง ความปกติเรียบร้อยนั้น หมายถึงความปกติเรียบร้อยของความประพฤติ เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ จะเว้นอะไรจะทำอะไร เมื่อกล่าวโดยทั่วไปก็สุดแต่ระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นระเบียบของตระกูล ระเบียบของโรงเรียน ระเบียบราชการ ระเบียบของทหาร ดังที่เรียกว่าวินัยข้าราชการ วินัยทหาร เป็นต้น เมื่อเป็นพุทธศาสนิกก็ต้องถือวินัยของพระพุทธเจ้า คือเว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้ ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอนุญาตไว้ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เหล่านี้แหละเรียกว่าวินัย ซึ่งเป็นคำสั่ง คู่กับพระธรรมซึ่งเป็นคำสอน พระธรรม

และพระวินัยนี้รวมเป็นพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า

วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย

ในชั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา
เป็นพระธรรมคือคำสอน ต่อมาเมื่อมีพุทธบริษัทขึ้น คือ
ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวโดยเฉพาะภิกษุ
บริษัท เมื่อมีผู้เข้ามาบวชมีเชื้อชาติ วรรณะ ตระกูล
ต่าง ๆ กัน มีศรัทธาต่าง ๆ กัน เพิ่มจำนวนมากขึ้น มี
ผู้ที่บวชมานานมากขึ้น ไพบูลย์มากขึ้น ลาภดี ๆ มาก
ขึ้น ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในสงฆ์ พระพุทธเจ้า
จึงทรงบัญญัติพระวินัยคือคำสั่งเป็นเครื่องปกครองพระ-
สาวก เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยบริสุทธิ์สะอาดเสมอกัน
ในสงฆ์ อานาจประโยชน์ คือวัตถุประสงค์ที่พระพุทธเจ้า
ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นนั้น

เพื่อให้เป็นสงฆ์คือเป็นหมู่กันด้วยดี

เพื่อให้สงฆ์มีผาสุก

เพื่อ निकคหะ (ข่ม) บุคคลที่ด้านดี

เพื่อให้ภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นผาสุก

เพื่อป้องกันมิให้มีความหมักหมมอยู่ในปัจจุบัน
 เพื่อกำจัดความหมักหมมมิให้มีต่อไปภายหน้า
 เพื่อให้บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสมีความเลื่อมใสขึ้น
 เพื่อให้บุคคลผู้เลื่อมใสอยู่แล้วมีความเลื่อมใส
 ยิ่งขึ้น

เพื่อให้พระสัทธรรมคือพระศาสนาดำรงอยู่
 เพื่อช่วยให้มีวินัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์
 เรียบร้อยขึ้นในสงฆ์

วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับบรรพชิต
 (ผู้บวช) เรียกว่าการียวินัย (วินัยของผู้ไม่ครองเรือน)
 ได้แก่ศีลของภิกษุสามเณรในบัดนี้ ส่วนศีลของคฤหัสถ์
 ฆราวาส คือ ศีล ๕ ศีล ๘ เรียกว่าการียวินัย (วินัย
 ของผู้ครองเรือน) อันที่จริงศีลมีจำนวนต่าง ๆ นั้น เรียก
 ตามจำนวนสิกขาบท คือจำนวนข้อหรือมาตราในพระ-
 วินัยนั่นเอง ดังเช่นปฏิบัติตามวินัยบัญญัติ ๕ สิกขาบท
 คือ ๕ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๕ ๘ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๘
 ลำพังตัวศีลไม่มีจำนวนเพราะมีลักษณะอย่างเดียว คือ
 ความเป็นปกติเรียบร้อยเท่านั้น

เหมือนอย่างกฎหมายมีมากข้อ แต่ก็เพื่อผลร่วมกันอย่างเดียวกัน นั่นคือความสงบสุขเรียบร้อยของประชาชน และเมื่อปฏิบัติเป็นปกติแล้วก็เป็นศีลที่อยู่ตัว คือคงเว้นได้เป็นปกติทีเดียว ผู้ที่ปฏิบัติได้เป็นปกติดังกล่าว ย่อมไม่รู้สึกอึดอัดลำบาก เพราะทำได้จนอยู่ตัว หรือคงตัวแล้ว ทั้งไม่ต้องคำนึงว่ามีกี่ข้อ แต่ก็อาจปฏิบัติได้โดยไม่ผิด เหมือนอย่างการปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน เมื่อปฏิบัติอยู่เป็นปกติก็ไม่ต้องคำนึงว่าระเบียบมีกี่ข้อ บางทีถูกถามก็ตอบไม่ได้ แต่เมื่อจะทำอะไรก็ไม่ผิดระเบียบ หรือผิดเข้าก็รู้ได้ นี่สำหรับผู้ปฏิบัติจนอยู่ตัวแล้ว เมื่อกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ก็ต้องศึกษาให้รู้วินัยของตนให้ทั่วถึง

ความหมายของศีลและวินัยอย่างกว้าง

เรื่องศีล ๕ กับธรรมอีก ๕ ข้อได้แสดงแล้วพร้อมทั้งอานิสงส์คือผลที่ดีของศีล ในที่นี้ต้องการจะกล่าวถึงวินัย และประสงค์จะแนะนำให้เข้าใจเรื่องศีลให้กว้างออก

ไปอีกว่า ถึงความประพฤติเรียบร้อยในทุก ๆ ทางดังที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด อันแสดงถึงความมีวัฒนธรรมและอารยธรรม รวมเรียกว่าเป็นศีลทั้งหมด

อนึ่ง ควรเข้าใจคำว่าวินัยให้กว้างออกไปด้วยว่า หมายถึงคำสั่งและระเบียบวินัยในทางต่าง ๆ ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามเหล่านี้ เมื่อตนอยู่ในหมู่ที่มีวินัยอย่างใด ก็เคารพปฏิบัติในวินัยอย่างนั้น เช่น ทุก ๆ คนในฐานะที่อยู่ในตระกูล ก็ประพฤติในวินัยของตระกูล ในฐานะที่อยู่ในโรงเรียน ก็ปฏิบัติตามวินัยของโรงเรียน เมื่อรับราชการหรือทำงานอะไรก็ปฏิบัติตามวินัยของทางราชการหรือขององค์การนั้น ๆ ในฐานะเป็นพลเมืองก็ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกก็ปฏิบัติตามวินัยของพระพุทธเจ้า วินัยนี้แลเป็นเส้นบรรทัดของศีล เป็นถนนของศีล ศีลมีวินัยเป็นเส้นบรรทัดหรือเป็นทางดำเนินเหมือนดังยวดยานพาหนะวิ่งไปตามถนน จึงจะยังให้เกิดผลดีคือความมั่งคั่งดังกล่าวแล้ว

ปฐมศึกษาของคน

ศิลปะหรือวินัยนี้แหละเป็นปฐมศึกษา คือข้อที่พึงศึกษาเป็นขั้นแรก ศึกษาในเรื่องนี้เรียกว่าศึกษาศิลปะ เมื่อมองดูอย่างกว้าง ๆ ทุก ๆ คนได้เริ่มศึกษามาตั้งแต่เกิด มารดาบิดาได้เริ่มสอนให้ศึกษา คือฝึกหัดให้รู้จักใช้อวัยวะร่างกาย ให้รู้จักใช้ภาษาพูด ให้รู้จักวินัยคือระเบียบมารยาทต่าง ๆ ต่อมาครูอาจารย์เป็นต้นก็ช่วยให้ศึกษา วินัยต่าง ๆ ควบคู่กันไปกับศิลปวิทยา จนถึงพระพุทธเจ้าทรงให้ศึกษาวินัยในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เมื่อกล่าวประมวลกันเข้าทั้งหมด ก็เพื่อให้มี

ศีลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติดี

อาจารย์สมบัติ ถึงพร้อมด้วยมารยาทดี

โคจรสมบัติ ถึงพร้อมด้วยที่เที่ยว คือไปในที่สมควรจะไป

อาชีพสมบัติ ถึงพร้อมด้วยอาชีพ คือหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

ทิวฐีสมบัติ ถึงพร้อมด้วยความเห็น คือมีความ
เห็นชอบตามคลองธรรม ทำให้ประ-
พฤติชอบธรรม

นี้แลคือสมบัติผู้ดี หมายถึงสมบัติคนดี เป็น
ศีลสิกขา นับเป็นปฐมศึกษา

คนดีมีสิริ

คนที่มีสมบัติผู้ดีหรือสมบัติคนดีประจำตัว เป็น
คนสุขภาพไม่หยาบคายนเพราะมีศีลมีวินัย ทำอะไรมีความ
เป็นระเบียบและสะอาดไม่สกปรก ย่อมเป็นผู้ที่มีสิริหรือ
ศรีคือมีขวัญประจำตน ประดับอยู่กับตน เป็นเครื่อง
ดึงดูดให้เกิดความดีและความสุขความเจริญ อันสิรินี้
ใคร ๆ จะขอหรือจะลักไปหาได้ไม่ ดังเรื่องเล่าว่า ใน
กรุงสาวตถี สมัยพุทธกาล เศรษฐีใจบุญผู้หนึ่งชื่ออนาถ-
บิณฑิกะ เคยตกยากแล้วกลับมั่งมีขึ้นอีก มีพราหมณ์ผู้
รู้ลักษณะสิริคนหนึ่ง จึงคิดจะไปขโมยสิริของเศรษฐีนั้น
ได้ไปยังเรือนของเศรษฐี พิจารณาว่าสิริอยู่ที่ไหน ก็
ทราบว่ อยู่ที่หงอนของไก่ขาวเหมือนอย่างสังข์ขัดใน

กรรทอง จึงกล่าวขอโก่ขานั้น ด้วยอ้างเรื่องลวงว่า ตนเป็นอาจารย์บอกมนต์แก่ศิษย์เป็นอันมาก แต่รำคาญโก่ที่มีอยู่ตัวหนึ่งซึ่งชันไม่เป็นเวลา แต่ว่าโก่ตัวนี้ได้ทราบว่าเป็นเวลาจึงมาขอ เศรษฐีก็ให้ ในขณะที่เศรษฐีกล่าวให้ นั้น สิริก็ออกจากหงอนโก่ไปอยู่ที่แก้วมณี ที่วางไว้เหนือศิระะ พราหมณ์ขอแก้วมณี เมื่อเศรษฐีกล่าวให้ สิริก็ออกไปอยู่ที่ไม้อาร์กษที่วางไว้เหนือศิระะ พราหมณ์กล่าวขออีก เมื่อเศรษฐีออกปากให้ สิริก็ออกไปอยู่บนศิระะของอัครภรรยาของเศรษฐี พราหมณ์ไม่อาจจะขอต่อไปจึงบอกความจริงแก่เศรษฐี และกล่าวว่า “ไม่อาจจะขโมยสิริของท่านไปได้ ของของท่านจงเป็นของท่านเท่านั้น” เรื่องนี้แสดงว่า ความดีและสิริซึ่งเกิดจากความดีย่อมเป็นของจำเพาะของตนของผู้ทำความดีทุก ๆ คน

สีลั กิเรว กลุยานั

ท่านว่าศีลนั้นเทียว เป็นความดี

๖ สิงหาคม ๒๕๐๓

มัธยมศึกษา

หลักสูตรใหญ่ของจิตตศึกษา

อบรมจิตให้มีระเบียบงดงามเป็นมัธยมศึกษา ความมีระเบียบอันหมายถึงมีศีล (คือความประพฤติปกติเรียบร้อยหรือประพฤติเรียบร้อยเป็นปกติ) เพราะรักษาวินัย (คือระเบียบสำหรับให้ปฏิบัติให้เกิดเป็นศีลดังกล่าว) รวมถึงทั้งมีวัตนธรรมอารยธรรมประมวลเป็นสมบัติผู้ดี คือสมบัติของคนดี ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ปฐมศึกษา จำต้องเกี่ยวเนื่องกับจิตใจเป็นส่วนสำคัญ ถ้าจิตใจไม่รักความมีระเบียบ และภาวะของจิตใจก็ยังไม่มีการเรียบอาการภายนอกก็ต้องยุ่งไม่มีระเบียบไปด้วย ยากที่จะปกปิดซ่อนเร้นได้ ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องการอบรม

จิตใจต่อไป พุดง่าย ๆ คือรักษาจิตใจอย่างไรไม่ให้ยุ่งเหยิง แต่มีระเบียบเรียบร้อย ให้สงบให้ตั้งมั่นในหน้าที่ซึ่งจะต้องปฏิบัติของตน อันนี้แหละเป็นหลักสูตรใหญ่ของจิตตสิกขา ศีกขาจิต อันเป็นมัธยมศึกษาซึ่งจะแสดงในกัณฑ์นี้ แต่เพื่อเข้าใจง่ายจะสมมติเป็นเรื่องครูสอนนักเรียน

ครูสอนวิธีอบรมใจ

ในห้องเรียนแห่งหนึ่ง ครูกำลังสอนนักเรียนอยู่ แต่สังเกตเห็นนักเรียนหลายคนขาดความตั้งใจฟัง เพราะมีอาการตามที่ครูสังเกตเห็นต่าง ๆ กัน บางคนกำลังนั่งเหม่อ บางคนนั่งหน้าบึ้ง บางคนนั่งโงกหงุบหงับ บางคนดูกระสับกระส่าย บางคนดูสงสัยไม่เข้าใจ ครูจึงเรียกนักเรียนเหล่านี้ออกมาหน้าชั้น ถามว่ามีจิตใจเป็นอย่างไรไปหรือ สังเกตดูว่าไม่ได้ตั้งใจฟังครูอธิบาย ขอให้บอกตามความจริง ครูจะได้ให้คำแนะนำไปที่ละคน คำบอกเล่าของนักเรียนและคำกล่าวอบรมของครูมีดังต่อไปนี้

นักเรียนคนหนึ่งซึ่งนั่งเหม่อบอกแล้วว่า กำลังคิดเพลินไปถึงละครโทรทัศน์ที่แสดงสนุกสนานเมื่อคืนนี้ และวันนี้ก็แน่จะไปดูภาพยนตร์เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว

ครูกล่าวอบรมว่า เวลาที่กำลังเรียนจะคิดอะไรเพลิดเพลินไปอย่างอื่นไม่ถูกต้อง ต้องปล่อยความคิดอื่น ๆ ให้หมด รวมใจมาตั้งใจเรียนเท่านั้นจึงจะถูก สิ่งสนุกสนานสวยงามต่าง ๆ ทุก ๆ คนก็ย่อมชอบใจ แต่ก็ต้องเลือกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมและรู้จักเวลา เช่น เล่นในเวลาที่เหมาะสม พักผ่อนในเวลาที่เหมาะสม เรียนในเวลาที่เหมาะสม ทำการบ้านทบทวนวิชาในเวลาที่เหมาะสม ถ้าใช้เวลาดูโทรทัศน์หรือเล่นสนุกเพลิดเพลินอะไรเสียหมด ไม่ทำการบ้านทบทวนวิชาอะไรกัน ก็ทำให้การเรียนอ่อนลง ยิ่งในเวลาเรียนยังตั้งใจมาคิดเพลินไปเสียอีก ก็ยิ่งเป็นโทษอันตรงต่อการเรียนนี้แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า กามฉันท์ แปลว่า ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา สำหรับชั้นนี้หมายความว่าพึงใจปรารถนา หรือในเวลาที่ไม่ควรพึงปรารถนา นี้แหละเป็นอสุภะคือไม่งาม เพราะในเวลาที่ต้องตั้งใจ

เรียน แต่กลับมา นั่งเหม่อคิดถึงละครโทรทัศน์เพลินไป
อย่างนี้ก็ไม่งาม เหมือนอย่างเมื่อมาโรงเรียนก็ควรจะ
แต่งเครื่องแต่งกายนักเรียนแต่กลับแต่งอย่างอื่นมา
เป็นการไม่งามเพราะไม่ถูกต้อง แม้ในเวลาที่คุณจะมี
ความเพลิดเพลินพักผ่อน กลับไปคิดจดจ่ออยู่กับตำรับ
ตำราบวดยศวิชา ก็ไม่งามเหมือนกัน ฉะนั้นให้ควรรู้จัก
ควรไม่ควร ให้รู้จักเวลา อย่างในเวลาเรียนเช่นนี้อย่าไป
คิดอะไรร้อยอย่างอื่นเพลินไป จงข่มใจ ทำความตั้งใจฟังครู
อธิบายวิชาแต่อย่างเดียว

นักเรียนคนที่สองบอกแล้วว่า กำลังโกรธเพราะผู้
ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว

ครูกล่าวอบรมว่า ไม่ได้ไปเที่ยวไม่เห็นจะเสียหาย
อะไร ไปเที่ยวเสียอีกอาจจะต้องเสียหาย ผู้ปกครองจึง
ไม่อนุญาต ผู้ปกครองท่านมีหน้าที่ปกครองดูแล ท่าน
ต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ส่วนนักเรียนมีหน้าที่ควร
จะต้องเชื่อฟัง ไม่เช่นนั้นก็ไปเป็นผู้ปกครองเสียเอง แต่เป็น
ยังไม่ได้ เพราะยังต้องพึ่งท่านอยู่ ท่านต้องเลี้ยงดูสง
เสีย และข้อสำคัญต้องปกครองใจตนเองให้ได้ อย่าเอาแต่

โกรธ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า โกรธ โทสะบ้าง พยาบาทบ้าง อยู่ด้วยกันมากก็ต้องกระทบกระทั่งกัน บ้าง ผิดใจกันบ้าง เมื่อเขาไม่ทำตามใจเรา เราก็โกรธ ทำไมไม่คิดว่าเพราะเราไม่ทำตามใจเขาต่างหาก จะให้ เขาเอาใจเราข้างเดียวอย่างนี้ไม่ยุติธรรม ควรหาทาง กลางเพื่อปรองดองกัน คือเขาหย่อนใจมาให้เราบ้าง เราก็หย่อนใจไปให้เขาบ้าง ทุกฝ่ายไม่เอาแต่ใจของตน ข้างเดียวก็จะไม่โกรธกัน และควรคิดตั้งปรารภนาดี ต่อกันด้วยเมตตาจิต นี่แหละเป็นวิธีผูกมิตรหรือผูก ไมตรีจิตทำให้เกิดมิตรภาพระหว่างกัน ทำให้เกิดความรักความเคารพนับถือกัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ แผ่เมตตาต่อกัน เป็นเครื่องป้องกันความโกรธ หรือ ความพยาบาทเคียดแค้น เฉพาะนักเรียนผู้นี้ซึ่งโกรธ ผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว ก็เพราะท่านไม่ทำตามใจ ทำไมเราจึงไม่ทำตามใจท่านบ้างเล่า อย่างนี้แหละเรียกว่า คิดเอาแต่ใจตนเองข้างเดียว จึงไม่ยุติธรรม โกรธท่าน ไม่ถูก ท่านมีเหตุผลของท่านซึ่งเราควรจะเคารพเชื่อฟัง จงคิดให้เห็นเหตุผล ให้เห็นความรัก ความเมตตาของท่าน ให้รู้สึกว่าคุณที่แท้ ท่านรักเมตตาเราต่างหาก

จงคิดระดับโกรธเสียอย่างนี้ มาตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาดีกว่า

นักเรียนคนที่สามซึ่งนั่งโง่หงุดหงิด บอกแล้วว่า
เมื่อคืนดูโทรทัศน์จนดึก

ครูกล่าวอบรมว่า นี่เอาเวลาที่ควรจะพักผ่อนไป
เปลืองเปลืองเสียนั่นเอง และคงจะใช้เวลาที่ควรทำการ
บ้านทบทวนวิชาไปดูละครเสียอีกเป็นแน่ ร่างกายจำต้อง
หลับนอนพักผ่อนให้เพียงพอ จึงจะมีสุขภาพอนามัย ให้
รู้จักใช้เวลาให้ถูกต้อง ดังที่ได้สอนคนที่หนึ่งแล้ว *ความ
โง่ก่วง* พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *ถีนะ* เป็นอาการซึมเซา
ของร่างกาย บางที่ร่างกายไม่เป็นอะไรนัก แต่จิตใจ
เคลิบเคลิ้มซึมเซาท้อแท้เกียจคร้าน พระพุทธเจ้าตรัส
เรียกว่า *มิทธะ* เรียกรวมกันว่า *ถีนมิทธะ* แปลว่า *ความ
ง่วงงุนเคลิบเคลิ้มทำให้ซึมทึบโง่* อย่าปล่อยให้ซึมเซา
จะเคยตัว ต้องหัดให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่า
ว่องไวอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีแก้ง่วงแก่พระ-
โมคคัลลานะ สรุปรว่ให้คิดถึงเรื่องที่จะทำให้หายง่วง
ให้ตรึกตรองถึงสิ่งที่ได้ฟังได้เรียนมา ให้อ่านท่องทบทวน

ให้ยอนหูทั้งสอง ลูบตัวด้วยฝ่ามือ ให้ลุกขึ้นยืน ลูบตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาว ให้คิดทำใจให้สว่างกำหนดให้ปรากฏเหมือนอย่างกลางวันในจิตใจ ให้เดินกลับไปกลับมาสำรวจใจ ในที่สุดก็ให้นอนพักผ่อน และถ้าเกิดท้อแท้เกียจคร้านก็อย่ายอม ต้องปลุกใจให้เข้มแข็งซะมักเขม้น เราทุกคนสามารถแก้ไขตนเองได้ เมื่อแก้ใจกว้างเคลิบเคลิ้มได้แล้วจึงจะมีกำลังตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาได้ไม่เช่นนั้นก็จะซึมเซาที่มโง่ ไม่รู้เรื่องอะไร

นักเรียนคนที่สี่นั่งกระสับกระส่าย บอกเล่าว่า มีเรื่องลึกลับเพราะเรื่องทางบ้าน ได้ไปเที่ยวเขาดินวนาเพื่อเปลี่ยนอารมณ์ เที่ยวดูสัตว์ต่าง ๆ ก็ตื่นเต้นใจดี แต่ครั้งนี้ถึงเรื่องที่ขัดข้องก็ลึกลับ

ครูกล่าวอบรมว่า ครูควรจะรู้ต้นเหตุทางบ้าน และบางทีจำเป็นต้องปรึกษากับผู้ปกครองเพื่อแก้หรือป้องกันมิให้มีเหตุเช่นนั้น เหตุทางบ้านที่ทำให้เด็กลึกลับนั้นมีมาก บางทีมิใช่เป็นความผิดหรือบกพร่องของเด็ก และเด็กก็โตขึ้นทุกวัน รู้จักคิดขึ้นทุกวันเหมือนกัน เห็น

พฤติกรรมอะไรบางอย่างที่สับสนวุ่นวายเข้าก็กลุ้มใจ แต่บางทีก็เป็นเพราะเด็กเองคิดระแวงมากเกินไป เช่น ระแวงไปว่าตนถูกดูหมิ่นว่าต่ำต้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือน้อยหน้าใคร หรือบางทีก็ตรงกันข้าม ร่าเริงใจมาก ที่เรียกว่าเหลิง ทำให้คิดฟุ้งซ่านอย่างที่เรียกว่าสร้างวิมาน ในอากาศ นั่งยิ้มอยู่คนเดียวก็มี ถ้าตรงกันข้ามก็นั่งหน้า เศร้าหรือนั่งร้องไห้อยู่คนเดียว

สามเณรตีพระเถระ

มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า สามเณรหนุ่ม หลานของพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีความน้อยใจในพระเถระ เพราะไม่รับผ้าสาฎกที่นำไปถวาย ด้วยความตั้งใจอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังยืนพับทำนอยู่ ด้วยพัดใบตาล ก็คิดว่าจะลาสิกขา และคิดต่อไปว่าจะลาสิกขาไปทำอะไร จึงคิดว่าจะขายผ้าสาฎกที่พระเถระไม่รับนั้น ซื่อแม่แพะสักตัวหนึ่ง แล้วขายลูกของแม่แพะ รวบรวมทรัพย์ไว้ให้มากพอแล้วก็จักมีภริยา ภริยาก็จะคลอดบุตรชายคนหนึ่ง ตนก็จักนำภริยาและบุตรนั้น

เกวียนมาเพื่อไหว้หลวงลุง ครั้นมาในระหว่างทางก็จะร้องบอกให้ภริยาส่งบุตรน้อยมาให้ตนอุ้ม ภริยาก็ไม่ยอมส่งให้ อุ้มไปเอง แต่มีกำลังไม่พอ บุตรน้อยก็ตกลงไป ถูกล้อเกวียนทับ ตนจึงเกิดความโกรธ ตีหลังภริยาด้วยด้ามปฏัก สามเณรหนุ่มกำลังยืนพัดพระเถระ คิดปรุงเป็นเรื่องไปถึงตอนตีภรรยา ก็ตีศีรษะพระเถระด้วยพัดใบตาล ต่อมาความทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงตรัสเรียกไปอบรม และตรัสเป็นพระคาถาแปลความว่า “จิตเป็นธรรมชาติไปไกล ไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ อาศัยอยู่ในอ้ากาย ผู้ที่สำรวมรักษาได้จะพ้นจากเครื่องผูกของมาร”

เรื่องที่เกิดไปคล้ายกับเป็นจริงเช่นนี้ โดยมากไม่มีเหตุผล หรือบางที่มีอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุกกุกจะรำคาญใจ อย่าปล่อยให้เกาะกุมใจอยู่ได้ จะทำให้เป็นคนใจลอยหรือทำให้คับใจไม่มีสุข ต้องพยายามสงบใจให้ได้ ด้วยวิธีนับสิบ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือใช้วิธีเปลี่ยนอารมณ์อย่างอื่น ๆ นั่นก็คืออยู่เหมือนกัน แต่ต้องรู้จักเลือกเปลี่ยนให้ดี บางที่เปลี่ยนไปหาอารมณ์

ที่เร็วกว่าเช่น ไปเที่ยว ดื่มสุรา เล่นการพนันซึ่งเป็น
อบายมุขต่ำลงไปอีก มาโรงเรียนนี้ก็เปลี่ยนอารมณ์เหมือน
กัน ไปเปลี่ยนอารมณ์ที่เขาตินวนาได้ ก็มาเปลี่ยนอารมณ์
ที่โรงเรียนได้ คือมาตั้งใจฟังครูอธิบายวิชานี้แหละ พัก
ความคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ ไว้เสีย มีเรื่องอะไรครูจะหาหรือ
กับผู้ปกครองแก้ไขต่อไป

นักเรียนคนที่ ๕ ซึ่งนั่งสงสัยไม่เข้าใจ บอกแล้วว่า
คิดสงสัยในวิชาที่เรียนและคิดสงสัยไปว่าจะเรียนจบหรือ
ไม่ จึงทำให้ลังเลใจ

หัวใจนักปราชญ์

ครูกล่าวอบรมว่า อย่าปล่อยความสงสัยไว้ ต้อง
คิดทบทวนได้ถาม เป็นนักศึกษาต้องมี สุ. จิ. ปุ. ลิ.
สุ. (สุตะ) คือฟัง จิ. (จินตา) คือคิด ปุ. (ปุจฉา)
คือถาม ลิ. (ลิขิต) คือเขียน ต้องเรียนให้เข้าใจตั้งแต่
ต้นเพราะมาเรียนสม่ำเสมอ ทำความเข้าใจเพิ่มเติมติดต่อกัน
ตามที่เราเรียนถึง หรือเตรียมให้เข้าใจล่วงหน้าไปจากที่
สอนก็ยิ่งดี อันที่จริงมีความสงสัยยังแสดงว่ามีความรู้ใน

เรื่องนั้นอยู่บ้างจึงรู้จักสงสัย ถ้าไม่มีความรู้อยู่แล้วในเรื่องใด ก็จะไม่รู้จักสงสัยในเรื่องนั้น ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ไหว ต้องตั้งต้นเรียนกันใหม่เหมือนอย่างสอบไล่ตก ฉะนั้น ต้องคอยเร่งกววิชาที่เรียน สงสัยไม่เข้าใจที่ไหนก็ต้อง คิดทบทวนได้ถามให้เข้าใจหายสงสัย ไม่พอกความไม่ เข้าใจไว้อย่างดินพอกหางหมู หน้าที่ของนักเรียนก็คือ ตั้งใจเรียนให้ดี ตั้งใจประพฤติให้ดีทุก ๆ วัน อย่าไปทำ ลังเลรวนเรไม่แน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า วิจิกิจฉา แปลว่า ความลังเลใจไม่แน่นอน เกิดจากความสงสัย ต่าง ๆ ตรัสสอนให้แก้ด้วยความรู้ คือเมื่อสงสัยในเรื่องใด ก็ต้องสืบสาวหาความรู้ในเรื่องนั้นจนถึงต้นเหตุ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ใส่ใจคิดสาวหาถึง ต้นเหตุ โดยความก็คือ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย ข้อ สำคัญให้รู้จริง ไม่ใช่หลงว่ารู้ ดังคนที่เข้าใจผิดหรือถูก ล่อลวงต่าง ๆ มีความสงสัยเสียยิ่งดีกว่าหลงว่ารู้แล้ว เพราะยังมีทางระมัดระวังตัวและค้นคว้าหาความรู้จริง ต่อไป ครูจะชี้แจงข้อสงสัยในวิชาต่าง ๆ ให้และจะติดต่อ ให้ผู้ปกครองทางบ้านช่วยอีกทางหนึ่ง และจะหารือกับผู้ปกครองเพื่อทำให้เด็กของตนมีความมั่นใจในการเรียน

ไม่สงสัยรจนเร็วว่าจะไปไม่ตลอด ซึ่งทำให้ใจท้อ แต่ว่า เฉพาะในบัดนี้ อย่าไปสงสัยลึงเลอะโรยอย่างอื่น ให้ตั้งใจ ฟังครูอธิบาย ให้เข้าใจในวิชาเฉพาะหน้าในบัดนี้ก่อน สงสัยอะไรก็ให้รีบถามทันที

ครูกล่าวสรุปว่า เท่าที่ครูอบรมมานี้ก็เพื่อให้นักเรียน ทำความสงบใจจากอันตรายของความตั้งใจ เพื่อให้รวมใจ ตั้งใจฟังครูอธิบาย และขอชี้แจงว่าความตั้งใจนี้ต้องใช้ใน กิจที่ทำทุกอย่าง ในเวลาอ่านหรือเขียนหนังสือก็ต้องมี ความตั้งใจอ่านตั้งใจเขียน จะทำการงานอะไรก็ต้องมี ความตั้งใจทำ นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *สมาธิ* แปลว่า *ความตั้งมั่นใจ* หรือเรียกว่า *สมณะ ความสงบใจ* หมายถึงตั้งใจไว้ให้มั่นในเรื่องที่ทำทุกอย่างด้วยความสงบ ใจจากความคิดยุ่งยากสับสนต่าง ๆ ดังที่ครูได้ชี้แจงมาแล้วซึ่งล้วนเป็นอันตรายหรือเป็นโทษของความตั้งใจหรือ ความสงบใจทั้งนั้น เครื่องทำให้ยุ่งยากใจเหล่านี้ พระพุทธเจ้า ตรัสเรียกว่า *นิวรณ์* แปลว่า *เครื่องกั้น* จิตใจ คือกั้นไว้ไม่ให้ตั้งมั่น ไม่ให้สงบ ไม่ให้บรรลุคุณความดี นิวรณ์ เหล่านี้ ขอกล่าวสรุปเพื่อจำง่าย พร้อมทั้งศัพท์ที่เป็นชื่อ เรียกคือ

นิวรรณ์

๑. *กามฉันท์* ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา ต้องแก้ด้วยคิดเปลี่ยนให้เห็นว่า ไม่งาม ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา เพราะเป็นอันตรายแก่ความตั้งใจเล่าเรียนให้สำเร็จ เป็นต้น

๒. *พยาบาท* ความโกรธแค้นขัดเคือง แก้ด้วยคิดขโลมใจด้วยเมตตา ไม่ตรีจิต

๓. *ถีนมิทธะ* ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม แก้ด้วยคิดทำให้ตาสว่าง ทำใจให้สว่าง ให้ร่างกายและจิตใจ กระปรี้กระเปร่าว่องไวอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ทิ่มทิ่ม

๔. *อุทธัจจกุกกุกจะ* ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แก้ด้วยวิธีทำให้ใจสงบ ใช้การนับสิบหรือกำหนดลมหายใจ เข้าออก เป็นการเปลี่ยนอารมณ์ที่ทำให้ใจสงบ

๕. *วิจิกิจฉา* ความลังเลใจไม่แน่นอน ต้องแก้ด้วยศึกษาให้รู้ในเรื่องที่สงสัย ไม่พอกความสงสัยเอาไว้ ทำความมั่นใจให้แก่ตัวเอง

วิธีอบรมจิตใจเหล่านี้ ครูสอนตามหลักของพระพุทธเจ้า ครูก็ได้แต่นำมาสอนเท่านั้น นักเรียนทุกคนต้องรับไปใช้ด้วยตนเอง ถ้านักเรียนไม่รับไปใช้เองแล้ว ครูก็ไม่สามารถจะบังคับให้นักเรียนตั้งใจของนักเรียนได้ ต้องตั้งใจของตนเอง ต้องรวมใจของตนเอง บางคนมักเข้าใจว่า สมาธิของพระพุทธเจ้าใช้ได้เฉพาะผู้ใหญ่ที่ไม่ทำงานอะไร นั่งหลับตาภาวนาอยู่เท่านั้น แต่ที่จริงเข้าใจผิด เพราะสมาธิคือความตั้งใจ ต้องใช้ในการทำอะไรทุก ๆ อย่าง แต่จะต้องมีการฝึกหัดเหมือนอย่างการลับมีดที่หินลับมีด ไม่ใช่หมายความว่าเมื่อลับมีดแล้ว ก็วางมีดทิ้งไว้บนหินลับมีดเท่านั้น ลับเพื่อให้มีคมแล้วจะได้ใช้มีดทำประโยชน์ต่าง ๆ การหัดทำสมาธิคือหัดทำความตั้งใจก็เหมือนกัน ก็เพื่อจะใช้จิตใจที่รวมเข้าจนมีพลังดีแล้วไปใช้ในการทำอะไรต่าง ๆ

จิตใจของเรานี้ก็เหมือนอย่างดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่และไม่มีเครื่องรวมแสงก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่าไป ถ้านำเครื่องหุ้มห่อออกเสียและมีเครื่องรวมแสง แสงสว่างก็จะมากและพุ่งไปทางเดียวกัน อัน

เทียบกันได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่าง ๆ มารบกวน ดังที่กล่าวแล้วคือไม่เพลนคิด จิตไม่โกรธ ไม่โง่งมงวซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ก่ลัดกลุ้ม ไม่ลังเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จิตใจก็มุ่งจะไปทางเดียว นี้แหละคือสมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟังจะอ่านจะเขียนเล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ทั้งนั้น แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีก็แล้วกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจิตตานุภาพคืออำนาจจิต และทรงแสดงวิชาทางจิตไว้เป็นอันมาก ในบัดนี้ก็มีผู้สนใจมากขึ้น ได้มีนายแพทย์หลายคนศึกษาวิชาสะกดจิตตามตำราต่างประเทศเพื่อบำบัดโรค และมาทดลองผสมกับวิธีทำสมาธิจนปรากฏอำนาจพิเศษของจิตบางอย่าง เช่น ผูกตาและเปิดหน้าส่วนที่สงสัยว่าจะใช้แทนประสาทตาได้ แล้วให้อ่านหนังสือตามที่มีผู้มาส่งให้อ่านก็ปรากฏว่าอ่านได้ เป็นเครื่องสนับสนุนว่า อำนาจจิตที่นอกเหนือไปจากมันสมองนั้นมีจริง

สรุป

ในที่สุดครูได้กล่าวว่า เครื่องแวดล้อมของนักเรียนต่าง ๆ นั้นสำคัญมาก คำทางศาสนาเรียกว่าอารมณ์ทางบ้านและทางโรงเรียนจะต้องร่วมมือกันจัดให้นักเรียนได้รับเครื่องแวดล้อมที่ดี ที่ถูกต้องเหมาะสม และต้องร่วมกันอบรมดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อมีอะไรผิดสังเกตต้องสอบสวนสอบถาม กับให้คำแนะนำในทางที่ถูก ไม่ใช่บังคับกันเรื่อยไป ต้องยกบ้าง ช่มบ้าง ปล่อยโยนบ้าง ปล่อยบ้าง ตามแต่จะควรทำอย่างไรให้พอเหมาะพอดี

เรื่องที่แต่งเล่ามานี้ที่จริงเป็นเรื่องของทุก ๆ คน และเมื่อแต่ละคนเป็นทั้งนักเรียนเป็นทั้งครูด้วยตนเอง จึงจะแก้ไขภาวะแห่งใจของตนเองได้ดี

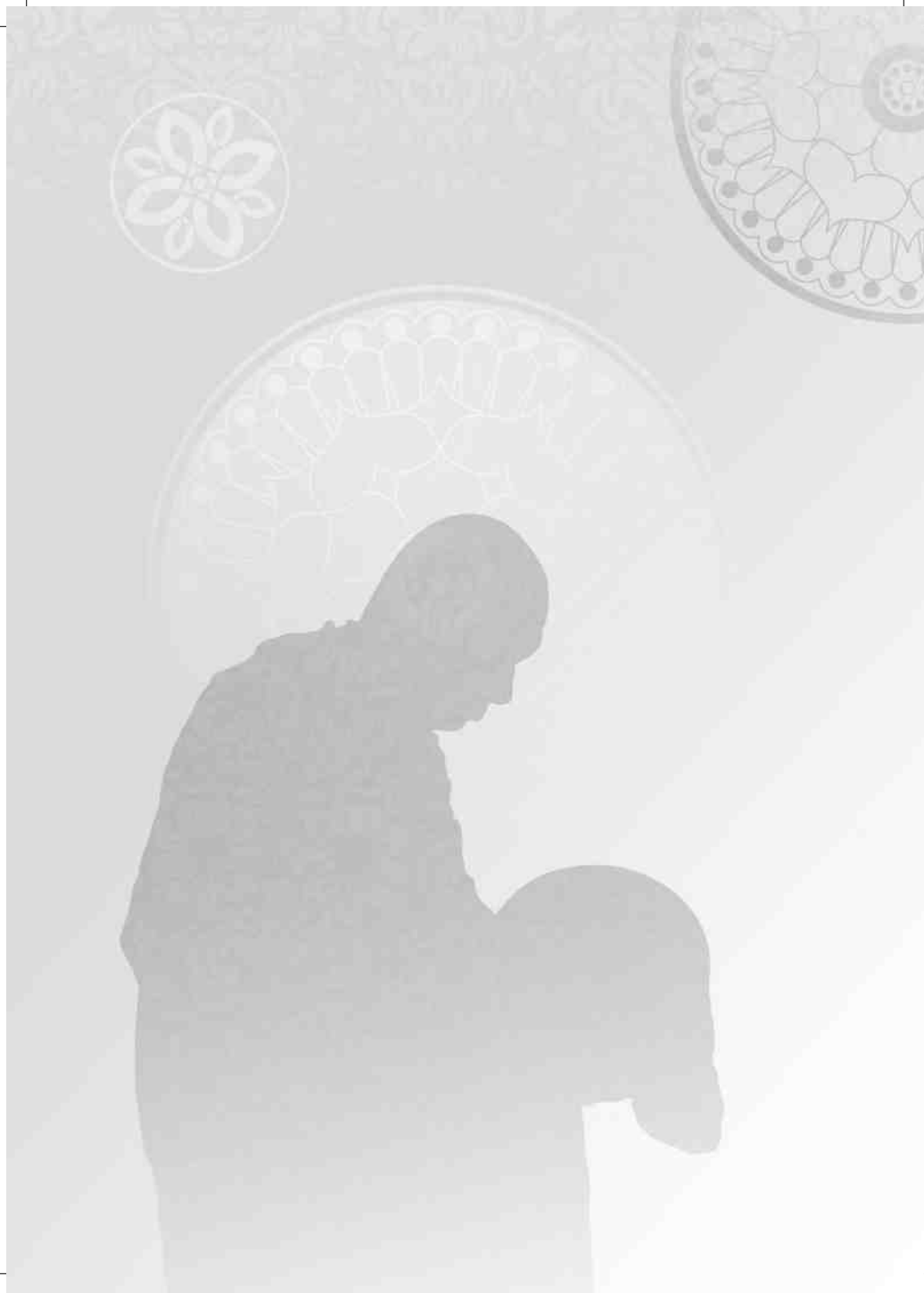
ในโอกาสที่ “ศรีสัปดาห์” ได้มีอายุเจริญก้าวหน้ามาด้วยความมั่นใจ อย่างเข้าปีที่ ๑๐ ในบัดนี้ ขออำนาจคุณพระรัตนตรัยอภิบาลรักษา “ศรีสัปดาห์” ให้มีความมั่นใจไม่คลอนแคลนเพราะนิรณขอใดขอหนึ่ง ดำเนินกิจการบำเพ็ญประโยชน์ให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขอให้นักเรียนนักศึกษาทั้งหลาย ซึ่งได้รับทุนการศึกษาจาก “ศรีสัปดาห์” จงมีจิตประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทิตี และตั้งจิตคิดปรารภนาดีให้ “ศรีสัปดาห์” พร้อมทั้งผู้บริจาคทุนอุปการะทั้งหลาย มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นและจงสนองเจตนาดีของ “ศรีสัปดาห์” ด้วยทำความตั้งใจให้แน่วแน่มั่นคงศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจประพฤติดี ตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีสืบต่อไปทุก ๆ คนเทอญ

จิตตสฺส ทมโถ สารุ การฝึกจิตเป็นความดี

๒๐ สิงหาคม ๒๕๐๓

อุดมศึกษา

ศึกษาทุกอย่างเพื่อให้เกิดปัญญา

การศึกษาทุกอย่างเพื่อให้ขึ้นถึงขั้นสูงสุดคือปัญญา ปัญญาศึกษาได้แก่ศึกษาปัญญาจึงเป็นอุดมศึกษาของคนที่จะแสดงในภณันท์นี้ ข้อที่ควรทราบก่อนคือ ปัญญาได้แก่อะไร? ศึกษาปัญญานั้นศึกษาอย่างไร?

ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลาย คำว่าปัญญาซึ่งเป็นภาษามคร กับคำว่าปรัชญาซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตเป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้เหมือนอย่าง

แสงปัญญา เพียงแต่จะคิดเลขสักข้อหนึ่งจะใช้แสงอะไรส่องให้เห็นได้ นอกจากใช้ปัญญาคิด

ศึกษาปัญญา

ศึกษาปัญญาอันหมายถึงศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญา นั่นคือ ศึกษาด้วยการเรียน ๑ การคิด ๑ การทำ ๑

การเรียนดังที่เรียกว่า *โสตศึกษา* ศึกษาด้วยการฟังทางหู ดังที่ฟังครูอธิบายหรือฟังเทศน์นี้ *ทสฺสนศึกษา* ศึกษาด้วยการดูทางตา เช่น ดูหรือเที่ยวดูสิ่งต่าง ๆ โดยมากศึกษาด้วยทางทั้งสองนี้ แต่ก็อาจศึกษาได้ทางอื่นอีกคือ *ขายนศึกษา* ศึกษาด้วยการสูดกลิ่นทางจมูก *สายนศึกษา* ศึกษาด้วยการลิ้มรสทางลิ้น *มุสนศึกษา* ศึกษาด้วยการถูกต้องทางกาย รวมความว่า ศึกษาด้วยอาศัยประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่การเรียนอาศัยทางหูทางตามากกว่าทางอื่น เพราะบุคคลมีภาษาสำหรับพูดถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน มีตัวหนังสือสำหรับเขียนอ่านแทนภาษา จึงอาจฟังหรืออ่านให้เกิด

ความรู้ขึ้นได้ ปัญญาที่เกิดจากความรู้ดังกล่าวเรียก
 สุตมยปัญญา แปลว่าปัญญาที่เกิดจากการฟังคือยก
 โสตศึกษาขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะส่วนใหญ่เรียนด้วยการ
 ฟัง ถึงจะดูหนังสือนั่น ๆ ก็ใช้แทนภาษาที่พูดกันนั่นเอง
 จึงอาจนับเข้าในโสตศึกษาได้

*การคิด*คือคนเรามีจิตใจ และมีมันสมองซึ่งเป็น
 เครื่องมือของจิตใจ สำหรับคิดอ่านต่าง ๆ จึงอาจใช้คิด
 ให้เกิดปัญญาได้ ดังที่มีนักคิดพบความจริงต่าง ๆ และ
 ตั้งเป็นศาสตร์ต่าง ๆ มาโดยลำดับ ปัญญาที่เกิดจาก
 การคิดนี้เรียก *จินตามยปัญญา* แปลว่า*ปัญญาเกิดจาก
 การคิด*

การทำ คือทำให้มีขึ้นทำให้เป็นขึ้น เรียกว่า *ภาวนา*
 แปลว่า *การทำให้มีให้เป็น*เช่น เมื่อเรียนการค้าเรียน
 การทำนาทำสวนแล้ว ก็ทำการค้าทำนาทำสวนขึ้น เมื่อ
 ทำขึ้นเองดังนี้ ก็ได้ความรู้เกิดจากการที่ลงมือปฏิบัติ
 นั้นเองโดยลำดับ เรียกว่า*ภาวนามยปัญญา* แปลว่า*ปัญญา
 เกิดจากภาวนา* คือการทำให้มีให้เป็นขึ้น

สรุปวิธีศึกษาให้เกิดปัญญาเป็นสาม คือ สุตะ การฟังหรือการเรียน ๑ จินตา การคิด ๑ ภาวนา การลงมือทำ ๑ เรียกสั้นว่า สุ จิ ภ

ปัญญาต้องเป็นความรู้ทั่วถึงความจริง

ได้กล่าวแล้วว่าปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริง ฉะนั้น ถ้ายังไม่รู้ทั่วถึงในสิ่งใด ก็ถือว่ายังไม่มีปัญญาสมบูรณ์ในสิ่งนั้น ดังที่มีเล่าถึงเด็กผู้เกิดในสกุลมั่งคั่งสามคน ซึ่งไม่เคยเห็นการทำนา กล่าวสนทนากันเรื่องที่เกิดของข้าว คนที่ ๑ กล่าวว่า ข้าวเกิดในยุ้ง เพราะเคยเห็นแต่คนโกยข้าวออกจากยุ้ง คนที่ ๒ กล่าวว่า ข้าวเกิดในหม้อข้าว เพราะเคยเห็นแต่คนคดข้าวออกจากหม้อ คนที่ ๓ กล่าวว่า ข้าวเกิดในซามข้าว เพราะเคยเห็นแต่ข้าวในซามที่เขาคดมาตั้งเทียบไว้เสร็จ อีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่าคนตาบอดคลำช้าง คือมีคนตาบอด ๖ คน พวกกันไปดูช้าง แต่เมื่อไม่เห็นจึงใช้มือลูบคลำดู คนที่ ๑ เข้าไปคลำถูกที่สี่ข้างข้าง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนกำแพง คนที่ ๒ เข้าไปคลำถูกที่งา ร้องบอก

ขึ้นว่า รูปร่างเหมือนหอก คนที่ ๓ เข้าไปคลำถูกที่วง
 ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงู คนที่ ๔ เข้าไปคลำถูก
 ที่เขา ร้องบอกว่า รูปร่างเหมือนต้นไม้ คนที่ ๕ เข้าไป
 คลำถูกที่ใบหู ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนพัด คนที่ ๖
 เข้าไปคลำถูกที่หาง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนเชือก

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นตัวอย่างของความรู้ที่ไม่ทั่วถึง
 รู้เพียงแต่ตอนใดตอนหนึ่ง จึงทำให้เข้าใจผิด คำโบราณ
 ก็มีว่าฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด ต่อมาเมื่อรู้ทั่วถึงจึง
 จะเข้าใจถูก ดังเช่นเมื่อมองเห็นข้างทั้งตัวจึงจะรู้ว่าข้าง
 มีรูปร่างเช่นไร ข้อที่ารู้ทั่วถึงความจริงนั้นยังเป็นคำพูด
 รวม ๆ อาจจะไม่อธิบายออกไปได้อีกว่า คือรู้ทั่วถึงความ
 จริงตามเหตุและผล พูดสั้นว่ารู้เหตุผลนั่นเอง เช่นใน
 เรื่องการเรียน ก็มีความรู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้การเรียนไม่
 ได้ผล อะไรเป็นเหตุให้การเรียนได้ผล และไม่ได้ผลหรือ
 ได้ผลอย่างไร

โดยปกติ คนเราย่อมปลุกปัญญาได้เท่าที่มีโอกาส
 ได้เรียนหรือได้ฟังได้เห็น เท่าที่สามารถคิดค้น และเท่า
 ที่ได้ลงมือกระทำ เหมือนอย่างเรื่องเด็กสามคนนั้นรู้เรื่อง

ที่เกิดของข้าวเท่าที่ได้เห็นมาเพียงเท่านั้น และเท่าที่คิดได้ในวัยเด็กเพียงเท่านั้น ถึงทุก ๆ คนที่มีปัญญากันอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ก็เช่นเดียวกัน คงมีความรู้เท่าที่ได้ฟังได้เห็นมาเป็นต้นดังกล่าว ฉะนั้นจึงมีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากมาย เพียงแต่สิ่งที่คนไม่อาจเห็นได้ด้วยตาไม่อาจได้ยินได้ด้วยหู โดยปกติก็มีอยู่เป็นอันมาก ไม่ต้องกล่าวถึงสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างอื่น เรื่องของความรู้จึงเป็นสิ่งที่เรียนกันไม่จบ ต้องจัดเป็นหลักสูตรไว้สำหรับเรียนในโรงเรียน เท่าที่ควรจะเรียนเพื่อเป็นหลักวิชาสำหรับออกไปประกอบการทำงาน เพื่อครองชีวิตและเพื่อฝึกให้เกิดความฉลาดสามารถเป็นต้น

ลับปัญญา

หลักสูตรที่เรียนในโรงเรียนดังกล่าวนั้น ข้อที่ว่าฝึกหัดให้เกิดความฉลาดสามารถนั้นพูดสั้นๆ เพื่อลับปัญญา เหมือนอย่างลับมีดให้คมเพื่อจะได้ใช้ในการครองชีวิตต่อไป เพราะมีความรู้หลายอย่างที่ไม่ได้นำไปใช้ในการครองชีวิตโดยตรง เช่น วิชาคำนวณเป็นต้น เรียน

ไปมิใช่เพื่อว่าจะทำอะไรจะต้องตั้งโจทย์เลขคิดคำนวณ
ไปเสียทุก ๆ อย่าง ทั้งนี้เว้นไว้แต่กิจการที่ต้องใช้หลัก
วิชาตามที่เรียนมาโดยตรง แต่การที่เรียนวิชาต่าง ๆ
หลายอย่าง ก็เพื่อฝึกปัญญาหรือฝึกสมอง ให้เกิดความรู้
กว้างขวาง ให้รู้จักใช้ความคิดอ่าน ให้รู้จักเหตุผล ให้
มีความสามารถ ให้มีความเฉลียวฉลาด อันสมองหรือ
ปัญญาก็คล้าย ๆ กับร่างกาย ถ้าไม่มีการบริหารร่างกาย
ไม่ใช้ร่างกายให้เคลื่อนไหวตามที่ควร ร่างกายก็จะอ่อนแอ
และติดขัด สมองหรือปัญญาของคนก็เหมือนกัน ถ้า
ไม่บริหารด้วยการให้การศึกษาอยู่เสมอ ด้วยวิธีดังกล่าว
ก็จะโง่ทึบลงไป ไม่ฉลาดเฉลียว คิดอะไรไม่ค่อยออก
รู้อะไรไม่ทันท่วงที การฝึกฝนสมองหรือปัญญาเพื่อ
ให้เกิดความเฉลียวฉลาดจึงเป็นกิจที่ควรทำอยู่เสมอ

ปัญญาช่วยตน

ปัญญาที่จะต้องนำไปใช้สำหรับชีวิตโดยตรงนั้น
คือปัญญาที่สามารถใช้ช่วยตนได้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
จริงแก่ชีวิต คือสามารถใช้ปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิด

ขึ้นให้เป็นที่ไปโดยเรียบร้อย ทำความสวัสดิให้เกิดขึ้นแก่
 ตนและผู้อื่น ในเวลาเช่นนี้ถ้าไม่สามารถช่วยตนได้ถึงจะ
 ได้ร่ำเรียนมามากก็เข้าลักษณะแห่งคำว่า “ความรู้ท่วม
 หัวเอาตัวไม่รอด” ดังมีเรื่องเล่าเปรียบเทียบว่า

มีนักเรียนนอกผู้หนึ่งเรียนสำเร็จจากต่างประเทศ
 กลับเข้ามาทำงานในที่แห่งหนึ่งซึ่งต้องข้ามแม่น้ำไปกลับ
 ทุกวัน และโดยปกติก็นั่งเรือจ้างของคนแจวเรือจ้างแก่
 คนหนึ่งเป็นประจำ ในขณะที่นั่งเรือข้ามปากได้ถามคน
 แจวเรือจ้างว่า ลุงรู้ภาษาอังกฤษหรือเปล่า คนเรือจ้าง
 ตอบว่าไม่รู้ คราวต่อมาก็ถามว่า ลุงรู้ภาษาฝรั่งเศสหรือ
 เปล่า คนเรือจ้างก็ตอบว่าไม่รู้ ในคราวต่อ ๆ มาก็มัก
 ถามว่า ลุงรู้แอลยิบรา (พีชคณิต) หรือเปล่า รู้ย็ออ-
 เมทรี (เรขาคณิต) หรือเปล่า คนแจวเรือจ้างก็ตอบว่า
 ไม่รู้ ๆ ครั้นต่อมาวันหนึ่งเกิดมีคลื่นจัดจนถึงเรือจ้างจม
 ล่มลง นักเรียนนอกผู้นั้นว่ายน้ำไม่ถนัดก็ร้องขอให้คน
 แจวเรือจ้างช่วย คนแจวเรือจ้างจึงตอบว่า ตนไม่มีความรู้
 อะไรสักอย่าง ให้นักเรียนนอกผู้นั้นเอาอังกฤษฝรั่งเศส
 มาช่วยซิ นักเรียนนอกผู้นั้นรู้สึกว่ตนจะจมน้ำตายแน่
 ก็หมดความทะนงตน พุดอ้อนวอนขอให้คนแจวเรือจ้าง

ช่วยแล้วจะกราบไหว้ขอโทษ ฝ่ายคนแจวเรือจ้างก็เกิดความสงสาร จึงว่ายนํ้าไปช่วยพยุงให้เข้ามาเกาะเรือจ้างไว้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า คนเรามีความสามารถในทางต่าง ๆ กันไม่ควรจะหมิ่นแคลนกัน คนแจวเรือจ้างมีความรู้ความสามารถในทางแจวเรือและในทางว่ายนํ้า อาจจะช่วยตนเองและผู้อื่นในทางนั้น ดังที่อาจช่วยนักเรียนนอกให้พ้นจากการจมนํ้า แม่หนูก็ยังช่วยราชสีห์ได้ในนิทานอีสป และนักเรียนนอกผู้นั้นเมื่อถึงคราวคับขันดังกล่าวก็ต้องใช้วิธีขอโทษและวิธีกราบไหว้ ซึ่งเป็นความอ่อนน้อมและอ่อนโยนซึ่งผู้ปกครองได้สอนมาแต่เด็ก ๆ นั้นเองเป็นเครื่องช่วยตน

ลักษณะความฉลาด

ปัญญาเป็นเครื่องช่วยตนในการดำเนินชีวิตจริง ๆ ดังกล่าวพระพุทธเจ้าตรัสเรียก นิปกปัญญา แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องปกปักษ์รักษาตน กล่าวโดยทั่วไปได้แก่ความฉลาดที่มีลักษณะสามอย่างคือ

(๑) *ความฉลาดรู้ในทางเจริญ* คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเจริญ เรียก *อายุโกศล*

(๒) *ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม* คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเสื่อมเสีย เรียก *อภัยโกศล*

(๓) *ความฉลาดรู้ในอุบาย* คือวิธีนำตนเข้าไปสู่ทางเจริญ รอดพ้นจากทางเสื่อมเสีย เรียก *อุบายโกศล*

โกศลคือความฉลาดรู้ทั้งสามนี้ เมื่อมีรักษาตัวอยู่ย่อมจะดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด แม้เป็นผู้ปกครอง เช่น เป็นมารดาบิดา ก็ต้องมีให้กว้างขวางออกไปจึงสามารถจะให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่บุตรธิดาเป็นต้นได้ โดยเฉพาะโกศลข้อสามจำเป็นต้องมีอย่างยิ่ง เป็นต้นว่าการศึกษาในบัดนี้สามัญศึกษาต้องเรียนทั่วไปทุกคน ส่วนวิสามัญศึกษามีมาก ซึ่งก็ล้วนเป็นทางเจริญทั้งนั้น จึงมีปัญหาว่าจะเรียนต่อไปทางไหน และควรจะเรียนต่อไปจนถึงอุดมศึกษาหรือไม่ ถ้าเรียนต่อไปได้จะเรียนต่อไปในสาขาไหน และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะทำงานอะไรงานที่จะพึงทำมีมาก ล้วนเป็นทางเจริญต่าง ๆ กัน ปัญหา

เหล่านี้ต้องใช้โกศลข้อสามตัดสินคือความฉลาดรู้ในอุปาย หมายถึงวิธีนำตนเข้าไปหาทางเจริญ โดยความคือความเจริญใด ๆ ก็ตามถ้าตนไม่สามารถจะเข้าไปหาได้ ทางเจริญนั้น ๆ ก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ตน ส่วนทางเจริญที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้น ก็เฉพาะที่ตนสามารถเข้าไปหาได้เท่านั้น การนำตนเข้าไปหาทางเจริญที่ตนสามารถจะเข้าไปหาได้นี้เรียกว่า อุปาย ในที่นี้แปลว่าเข้าไปหาทางเจริญ ฉะนั้นความฉลาดรู้ในข้อนี้จึงจำต้องรู้เหตุแวดล้อมเป็นต้นว่า (๑) รู้เหตุ (๒) รู้ผล ของเรื่องที่เกี่ยวข้อง (๓) รู้จักตนว่ามีกำลังสามารถเท่าไรเป็นต้น (๔) รู้จักประมาณ (๕) รู้จักกาลเวลา (๖) รู้จักประชุมชนหรือหมู่คนที่เกี่ยวข้อง (๗) รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความรู้เหตุแวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าว จึงจะสามารถตัดสินลงไปได้ว่าควรจะเรียนหรือให้เรียนอะไรแค่ไหน จะควรทำงานอะไร ซึ่งเมื่อเรียนและเมื่อทำไปแล้วจะเกิดความสำเร็จและความเจริญนี้แหละคืออุปายโกศล ฉะนั้นปัญญาที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริงนั้น ๆ จึงต้องเป็นปัญญาประยุกต์ คือที่ใช้ได้พอเหมาะแก่ตนและสิ่ง

แวดล้อมทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าทุก ๆ คนจะสามารถทำอะไรไปได้ตามที่อยาก จะทำได้ก็เท่าที่ตนสามารถจะทำได้ตามที่เหตุต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วอำนวย แต่คนที่มีความฉลาดมาก ย่อมสามารถปรับตนให้เข้ากับเหตุการณ์หรือปรับเหตุการณ์ให้เข้ากับตนได้ดีกว่าคนที่มีความฉลาดน้อย

หลักปัญญาของพระพุทธเจ้า

หลักปัญญาในพระพุทธศาสนามุ่งให้รู้ตามหลักกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อก้าวโดยเฉพาะก็อาจสรุปได้ว่า

- (๑) มุ่งให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ควรไม่ควร
- (๒) มุ่งให้รู้จักดีคือความดำเนินไปของธรรมดา
- (๓) มุ่งให้รู้จักความจริงตามเหตุผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง ดังที่เรียกว่ารู้สัจจะคือความจริงนั่นเอง

(๔) มุ่งให้เห็นความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นต้นว่าให้ท่านรักษาศีลมีผลดีจริง ทำดีได้ผลดีจริงทำชั่วได้ผลชั่วจริง โลกนี้โลกอื่นมีจริง มารดาบิดามีคุณจริง สัตว์ที่ผูกเกิดตามกรรมมีจริง สมณะที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนถึงรู้แจ้งเห็นจริงดังเช่นพระพุทธเจ้ามีจริง ตลอดถึงคำสั่งสอนของท่านก็เป็นจริง

หลักปัญญาเหล่านี้เป็นหลักที่ควรเชื่อและควรศึกษาให้เกิดความรู้ทั่วถึง เมื่อยังรู้ไม่ได้เองก็เคารพเชื่อฟัง ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นเหมือนอย่างบุตรธิดาเคารพเชื่อฟังโอวาทของมารดาบิดา หรือนักเรียนเคารพเชื่อฟังครู ผู้ประสาทวิชาจะอวดเก่งกล้าไม่เชื่อท่านก็จะกลายเป็นคนดี้อั่นไม่เข้าทาง เมื่อมีความเคารพอยู่ในหลักปัญญาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็จะมีความเห็นและการปฏิบัติเข้าทางที่ถูก ไม่เตลิดออกไปนอกทาง ใคร ๆ จะมาหลอกลวงลบล้างดังที่เรียกว่าล้างสมองแล้วบรรจุหลักอะไรที่ผิดทางลงไปแทนหาได้ไม่

สรุปการศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญา

การศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญาดังกล่าว สรุปอย่างสั้นว่าสำเนียงเพื่อให้มีความรู้เฉลียวฉลาด คือรู้จักเฉลียวไม่ประมาทไว้วางใจ ดังที่เรียกว่ามีสติเฉลียวใจ และมีความฉลาดสามารถปกป้องรักษาตนได้ ปัญญาอย่างนี้ประกอบด้วยสติสูงกว่าความรู้ทั่ว ๆ ไป ผู้ที่มีปัญญาดังกล่าวสามารถปกครองตนและผู้อื่นให้สวัสดิ์ได้ ดังเช่นพระมหากษัตริย์โดยลำดับรัชกาลมาได้ทรงดำเนินพระราชกุศโลบาย (กุศล + อุบาย คืออุบาย โทศลนั่นเอง) นำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตรายรักษาสถาบันทุกอย่างของชาติไว้ได้โดยสวัสดิ์ ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และในเหตุการณ์ปัจจุบัน กล่าวเฉพาะในบุคคลแต่ละคน ใครจะเชื่อว่ามีปัญญาหรือไม่ มิใช่พิสูจน์ได้ด้วยใบประกาศนียบัตร แต่พิสูจน์ได้ด้วยเหตุการณ์ที่ชีวิตของแต่ละคนได้ประสบจริง ๆ คือเมื่อประสบเหตุการณ์อะไรทุกอย่าง

(๑) ต้องรู้ว่ามิเหตุผลอย่างใด ผิดหรือถูกอย่างไร
ควรหรือไม่ควรอย่างไร

(๒) ต้องสามารถหลีกเลี่ยงการที่มีควร ทำแต่การ
ที่ชอบที่ควร

(๓) ต้องรู้วิธีที่จะปฏิบัติให้บังเกิดผลที่ดี โดย
สวัสดิเรียบร้อย

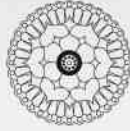
ทั้งนี้ต้องอาศัยมีจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่อ่อนแอ
คลอนแคลนไปเพราะนิรณข์ข้อใดข้อหนึ่ง ดังที่แสดงแล้ว
ในกัณฑ์ก่อน ซึ่งสรุปลงในความรัก ความชอบ ความซ้ง
ความหลงนั่นเอง สิ่งใดที่จิตใจมีนิรณข์เกี่ยวเกาะอยู่ สิ่ง
นั้นก็ชื่อว่าเกี่ยวข้องกับตน ทำให้เกิดความลำเอียงไป
ตามภาวะของจิตใจ ดังเช่นเมื่อมีความชอบในสิ่งใดก็
ยอมเห็นว่สิ่งนั้นดี เหมือนอย่างสวมแว่นสีแดงก็เห็นรูป
ต่าง ๆ เป็นสีแดง เมื่อมีความซ้งในสิ่งใดก็ยอมเห็นว่
สิ่งนั้นซ้ง เหมือนอย่างสวมแว่นสีเขียวก็ยอมเห็นรูปต่าง ๆ
เป็นสีเขียว เมื่อมีความหลงในสิ่งใดก็ยอมซบเซาอยู่ใน
สิ่งนั้น เหมือนอย่างสวมแว่นสีดำก็ยอมเห็นรูปต่าง ๆ

เป็นสีคล้ำ จึงไม่อาจตัดสินใจถูกต้องตามเป็นจริง ต่อเมื่อสงบใจได้จากนิรณังดังกล่าว มีจิตใจตั้งมั่นไม่คลอนแคลนแล้วพินิจดูใหม่อีกครั้งหนึ่ง จึงจะเห็นความจริงได้ โดยถ่องแท้ เหมือนอย่างถอดแว่นสีออกแล้วจึงจะเห็นรูปต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง ท่านสอนให้ทำสมาธิละนิรณังก็เพื่อเหตุนี้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสโอวาทไว้ว่า

สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพราะว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริงแล

๓ กันยายน ๒๕๐๓

สรุปเรื่องการศึกษา

ไตรสิกขา

เมื่อครูอธิบายเรื่องอะไรให้ฟัง จะต้องมีส่วนที่ครูก็บอกหัวข้อให้ทราบเมื่อได้ฟังอธิบายของครูเข้าใจดีแล้ว ก็จำไว้เพียงหัวข้อเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนให้คนปฏิบัติชอบ ก็มีหัวข้อเป็นที่รวมความ หัวข้อใหญ่คือสิกขา ๓ อันเรียกว่าไตรสิกขา ได้แก่ สीलสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ซึ่งนับว่าเป็น ปฐมศึกษา มัชฌิมศึกษา อุดมศึกษา ในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลักไตรสิกขานี้ สीलสิกขา เกี่ยวกับความประพฤติ

ทั้งปวง จิตตสิกขา เกี่ยวกับภาวะทางจิตใจทุกอย่าง
ปัญญาสิกขา เกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการ คน
เราทุก ๆ คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต้องมีความประพฤติ
ของตน ต้องมีจิตใจของตน ต้องมีความรู้ความเห็น
ของตนจึงมีหน้าที่หรือมีความสมควรจะพึงศึกษาในเรื่อง
เหล่านี้ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องของตนแท้ ๆ และต้องศึกษา
อยู่เรื่อยไปจึงจะมีความเฉลียวฉลาดต่อตนเองอยู่เสมอ ๆ
ไม่เช่นนั้นก็จะโง่เขลาต่อตนเอง ฉะนั้น ไตรสิกขาของ
พระพุทธเจ้าจึงจำเป็นแก่ชีวิต เหมือนอย่างลมหายใจ
ที่จำเป็นแก่ชีวิตร่างกาย หยุดหายใจเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น
หยุดศึกษาเมื่อใดก็ตายจากความดีและความรู้เมื่อนั้น
คนตายย่อมไม่มีความรู้สึกตัว คนที่ไม่รู้จักตนเองจึง
เหมือนคนตายโดยแท้

หลักการศึกษาทางตะวันตก

หลักความคิดของฝ่ายตะวันตกในเรื่องของคนและ
โลกเป็นต้นดังที่เรียกว่า จริยธรรม (เอธิค) จิตวิทยา

(ไซโคโลยี) ปรัชญาหรืออภิปรัชญา (ฟิสิกส์หรือ เมตาฟิสิก) ก็มีหลักเค้าเดียวกันกับสิกขา ๓ คือ จริยธรรม เค้าเดียวกับศีลสิกขา จิตวิทยาเค้าเดียวกับจิตตสิกขา ปรัชญาหรืออภิปรัชญาเค้าเดียวกับปัญญาสิกขา แต่ก็ เป็นเพียงมีเค้า ๆ เท่านั้น เพราะผู้ที่แสดงหลักเหล่านั้น ก็กำลังศึกษาอยู่ บางทีแสดงเรื่องที่ยังศึกษาไม่ถึง จึง แสดงไปอย่างเดาหรือเกินความจริง เหมือนอย่างกำลัง เรียนอยู่ชั้นมัธยมหนึ่ง แต่ไปแต่งตำราชั้นมัธยมปลาย หรือชั้นอุดมศึกษา ส่วนพระพุทธเจ้าได้ทรงสำเร็จการ ศึกษาหรือศึกษาจบ ดังที่เรียกว่าได้ตรัสรู้เองชอบแล้ว จึงทรงสั่งสอนวางหลักสิกขาทั้ง ๓ เพื่อให้ชาวโลกศึกษา ปฏิบัติ ไตรสิกขาของพระองค์จึงเป็นหลักที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ และรวบรัดเข้าใจง่าย มีเหตุผลปฏิบัติให้สำเร็จผลได้จริง

หลักในการศึกษาในปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง (อีกนัย หนึ่งจาก ๔ หลักที่แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒๑) ในบาง สำนักจำแนกไว้ ๗ ข้อ (เรียกว่า ๗ ฮ.) คือ

- (๑) แสบพิท ฝึกสอนอบรมให้มีนิสัยดีงาม
- (๒) (ฮ) ออนเนอร์ ฝึกสอนอบรมให้รู้จักรักเกียรติยศ
ชื่อเสียงของตนเองของหมู่คณะ
ประเทศชาติ
- (๓) ฮาร์ด ฝึกสอนอบรมให้มีน้ำใจและอัธยา-
ศัยอันดีงาม เข้าสังคมเป็น
- (๔) เฮด ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้หัว คือ
รู้จักคิดและใช้สมอง
- (๕) แอนด์ ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้มือทำงาน
ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด
- (๖) ฮาร์ดเวอร์ค ฝึกสอนอบรมให้มีความอดทน
ทำงานหนักเป็น เพื่อให้นิสัยที่
อ่อนแอหายไป
- (๗) เฮลธ์ ฝึกสอนอบรมให้เป็นคนดี มีพลา-
นามัยสมบูรณ์

หลักเหล่านี้ก็แสดงปลีกย่อยออกไปจากหลักที่
กล่าวมาแล้ว

อริยสัจจ์ ๔

ถ้ายังไม่ได้กล่าวถึงอริยสัจจ์ ๔ ก็รู้สึกว่าจะแสดงเรื่อง การศึกษายังไม่จบ โดยเฉพาะยังไม่จบอุดมศึกษา เพราะ การศึกษาให้เกิดปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น โดยตรง มุ่งให้เกิดปัญญาในอริยสัจจ์ ๔ คำว่าอริยะหรืออารยะ เป็นคำเดียวกัน หมายถึงคนที่ประเสริฐคนที่เจริญ มี บางคนพูดว่า อารยชน อารยประเทศ บางทีชอบพูดว่า ทำประเทศไทยเจริญให้อย่างนานาชาติอารยประเทศ ถ้าจะ ตั้งปัญหาถามว่า นานาชาติอารยประเทศนั้นคือประเทศที่มี ความเจริญอย่างไร? คำตอบปัญหานี้เข้าใจว่าน่าจะมีว่า คือเจริญด้วยความรู้ความสามารถในวิชาการ ในการ สร้างสรรค์ประดิษฐ์กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทั้งในด้านทำลายล้าง มีความก้าวหน้า จนถึงเป็นผู้จัดการโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจทำให้โลกสงบ ก็ได้ อาจทำให้โลกยุ่งเหยิงจนถึงเป็นสงครามโลกขึ้นก็ได้ อันที่จริงผู้ที่สามารถบันดาลโลกให้เป็นไปดังกล่าวดังนั้น ก็นับว่าเก่งอยู่ เมื่อก่อนนี้ก็มักเข้าใจว่ามีใครหรืออะไร เป็นผู้บันดาล แต่บัดนี้เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่า มนุษย์

นั่นเองเป็นผู้บันดาล โดยมากก็ในประเทศที่เราชอบยกย่องว่านานาชาติอารยประเทศนั่นเอง การเรียกคนที่เจริญว่าอารยะ หรืออริยะ ก็เป็นการใช้เรียกที่ถูกต้องตามประวัติศาสตร์อยู่ดังที่เรียกหมู่ชนที่อพยพเข้าไปอยู่ในประเทศอินเดียเมื่อก่อนพุทธกาลว่าอารยัน หมายความว่า เป็นพวกที่เจริญ และยังมีการเรียกว่าอารยะเพราะเหตุอย่างอื่นอีก ดังที่พระอาจารย์ได้ประมวลแสดงไว้ ๔ ประเภทคือ

- (๑) *อาจารย์ริยะ* เป็นอริยะด้วยความประพฤติ
- (๒) *ทักสันอริยะ* เป็นอริยะด้วยความเห็น หรือด้วยมีรูปร่างและอิริยาบถ น่าดูน่าชม
- (๓) *สิงคอริยะ* เป็นอริยะด้วยเพศหรือด้วยชาติกำเนิด
- (๔) *ปฏิวรรอริยะ* เป็นอริยะด้วยปัญญารู้ทั่วถึงในอริยสัจจ์

กล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกบุคคลประเภทที่ ๔ นี้เท่านั้นว่า *อริยะ* หรือ *อารยะ* อันได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลาย *สัจ* แปลว่า ความจริง รวมกันเข้าว่า *อริยสัจ* แปลว่า ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่พระอริยะตรัสรู้ หรือความจริงอย่างประเสริฐ *อริยสัจ*นี้ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมากมักจะจำหัวข้อได้ คือ

(๑) *ทุกข์* แปลว่าความไม่สบายก็ได้ แปลว่าความทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนไปก็ได้ ในภาษาไทยเมื่อพูดว่า *ทุกข์* ก็มักหมายถึงกันว่าเป็นความไม่สบายกายความไม่สบายใจ แต่ในทางพระพุทธศาสนายังหมายถึงความที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในโลกนี้มีอะไรเล่าที่ตั้งคงที่อยู่ได้โดยไม่มีเปลี่ยนแปลง ดวงอาทิตย์และดวงดาวทั้งหลายตลอดถึงโลกก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ปีเดือนวันคืนก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ชีวิตก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ทุก ๆ คนเกิดมาแล้วก็เติบโตขึ้นเรื่อย เป็นเด็กเล็กเด็กใหญ่เป็นหนุ่มเป็นสาวโดยลำดับ และก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้นยังเปลี่ยนแปลงต่อไปเป็นผู้ใหญ่เป็นคนแก่ จนถึงที่สุดของชีวิต

ฉะนั้น พระพุทธเจ้า เพื่อจะทรงชี้ว่าทุกข์คืออะไร ให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด จึงทรงชี้ว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ คือทรงชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิตหรือของโลกดังกล่าวมานั่นเอง ข้อนี้เรียกว่าเป็นทุกข์ประจำชีวิต หรือประจำโลก เมื่อยังมีชีวิตหรือยังมีโลก ก็ต้องมีทุกข์ คือความเปลี่ยนแปลงไป ดังกล่าว ไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกประหลาดอันใด เมื่อจะสรุปกล่าวให้สั้น ความเกิดแก่เจ็บตายทั้งสี่นี้ย่อลงเป็นสอง คือความเกิดและความดับ ซึ่งเป็นสิ่งสกัดหน้าสกัดหลังของโลกหรือของชีวิตทุกชีวิต นี้แหละเรียกว่าคดิธรรมดา แปลว่าความเป็นไปตามธรรมดา สิ่งที่เป็นไปตามธรรมดา ดังกล่าวเรียกว่าสภาวะคือสภาพ แปลว่ามีภาวะของตนเอง หรือเป็นไปเองหรือจะเรียกว่าสภาวะธรรมก็ได้ ชีวิตร่างกาย เรียกว่าเป็นสภาวะทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่งความไม่สบายใจทุก ๆ อย่างพระพุทธเจ้าก็ทรงชี้ว่าเป็นทุกข์ ทุก ๆ คนคงเคยประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ปรารถนาไม่ได้สมหวัง แล้วเกิดความทุกข์โศกต่าง ๆ นี้แหละ

พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นทุกข์ โลกหรือชีวิตประกอบด้วยทุกข์ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้นทุกข์จึงเป็นความจริงที่โลกหรือทุก ๆ ชีวิตจะต้องเผชิญ

(๒) *ทุกข์สมุทัย* เหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าต้นเหตุคือความดิ้นรนทะยานอยากเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ต้นเหตุมี ๓ คือ *กามตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยาก เพื่อจะได้สิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ๑ *ภวตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ ๑ *วิภวตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อให้สิ่งหรือภาวะที่ไม่ชอบเสื่อมสิ้นไป ๑ ต้นเหตุ ดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ใจต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และเป็นเหตุให้ประกอบกรรมที่เป็นทุจริต ทำให้ประสบความทุกข์เพราะทุจริตอีกส่วนหนึ่ง

(๓) *ทุกข์นิโรธ* ความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า ดับต้นเหตุเสียได้เป็นความดับทุกข์

(๔) *มรรค* คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ทางสายหนึ่งที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการคือ *สัมมาทิฐิ* เห็นชอบ (คือเห็นอริยสัจจ์ ๔) *สัมมาสังกัปปะ* ดำริ

ชอบ (คือตำร้ออก ตำริไม่พยาบาท ตำริไม่เบียดเบียน) สัมมาวาจา เจรจาชอบ (คือเว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพื่อจ้อเหลวไหล) *สัมมากัมมันตะ* การงานชอบ (คือเว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤตินิดในกาม) *สัมมาอาชีวะ* เลี้ยงชีวิตชอบ (คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ทำการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) *สัมมาวายามะ* พยายามชอบ (คือเพียรพยายามป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาส่งเสริมความดี) *สัมมาสติ* ระลึกชอบ (คือระลึกไปในที่ตั้งของสติ) *สัมมาสมาธิ* ความตั้งใจชอบ (คือตั้งใจให้เป็นสมาธิจนถึงอย่างแน่วแน่) มรรคมืองค์ ๘ นี้รวมเป็นทางเดียวไม่ใช่แปดทาง แต่แบ่งออกเป็นองค์ประกอบเป็น ๘ และสรุปรวมลงได้ในสิกขา ๓ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมเป็นปัญญาสิกขา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ รวมเป็นศีลสิกขา สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ รวมเป็นจิตตสิกขา มรรคมืองค์ ๘ หรือไตรสิกขานี้เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

อริยสัจจ์ ๔ ประการนี้รวมลงเป็นเหตุและผล คือ ทุกข์เป็นผลสมุทัยเป็นเหตุนี้เป็นฝ่ายทุกข์ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุนี้เป็นฝ่ายดับทุกข์

การศึกษาอบรมปัญญาโดยตรงมุ่งให้รู้ทั่วถึงอริยสัจจ์ ๔ เหล่านี้ และที่เรียกว่าปัญญาหรือรู้ทั่วถึงนั้น ต้องรู้ในความจริง ต้องรู้ในกิจคือหน้าที่จะพึงทำ ต้องรู้ในกิจที่ได้ทำไปแล้วจึงจะเป็นปัญญาสมบูรณ์การศึกษาก็สมบูรณ์

ผลของการศึกษา

ผลของการศึกษาในไตรสิกขาดังกล่าวโดยตรง คือความสวัสดิได้แก่ความปลอดภัยความผ่านพ้นปลอดภัย ไปร่ง

ศีลสิกขา ศึกษาปฏิบัติให้เป็นคนมีศีล คือมีความประพฤติดี ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ทำให้เกิดความสวัสดิ คือป้องกันจากความเป็นคนชั่วเสียหาย และจากภัยเวรจากความทุกข์เดือดร้อนเพราะความชั่วร้ายเสียหาย

จิตตสิกขา ศึกษาปฏิบัติอบรมจิตให้ตั้งมั่นในความดีทำให้เกิดความสวัสดี คือผ่องพ้นจากบรรดาเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี

ปัญญาสิกขา ศึกษาอบรมปัญญาทำให้เกิดความสวัสดี คือผ่องพ้นจากความโง่เขลาเข้าใจผิด

ความสวัสดีผ่องพ้นดังกล่าว ท่านเรียกว่าวิมุตติ แปลว่าความหลุดพ้น ปฏิบัติพระธรรมของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะคือไตรสิกขาดังกล่าวเมื่อใด ก็ได้วิมุตติคือความหลุดพ้นเมื่อนั้นทันที ดังเช่นทุก ๆ คนเมื่อรักษาศีลเช่น ไม่ลักขโมยใครเมื่อใดก็หลุดพ้นจากความเป็นขโมยเมื่อนั้นทันที และพ้นจากภัยเวรที่เกิดจากความ เป็นขโมย

ส่วนผลโดยอ้อมคือผลดีต่าง ๆ ที่เกิดจากความดีตามคราวที่ความดีนั้น ๆ จะพึงอำนวยให้ เทียบอย่างเมื่อตั้งใจเรียนดีครูหรือผู้ปกครองก็ให้รางวัลเป็นบางครั้ง บางคราว แต่ความจริงผลของการเรียนดีโดยตรงก็คือความรู้ที่ได้จากการเรียนนั่นเอง ส่วนรางวัลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นผลโดยอ้อมหรือเป็นผลพลอยได้เท่านั้น

ความเข้าใจผิดในผล

คนโดยมากมักเข้าใจผิดในผลของความดี คือมักไปเข้าใจผลพลอยได้ว่าเป็นผลโดยตรง และมักไปมุ่งผลพลอยได้เป็นสำคัญ ดังเช่นเมื่อไม่ได้ผลที่เป็นวัตถุประสงค์อะไร ๆ ในเมื่อทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มักบ่นว่าทำดีไม่เห็นจะได้อะไร รักษาศีลก็ไม่เห็นร่ำรวยอะไร ทั้งนี้เพราะไม่เข้าใจว่าผลของความดีคืออะไรเช่นความดีดังกล่าวแล้ว ผลของศีลก็คือความหลุดพ้นจากภัยเวรเพราะความประพฤติชั่วเป็นต้น วิมุตติคือความหลุดพ้นหรือความสวัสดิ์ดังกล่าวนี้นี้แหละเป็นผลแห่งความดีดังกล่าวทั้งปวง ผู้ที่ทำความดีได้อย่างมากย่อมแสดงถึงว่า เป็นผู้ที่มีจิตใจหลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว มีจิตใจกว้างขวางเห็นแก่ผู้อื่นเป็นส่วนรวมที่กว้างขวางออกไปโดยลำดับ และย่อมเห็นว่าการให้สำคัญกว่าการรับ และยอมบำเพ็ญความดีเพื่อความดีมิใช่เพื่อผลตอบแทนใด ๆ เป็นสำคัญ ดังจะพึงเห็นได้ว่าบรรดาผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ทั้งหลายซึ่งเรียกว่าเป็นผู้มีคุณทั้งสิ้นล้วนเป็นผู้ให้ เช่น มารดาบิดาเป็นผู้ให้ทุก ๆ สิ่งแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ให้

ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้การปกครองโดยทศพิธราชธรรมให้ความปรากฏด้วยเกียรติและศรีสง่า ความเป็นขวัญใจ ความอุ่นใจ และความรวมใจแห่งประชาชน

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้แสงสว่างแห่งชีวิต ผู้มีอุปการะอื่น ๆ ก็ล้วนเป็นผู้ให้อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยจิตใจประกอบด้วยการเสียสละ ท่านผู้ใหญ่เหล่านี้แหละชื่อว่าเป็นผู้มีคุณ ท่านผู้มีคุณทั้งปวงย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดี อันแสดงถึงจิตใจที่หลุดพ้นหรือผ่องพ้นจากความชั่วตลอดถึงความเห็นแก่ตัว มากหรือน้อยตามภูมิชั้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยอบรมปัญญาให้รู้จักเหตุผลทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายก่อทุกข์และทั้งฝ่ายดับทุกข์ เทียบเคียงกันให้ประจักษ์ชัด และให้รู้จักคุณค่าของความดีให้รู้จักตีราคาของความดีว่าสูงกว่าความชั่วและผลต่าง ๆ ที่จะพึงได้เพราะความชั่ว ให้รู้จักว่าความดีทำให้เกิดเกียรติ การรักษาเกียรติก็คือรักษาความดีเอาไว้ ทั้งความดีเสียเมื่อใดก็เป็นอันทิ้งเกียรติเสียเมื่อนั้น เมื่อศึกษาอบรมให้มีความประพฤติมีจิตใจมีความรู้มีความเห็นเข้าทางแห่ง

เหตุผลที่ถูกต้องดังกล่าวก็จักบรรลุถึงความเป็นคนโดยสมบูรณ์ซึ่งเป็นผลสรุปยอดของการศึกษาของพระพุทธเจ้า

คนชนิดต่าง ๆ

คนที่เกิดมาท่านแสดงว่ามีหลายชนิดคือ

มนุษย์สนเณรโยโก แปลว่า*คนนรก* หมายถึงคนที่ร้อนรนอยู่เสมอเพราะมีโลภโกรธหลง ประกอบพฤติกรรมต่าง ๆ อยู่เป็นอาจินซึ่งเหมือนเป็นไฟเผาให้ร้อนอยู่เรื่อย บางทีดูเหมือนเป็นสุขสมบูรณ์แต่ความจริงถูกเผาอยู่เสมอ ที่แรกอาจเป็นไฟเย็นแต่เมื่อความชั่วปรากฏก็เป็นไฟร้อนขึ้นมาทันที

มนุษย์สติระจนาโน แปลว่า*คนเดียวรณาน* คือคนที่ทำอะไรไม่มีความละอายไม่มีความเกรงกลัวต่อความชั่วอะไร ทำชั่วได้อย่างเปิดเผยหรืออย่างหน้าตาเฉย

มนุษย์สเปโต แปลว่า*คนเปรต* คือคนที่มีโลกอยากได้อยู่ไม่รู้จักอิมจักพอ มุ่งที่จะอาศัยเบียดเบียนผู้อื่นอยู่เท่านั้น

มนุสฺสมนุสฺโสแปลว่าคนมนุษย์ คือคนที่รู้จักการ
ควรการไม่ควร รู้จักละอายใจรู้จักยับยั้ง และศึกษาอบรม
ตนให้มีศีลธรรมตามฐานะ

มนุสฺสเทโวแปลว่าคนเทวดา คือคนที่ถึงพร้อมด้วย
หิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตปปะ (เกรงกลัว
ความชั่ว) มีความประพฤติสะอาดมีความสงบ

มนุสฺสวิสุทฺโธแปลว่าคนผู้บริสุทธิ์แล้ว คือท่านผู้
ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ หรือในไตรสิกขาดังกล่าว จน
ดับตัณหาเสียได้ บรรลุถึงความดับทุกข์ดังเช่นพระพุทธเจ้า
และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

คนนรกคนเดียรฉานและคนเปรตนับว่าเป็นคน
บกพร่อง ความเป็นคนไม่สมบูรณ์ ส่วนคนมนุษย์คน
เทวดาและคนบริสุทธิ์แล้วเป็นคนสมบูรณ์โดยลำดับ
การศึกษาของพระพุทธเจ้ามุ่งให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ดัง
แสดงมา

ประเทศไทยเราเรียกว่าเป็นประเทศนับถือพระพุทธ-
ศาสนา แต่ก็ปรากฏว่ามีบุคคลที่บกพร่องอยู่มิใช่น้อย

บางประเทศที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนาปรากฏว่าคนที่
ประพฤติดีอย่างสามัญเช่นไม่ลักขโมยไม่ต้องระวังรักษา
สิ่งของกันเท่าไรมีอยู่มาก ดูก็น่าอายเขาอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้
เป็นเพราะไม่ได้ศึกษาและตั้งใจปฏิบัติพระพุทธศาสนา
ตามสมควร ฉะนั้นแม้จะจัดการกับบุคคลอื่นไม่ได้ก็ควร
จะจัดการกับตนเองแต่ละคนนี่แหละให้ศึกษาปฏิบัติ
พระพุทธศาสนา ทำตนให้เป็นคนดีให้เป็นคนสมบูรณ์
เท่าที่จะทำได้ก็จะเกิดความสุขดีสมกับที่ต้อนรับกันด้วย
สวัสดิ์

บุญถมเวว โส ลิกุเขยย

ควรศึกษาทำความดีแล

๑๗ กันยายน ๒๕๐๓

แนวความเชื่อ*

ความเชื่อฟัง

มวลมนุษยชนเชื่อว่าเป็นหมู่ (แม้อยู่คนเดียว ก็เชื่อว่า หมู่มนุษย) จึงต้องมีคำสั่งเป็นบรรทัดแห่งความประพฤติ เพื่อให้สมหมู่ คำสั่งคือวินัย กฎหมาย กติกา และระเบียบต่าง ๆ ตลอดไปถึงคำสั่งห้ามของมารดาบิดาครู อาจารย์ที่มีแก่บุตรีธิดาและศิษยานุศิษย์ของตน คำสั่งเหล่านี้หมู่มนุษยฝ่ายที่รับคำสั่งต้องเชื่อฟัง ถ้าฝ่าฝืนย่อมมีโทษตามโทษานุโทษและประเภทแห่งคำสั่งนั้น ๆ คำสั่งมี ๒ ประเภทคือ คำสั่งที่ยุติธรรม ๑ คำสั่งที่

* ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งยังเป็นพระมหาเจริฎ สุธตฺตมโน ป.ธ. ๗
พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙

ไม่ยุติธรรม ๑ มนุษย์นิกรฝ่ายที่รับคำสั่งยอมปรารถนา คำสั่งที่ยุติธรรมอย่างเดียวเพราะคำสั่งที่ยุติธรรมยอม อำนวยความร่มเย็นเป็นสุขสมบูรณ์พูนความเจริญ มนุษย์ นิกรเมื่อได้รับคำสั่งที่ยุติธรรมแล้วก็สมควรที่จะมีความ เคารพเชื่อฟัง ไม่แต่งตั้งคำสั่งที่ท่านมิได้แต่งตั้ง ไม่ตัด ทอนคำสั่งที่ท่านแต่งตั้งไว้แล้วเอาเองและสมควรมีความ เคารพนับถือเชื่อฟังคำของผู้ใหญ่ไม่ลบหลู่เฉยเมย ข้อนี้ จักเป็นไปเพื่อความเจริญโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสแก่หมู่ เจ้าลิจฉวี ในลิจฉวีอปริหานิยธัมมสูตร ข้อที่ ๓-๔ แปล ความว่า

“ดูก่อนเจ้าลิจฉวีชาววัชชีทั้งหลาย เจ้าลิจฉวีชาววัชชี มีประมาณเพียงใด จักไม่แต่งตั้งวัชชีธรรม (กฎหมายแห่ง ประเทศวัชชี) ที่มีได้แต่งตั้ง จักไม่ตัดวัชชีธรรมที่แต่งตั้ง ไว้แล้ว จักถือประพฤติอยู่ในวัชชีธรรมตามที่บัญญัติไว้เก่า หนึ่งบรรดาเจ้าลิจฉวีชาววัชชีทั้งหลาย เจ้าลิจฉวีชาววัชชี เหล่าใดเป็นผู้ใหญ่จักสักการะเคารพนับถือบูชาเจ้าลิจฉวี เหล่านั้น จักสำคัญค่าของเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่าควรฟัง

“ดูก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ความเจริญอย่างเดียว
อันพวกเจ้าลิจฉวีชาววัชชีพึงหวังได้ไม่มีความเสื่อมเลย”

แม้คำสั่งในศาสนจักรคือพระวินัยอันพระศาสดา
ทรงแต่งตั้งประธานแก่ภิกษุบริษัทก็ดุจเดียวกัน ถ้าภิกษุ
บริษัทไม่ตัดเติมตามชอบใจ ถือประพุดอยู่ในสิกขาบท
ตามที่บัญญัติไว้และสักการะเคารพนับถือบูชาภิกษุผู้เป็น
พระเถระชานาญกิจการ บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็น
สังฆปริณายก เชื้อฟังคำของท่าน จักหวังความเจริญได้
โดยส่วนเดียวไม่มีความเสื่อมเลย เพราะเหตุนี้ พระ-
ศาสดาจึงตรัสไว้ในภิกขุอธิกขมปิณฑมมสูตรมีใจความ
เหมือนกันกับที่ตรัสแก่เจ้าลิจฉวี

มนุษย์นิกงผู้มีหน้าที่สั่งควรออกคำสั่งที่ยุติธรรม
ส่วนมนุษย์นิกงผู้มีหน้าที่รับคำสั่งก็สมควรมีความเคารพ
เชื่อฟัง เมื่อต่างปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่โดยธรรมจะนี้
จักมีความเจริญยั่งยืน ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ
พึงเห็นตัวอย่างผู้สั่งและผู้รับ คำสั่งในศาสนจักรทั้งสอง
ฝ่ายต่างมุ่งปฏิบัติหน้าที่โดยยกธรรมเป็นใหญ่ เพราะ
เหตุนี้จำเดิมแต่ครั้งพุทธกาลมาจึงยังไม่มี การเปลี่ยนแปลง
การปกครองเลย

คำสั่งที่กล่าวมานี้เป็นกฎที่มนุษย์แต่งตั้งขึ้นและยังฝ่าฝืนได้ แต่กฎอีกอย่างหนึ่งคือกฎธรรมชาติใคร ๆ จะฝ่าฝืนมิได้เลย กฎธรรมชาติที่จะนำมากล่าวในที่นี้คือความแก่ความเจ็บความตาย กฎธรรมดานี้มีอำนาจเพียงไรทุกคนคงเคยเห็นแล้วเมื่อเห็นถ้ามีความเฉลียวใจจากรู้สึกว่าตนถูกความแก่ของคนแก่ ความเจ็บของคนเจ็บ ความตายของคนตาย ตักเตือนอยู่เสมออดุจกมิตร์ที่รักสนิทตักเตือนจะเห็นว่าท่านจักต้องเป็นอย่างนี้ ๆ เพราะเหตุนี้จึงรีบเร่งทำความดีตั้งแต่วันนี้เดี๋ยวนี้ดูจุไฟไหม้หมบบนศีรษะเร่งรีบดับโดยเร็วพลัน ถ้าท่านมัวสนุกสนานระริงหลงเสียจักมีความเสียใจในภายหลัง ในเมื่อสายเสียแล้วใครจะเชื่อฟังคำตักเตือนดูจะนี้หรือไม่ ไม่บังคับแต่เมื่อถึงเวลาแล้วความแก่เจ็บตายก็เข้าครอบงำให้อยู่ในอำนาจทั้งสิ้น ไม่มีความลำเอียงเลย กฎธรรมดานี้ย่อมเป็นแม่บทและตัวอย่างแห่งกฎที่มนุษย์ตั้งขึ้นทั้งปวง ไม่บังคับให้เชื่อฟังถึงแม้ไม่เชื่อฟัง ก็เป็นไปตามธรรมชาติเสมออันหมด แต่กฎธรรมชาติในส่วนกรรม สมควรเชื่อและถือไว้

ความเชื่อถือ

คำสั่งอันมนุษยนิกรพึงเคารพเชื่อฟังดังกล่าวแล้วยังมีคำแสดงศิลปวิทยาการต่าง ๆ เพื่อให้มนุษยนิกรมีสมองเฉลียวฉลาดดังที่เรียกกันว่ามีหูดาสว่างในวิถีทางที่จะดำเนินชีวิตอยู่ในโลก และยังมีคำแสดงวิธีกล่อมเกลากายวาจาจิตให้เป็นปกติเรียบร้อยดีงามเป็นคู่กันไปกับการดำเนินชีวิตอยู่ในโลก คำทั้งสองประเภทนี้ เรียกว่าคำสอน ประเภทแรกเรียกว่าคำสอนทางโลก ประเภทที่สองเรียกว่าคำสอนทางธรรมจรรยา คำสอนทั้งสองนี้มีจุดมุ่งสำคัญต่างกันดังนี้ คำสอนทางโลก มุ่งให้บรรลุไว้ที่สมอง คือมุ่งให้มนุษยนิกรมีความรู้ความเข้าใจในวิทยาการนั้นเป็นที่ตั้ง คำสอนทางธรรมจรรยา มุ่งให้บรรลุหรือถือไว้ที่กายวาจาและดวงใจ คือมุ่งให้มนุษยนิกรมีความเชื่อถือคือปฏิบัติตามเป็นที่ตั้ง คำสั่งเป็นคำบังคับให้เชื่อฟังโดยส่วนเดียว ถ้าฝ่าฝืนก็ถูกผู้รักษาคำสั่งลงโทษ ส่วนคำสอนทางโลกมิใช่คำสอนที่มุ่งให้เชื่อถือโดยส่วนเดียวโดยมากมุ่งให้เกิดความรู้ทันโลก ส่วนคำสอนทางธรรมจรรยามุ่งให้เชื่อถือคือปฏิบัติตาม ถ้า

เห็นว่ามีเหตุผลไม่พอหรือไม่สมควรใจจะไม่เชื่อถือก็ได้ แต่ถ้าไม่เชื่อถือความดีไปเชื่อถือความชั่ว ก็ถูกกรรมดลาลงโทษเอง มนุษย์นิกรถ้าได้รับคำสอนทั้งสองประเภทนี้ แยกกันจะมีความต่างกันดังนี้ ผู้ที่ได้รับคำสอนทางโลก จัดโดยส่วนเดียวย่อมมีสมองอันฉลาดแต่มีกายวาจาและดวงใจเสื่อมทรามจากศีลธรรม นอกจากมีพื้นดีมาบ้างแล้ว ส่วนผู้ที่ได้รับคำสอนทางธรรมจรรยาจัดโดยส่วนเดียวย่อมมีกายวาจาและดวงใจเจริญด้วยศีลธรรมเพราะความเชื่อถือแต่มีสมองไม่ทันโลก เพราะเหตุนี้ มนุษย์นิกรจึงสมควรที่รับคำสอนทั้งสองให้มึนน้ำหนักถ่วงกันและกัน ให้สม่าเสมอกันดุจตราขู เพื่อจักได้มีสมองอันฉลาดในวิททยาการทางโลก มีความสามารถในศิลปหัตถกรรมทั้งมีกายวาจาและดวงใจ หนักแน่นอยู่ในศีลธรรม ฉะนั้น จักได้รับสุขประโยชน์และความเจริญยิ่ง ๆ

จริงอยู่คำสอนทางโลกโดยมากไม่ขัดอำนาจกันกับกิเลสของตน ส่วนคำสอนทางธรรมจรรยาขัดอำนาจแห่งกิเลสของตน เพราะฉะนั้นแม้ได้ฟังคำสอนทางธรรมจรรยาเสมอถ้ามีความเชื่อถือน้อยไปก็ทานกำลังดันแห่งกิเลส

ที่พู่ขึ้นเพราะความเจริญแห่งคำสอนทางโลกไม่ได้ เพราะเหตุนี้ในถิ่นใด ๆ ก็ตามถ้ามีแต่คำสอนทางโลกอย่างเดียวแผ่ความเจริญไปถึงเข้าโดยทางการ คำสอนทางธรรมจรรยาที่เป็นพื้นเมืองก็เสื่อมอารยธรรมพื้นเมืองก็ถอย แต่ความไม่สงบสุขความร้อนใจเจริญขึ้น เมื่อกำลังตื่นการศึกษาแผนใหม่คำสอนทางธรรมจรรยาจึงถูกชักออกนอกวงการศึกษาเกือบหมด ต่อมาเมื่อความตื่นลดลงแล้วจึงเห็นว่าการทำงานนั้นผิดไปจึงเพิ่มคำสอนทางธรรมจรรยาเข้าอีก และค่อยเฉลี่ยไปถึงคำสอนทางธรรมจรรยามากขึ้นดังในปัจจุบันนี้แต่ยังมีข้อบกพร่องอันสำคัญอยู่อีกคือ มนุษย์นิกรทั้งเด็กและผู้ใหญ่มักรับคำสอนทางธรรมจรรยาไปบรรจุไว้ในสมองกันเสียหมดไม่นำไปบรรจุไว้ที่กายวาจาและดวงใจเมื่อบรรจุผิดที่ณะนี้คำสอนทางธรรมจรรยาก็กลายเป็นคำสอนทางโลกไปผู้ที่ฟังและเรียนคำสอนทางธรรมจรรยาก็กลายเป็นเชื่อฟังคำสอนทางโลก แต่นั้นมาความถือตัว ความทะเยอทะยาน ความริษยา ความดูหมิ่น ความมีใจคับแคบ และการพูดจาเพื่อเจ้าเป็นต้นก็เกิดตามกันมาเป็นถ่องแถว วิธีแก้ข้อบกพร่องอันนี้ก็คือนำความตื่นตูมเสียบ้าง คิดให้เห็นความจริงว่าที่

ว่าอารยประเทศหรืออารยถิ่นคือถิ่นอันประเสริฐนั้น ได้แก่ ถิ่นที่มีศีลธรรม ถิ่นใดมีศีลธรรมแม้จะยังเป็นป่าดงพง เขาถิ่นนั้นก็ชื่อว่าอารยถิ่นได้ ส่วนถิ่นใดปราศจากศีลธรรม แม้ถิ่นนั้นจะเจริญด้วยบ้านเรือนตึกรามเป็นอาทิสักเพียงไร หรือเป็นถิ่นที่เรียนเรื่องศีลธรรมก็ตาม ถิ่นนั้นเป็นอารยถิ่น หามิได้แต่เป็นอนารยถิ่น ทั้งสองประเภทนี้เมื่อผ่านเข้าไป อยู่จักรู้สึกว่ามี ความวางใจความเย็นใจต่างกันมาก เมื่อ คิดให้เห็นความจริงขณะนี้แล้วก็บรรเทาความทะเยอทะยาน เสียบ้างแล้วก็พยายามหาความรู้ทางโลกมาบรรจุไว้ที่ สมองให้ทันโลก ไม่ยอมเอาไปไว้ที่กายวาจาและดวงใจ พยายามเอาความรู้ ทางธรรมจรรยาจากสมองไปบรรจุ ไว้ที่กายวาจาและดวงใจและใช้ความสามารถตามศิลปะ ของตนให้ดำเนินไปทางเดียวกับธรรมจรรยาเพื่อดำรงชีวิต เมื่อคิดให้เห็นความจริงขณะนี้ ก็ชักชวนตนและผู้อื่นที่ เกี่ยวเนื่องด้วยตนให้มีความเชื่อถือคือปฏิบัติตาม เมื่อ ปฏิบัติได้เท่าใด แม้ไม่ปรารถนาก็ได้ชื่อว่าอารยเท่านั้น ถ้าปฏิบัติมิได้เท่าใดแม้ปรารถนาหรือประกาศโฆษณา สักเท่าใดก็ได้ชื่อว่าอนารยเท่านั้น ตามที่กล่าวมานี้ก็พอ จะเป็นแนวความคิดให้จับข้อสำคัญได้ว่า บุพพภาคคือ

ส่วนเบื้องต้นแห่งคำสอนทางธรรมจรรยา ก็คือความเชื่อ ในจุฬามณีวัฏจักรแสดงความเชื่อไว้ ๔ ประเภทคือ

กัมมสัทธา เชื่อกรรมคือเชื่อว่าความตั้งใจทำ ความตั้งใจพูดความตั้งใจคิด ดีเป็นดีชั่วเป็นชั่ว หรือเชื่อว่ากรรมดีมีกรรมชั่วมี

วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรมว่ากรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว

กัมมัสมกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง

ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า

มนุษย์นิกรดารงชีวิตอยู่ได้ด้วยผลประโยชน์จึงต่างหวังผลประโยชน์เหมือนกันทุกคน ผลประโยชน์ปัจจุบันก็ไม่พ้นไปจากลาภยศไมตรี ผลประโยชน์ภายหน้าก็ไม่พ้นไปจากอายุวรรณะสุขยศสวรรค์ และมนุษย์นิกรด่างไม่อยากตายจึงต่างหวังประโยชน์อย่างยิ่งเพื่ออมตธรรมธรรมที่ไม่ตาย มนุษย์นิกรจักบรรลुประโยชน์ตามปรารถนาได้ด้วยกรรมดีของตน จักไม่บรรลुได้ด้วยกรรมชั่วของ

ตน เพราะเหตุนี้ท่านจึงสอนให้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เพื่อจักได้ถือกายวาจาใจของตนไว้ให้ดีคือประกอบแต่กรรมดี ไม่ถือกายวาจาและใจไว้ชั่วคือไม่ประกอบกรรมชั่ว

ถ้าจะมีคำถามว่าถืออย่างไรเรียกว่าถือดี ถืออย่างไรเรียกว่าถือชั่ว ตอบว่าข้อนี้มารดาบิดาญาติมิตรสหายผู้หวังดีและครูและสมณพราหมณาจารย์เป็นอาทิ ต่างได้พร่ำสอนชี้แจงแสดงแก่บุตรธิดาญาติมิตรสหาย และศิษยานุศิษย์และสาวกมิได้หยุดหย่อนว่าอย่างนี้ ๆ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงชี้แจงไว้แล้วบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิงจักนำมากล่าวสั้นกระชับหน่อยเพื่อเป็นแนวแห่งความถือ ดังต่อไปนี้

ทิวฐุธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน ๔

๑. อุภูฏานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความรักษา
๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนที่ดีงาม
๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลัง
มิให้พุ่มพายนัก มิให้เบียดกรอนัก

สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายนอก หน้า ๔

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความปกติกาย วาจา ใจ
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความบริจาค
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญาความรู้ผิดชอบ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์

ปรมาตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์อย่างยิ่ง บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเดินตามทางอันเดียวนี้คือ

สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ	}	ปัญญาสิกขา คือปัญญา
สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ		
สัมมาวาจา	วาจาชอบ	}	ศีลสิกขา คือศีล
สัมมากัมมันตะ	การงานชอบ		
สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ		
สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ	}	จิตตสิกขา คือสมาธิ
สัมมาสติ	ระลึกชอบ		
สัมมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ		

มนุษย์นิกรมุ่งประโยชน์ใด ๆ ก็คือปฏิบัติตามประโยชน์นั้น ๆ ตามประเภทอย่างนี้แลชื่อว่าถือดีตามประเภทแห่งประโยชน์ ถ้าถือตรงกันข้ามชื่อว่าถือชั่ว เมื่อถือดียอมไม่ได้รับประโยชน์ตามประเภทที่ถือ เมื่อถือชั่วยอมไม่ได้รับประโยชน์

ความเชื่อไม่ถือหรือความเชื่อวาง

มนุษย์นิกรผู้เชื่อคำสอนด้วยปัญญาแล้วถือคือประพฤตินั้นเป็นประโยชน์ ย่อมได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่ความประพฤตินั้น ถ้ามีคำถามว่าเมื่อได้รับประโยชน์แล้วจะวางการถือได้หรือยัง ตอบว่าถ้าได้รับประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้าแล้วก็ยังวางการถือมิได้ ส่วนที่ประพฤตินั้นเป็นประโยชน์ไปแล้วก็แล้วกันไป แต่ก็คงยึดถือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากความประพฤตินั้นเป็นประโยชน์มีลาภยศเป็นอาทิว่าเป็นของเรา (ถ้าไม่ถือว่าเป็นของเราก็เป็นของเขา เราก็เลยชวดเพราะยังมีเรามีเขาอยู่) ลาภยศเป็นต้น ต้องเสื่อมต้องสิ้นไปเป็นธรรมดา เมื่อวางการถือที่เป็นประโยชน์เสียแล้วจักเอาลาภยศเป็นต้นที่ไหน

มาทดแทนส่วนที่สิ้นไปเพื่อเป็นที่พึ่งพิงอิงชีวิตแห่งตัวเรา ซึ่งยังต้องท่องเที่ยวไปอยู่ คนที่ขาดแคลนลามกเป็นต้น เพราะเหตุที่ไม่ถือประโยชน์ โพลไปถือความประพฤติที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะเชื่อสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ เพราะเหตุนี้ ความประพฤติเป็นประโยชน์ปัจจุบันและภายหน้านั้น มนุษย์นิกรซึ่งยังต้องท่องเที่ยวไปจักปล่อยวางเสียมิได้

อนึ่งมนุษย์นิกรเมื่อเกิดมาแล้วเห็นความลำบาก ในเวลาเกิดก็ปรารถนาความไม่แก่ เจ็บ ตาย ปรารถนา ความมีชีวิตยืนยงอยู่เย็นเป็นสุขในโลก แม้รู้ว่าเมื่อเกิด มาแล้วก็ต้องแก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันหมดก็ยังปรารถนา ความแก่ช้าความมีโรคน้อยและความมีอายุยืน เมื่อมี ความปรารถนาจะนี้จึงแสวงหาวิธีต่าง ๆ กัน มีทำพิธี ต่ออายุทางไสยศาสตร์เป็นต้น แม้นักวิทยาศาสตร์ก็ คิดค้นหาวิธีเพื่อทำให้ไม่แก่ เจ็บ ตาย หรือเพื่อให้แก่ช้า มีโรคน้อย และตายช้ากันมากเหมือนกัน อันความไม่มี โรคหรือความมีโรคน้อยท่านกล่าวว่าเป็นลามกอย่างยิ่ง เพราะเป็นโอกาสที่จักได้ใช้ร่างกายประกอบประโยชน์กิจ สมกับที่เกิดมา อนึ่งความมีโรคน้อยก็ดีความมีอายุยืน

ก็ดีท่านกล่าวว่าเป็นผลแห่งกรรมดี เพราะเหตุนี้จึงสมควร
 เพื่อจะปฏิบัติตามคำแนะนำที่ท่านแสดงไว้ตามสมควร
 เป็นต้นว่าหัดทำให้รื่นเริงเป็นนิตย์ ปฏิบัติตนให้ถูกต้อง
 ตามหลักอนามัย เมื่อตื่นนอนในเวลาเช้าอากาศสดชื่น
 ก็ทำให้ปลอดโปร่ง แซ่มชื่น และตั้งใจเพื่อให้มีอายุ
 ยืนยาว เพื่อประกอบประโยชน์และตั้งใจทำการอันเป็น
 หน้าที่ประจำวันให้ลุล่วงไปโดยเรียบร้อยไม่คั่งค้าง อนึ่ง
 ไม่ประมาทต่อการบำรุงรักษาชีวิต ไม่ประกอบกิจที่ชั่ว
 อันจะทำชีวิตให้อับเฉา หมั่นประกอบกุศลกิจ อันจะทำ
 จิตให้ชุ่มชื่นในคราวเจ็บไข้ได้ทุกข์ก็รีบหาหมอผู้สามารถ
 มาเยียวยารักษาตามความสามารถ เมื่อปฏิบัติได้แม้
 ฉะนั้นก็เป็นกรรมดีอันอาจอำนวยให้มีโรคน้อยและมีอายุ
 ยืนยาวได้ แต่ความแก่ เจ็บ ตาย ย่อมมีแก่สังขาร
 ทั้งหลายเป็นธรรมดา จะทำประการใด ๆ เพื่อจะมีให้
 แก่ เจ็บ ตาย ย่อมไม่ได้ เมื่อหาความไม่ตายที่อื่นมิได้
 ผู้ปรารถนาความไม่ตายก็ควรมาคิดค้นหาความไม่ตาย
 ในพุทธศาสนาดูบ้างได้ฟังมาว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้โดย
 ความว่า เบญจขันธ์ (กองทั้ง ๕) คือรูปร่างอันเป็นรัง
 โรค ๑ ความรู้สึกทุกข์และเฉย ๆ ๑ ความจำได้หมาย

รู้ ๑ ความคิดนึกปรุงแต่งเรื่องราว ๑ ความรู้นั้นนี่ใน
 เมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น ๑ เหล่านี้เป็นตัวทุกข์ใหญ่ ตัณหา
 ความทะเยอทะยานอยากเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ความดับ
 ตัณหาได้ทุกข์ดับไปหมดเป็นความดับทุกข์มรรค ๘ มี
 ความเห็นชอบเป็นต้นอันย่อเป็นศีล สมาธิ ปัญญา
 เป็นทางปฏิบัติเพื่อถึงความดับทุกข์ เมื่อฟังมาจะนี้แล้ว
 พิจารณาดูตามศาสนาวาทได้ความคิดว่าตัวเราอยากไม่
 แก่ เจ็บ ตาย และอยากให้คนที่รักเป็นเช่นนี้ด้วย เมื่อ
 ไม่สมปรารถนา ก็เกิดความทุกข์คือความเหือดแห้งใจ
 ความรำพันรำไร ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ
 ความคับแค้นใจขึ้น ความทุกข์เหล่านี้เกิดขึ้นที่เบญจขันธ์
 เบญจขันธ์เป็นตัวทุกข์ใหญ่อยู่แล้วยังต้องทนทุกข์เหล่านี้
 อันเกิดจากความทะเยอทะยานอยากในปัจจุบันอีกด้วย
 ความทะเยอทะยานอยากเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดอย่างนี้ คราวนี้
 ถ้าไม่มีความทะเยอทะยานอยากแก่เจ็บตาย ไม่มีความทะเยอ
 ทยานอยากไม่แก่เจ็บตายอีกอย่างหนึ่งไม่มีความอยากได้อะ
 เสีย ไม่มีความอยากมี อยากเป็นทั้งสิ้น เมื่อเป็นอยู่ก็
 ไม่อยาก ตายก็ไม่อยากปล่อยวางให้เป็นไปตามธรรมดา
 ฉะนั้นเมื่อเบญจขันธ์ต้องแก่เจ็บตายไปตามธรรมดา ก็ไม่

ทุกข์มีเหือดแห่งใจเป็นต้น ความดับความทะยานอยาก เป็นความดับทุกข์ได้ฉะนี้ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็น ทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ในเบื้องต้น มนุषย์นิกร ผู้หวังความดับทุกข์ต้องถือไว้ก่อนคือถือศีล ถือสมาธิ ถือปัญญา

เรื่องการถือศีล สมาธิ ปัญญา มีข้อที่จะพึงพูดดัง ต่อไปนี้ ถ้าเข้าใจว่าเมื่อจักถือศีล สมาธิ ปัญญา ต้องไป ถือที่วัดที่ป่าเป็นต้นเรียกว่าเข้าใจพลาดก็คือเมื่อจักถือก็ ไม่ต้องไปถือที่ไหนอื่น ถือที่กายวาจาจิตนี้แหละ วัดก็ดี ป่าก็ดีเป็นที่อุปการณให้สะดวกแก่การถือเท่านั้น เพราะ ฉะนั้นเมื่อหวังจะถือให้สะดวกจึงสมควรไปวัด หรือเข้า ป่าหรือสถานที่อันสมควรอื่น ๆ อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเข้าใจ ว่าการรับสิกขาบท ๕-๘-๑๐ เป็นการถือศีลแท้ก็เรียกว่าเข้าใจพลาดศีลไปอีก เพราะนั่นเป็นคำสั่งหรือวินัย ประจำหมู่ มีไว้สำหรับบังคับกายวาจาให้เรียบร้อยเสมอกัน ส่วนศีลมิใช่คำสั่งพระพุทธรเจ้าทรงแสดงศีลเป็น คำสอน ศีลคือปกติกายวาจาและจิต ถ้าปล่อยกายวาจา จิตให้ผิดปกติ แม้จะรับสิกขาบทสักเท่าไร ๆ ก็ไม่ชื่อว่า ถือศีล เมื่อถือความปกติแห่งกายวาจาจิต ไว้ได้แม้จะ

รับสิกขาบท ๕ ก็ตาม หรือมากกว่าก็ตาม ก็ย่อมเชื่อว่า ถือศีลเสมอกัน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยคือสิกขาบท เหล่านี้ไว้เป็นคำสั่งเป็นต้นทางแห่งศีล ถ้าไม่ปฏิบัติตาม สิกขาบทก็ถือศีลมิได้ เพราะสิกขาบทหยาบกว่าศีล เมื่อ ทำตัวอย่างหยาบ ๆ ยังไม่ได้ แล้วจะทำให้ละเอียดได้ อย่างไร อนึ่งพุทธบริษัทชื่อว่าเป็นหมู่ มีคำสั่งคือวินัย สำหรับประพฤติตามประเภทแห่งหมู่ ถ้าผู้ใดปราศจาก วินัยของหมู่เสียทั้งสิ้นผู้นั้นหาชื่อว่าพุทธบริษัทไม่จะป่วย การกล่าวไปถึงภูมิธรรมที่สูงกว่า เพราะเหตุนี้จะคิดว่า สิกขาบทเหล่านี้มิใช่ตัวศีลแล้วไม่รับมาปฏิบัติ ไม่ชอบ แต่ควรทราบความต่างกันเพื่อจักไม่ยึดสิกขาบทเป็นศีล แล้วหยุดอยู่เพียงรับสิกขาบทเท่านั้น อนึ่งธรรมดาของ ใจย่อมคิดไปต่าง ๆ ทุก ๆ ขณะ ซึ่งเปรียบเหมือนวง อยู่เสมอ ความพยายามทำให้คิดอยู่เพียงสิ่งเดียวด้วยการ ฟังกสิณหรืออานาปานสติเป็นต้นซึ่งเปรียบเหมือน หยุดการวิ่งหยุดยืนตรงอยู่ ฉะนั้นเรียกว่าสมาธิคือความ ตั้งใจมั่น การถือสมาธิ คือการเจริญสมถกรรมฐาน (กรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ) มีกสิณ ๑๐ อนุสติ ๑๐ เป็นต้นประการใดประการหนึ่ง อนึ่งบุคคลยังประกอบ

ด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิต ความรู้เป็นเหตุละกิเลสได้เรียกปัญญา การถือปัญญาคือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน (กรรมฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา) ศีล สมาธิ ปัญญาท่านแสดงไว้โดยพิสดารเป็นอันมากมีในไตรสิกขาเป็นต้นจิตของบุคคลได้เยื่อใยกับความทะยานอยากมานานจึงตัดให้ขาดจากกันได้โดยยาก เพราะเหตุนี้ผู้ถือศีลสมาธิปัญญาจึงต้องถือโดยกาลนานจะทำให้เร็วด่วนได้มิได้เพราะความใจเร็วด่วนได้นั้นเป็นความอยากอันเป็นตัวก่อกุศลนั้นเอง มนุษย์นิกรถือศีลสมาธิปัญญามั่นอยู่ที่กายวาจาจิต กายวาจาจิตก็จักมั่นอยู่ในศีลสมาธิปัญญา แต่ถ้ายังถืออยู่ตราบใดก็ยังไม่สิ้นความอยากไม่สิ้นทุกข์อยู่ตราบนั้น เพราะเมื่อยังถืออยู่ก็แสดงว่าศีลสมาธิปัญญายังจักต้องตกต่ำอยู่จึงต้องคอยถือไว้ ถือศีล สมาธิ ปัญญาเพื่อผลใดยังไม่บรรลุผลนั้นจึงคงต้องถือไว้ เมื่อบรรลุผลนั้นแล้วก็ไม่ต้องถือ เมื่อยังถือจึงหมายความว่ายังไม่บรรลุผลอันประเสริฐ อนึ่งเมื่อยังถืออยู่ก็หมายความว่ายังไม่เสร็จกิจเปรียบเหมือนเมื่อยังมีร่างรำนอยู่ก็หมายความว่ายังสร้างตึกไม่เสร็จฉะนั้น อนึ่งค้นหาใดเป็นเหตุถือว่านั่นของเรามาณะใดเป็นเหตุถือว่าเราเป็นนั่น ทิฏฐิ

ใดเป็นเหตุถือว่านั่นเป็นตัวตนของเรา ความถือศีลสมาธิ ปัญญาก็ถือด้วยตัณหามานะทิฏฐินั้น ตัณหามานะทิฏฐิ เป็นโทษเครื่องเศร้าหมอง ความถือที่เนื่องมาจากตัณหา มานะทิฏฐิจึงเป็นโทษเครื่องเศร้าหมองด้วยศีลสมาธิปัญญา เป็นเหตุกำจัดตัณหามานะทิฏฐิ เมื่อถือศีลสมาธิปัญญา ด้วยตัณหามานะทิฏฐิจึงยังกำจัดตัณหามานะทิฏฐิไม่ได้ สมจริง ด้วยวิธีราชาชาติแปลความว่าสิ่งที่ยังถืออยู่พึง เป็นของหาโทษมิได้ไม่มีในโลก

เพราะเหตุนี้เมื่อค้นหาความทะยานอยากจะดับ จึงต้องวางความถือศีลสมาธิปัญญา ความวางความถือ ฉะนั้นเรียกว่าความไม่ยึดถือ ถ้าจะถามว่าอะไรเป็นเหตุ ให้วาง ตอบว่าศีลสมาธิปัญญาที่เกิดพร้อมเพรียงเป็นอัน หนึ่งอันเดียวกัน (มัคคสมังคี) ที่กายวาจาจิต เป็นเหตุ ให้วางความถือ ที่ว่าศีลสมาธิปัญญาเป็นมัคคสมังคีที่ กายวาจาจิตนั้น พุดง่าย ๆ คือกาย วาจาจิตเป็นปกติ (ศีล) จิตตั้งมั่น (สมาธิ) จิตรู้แจ้งเห็นจริงเป็นเหตุละ กิเลส (อันจะเป็นเหตุให้กายวาจาจิตผิดปกติ ให้จิตไม่ ตั้งมั่น ให้จิตโง่ไม่รู้จริง) ได้เด็ดขาด (โดยบางส่วนหรือ สิ้นเชิง) ในขณะเดียวกัน

ถามว่า ใครเป็นผู้วางความถือ

ตอบว่า ไม่มีใครวาง เมื่อศีลสมาธิปัญญา พร้อมเพรียงกันกำจัดตัณหา (ความทะยานอยาก) มานะ (ความถือตัว) ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) เสียแล้วความถือก็หายไป ความถือเปรียบเหมือนเงาแห่งตัณหามานะ ทิฏฐิ เมื่อตัณหามานะทิฏฐิอันเป็นเหตุให้ถือซึ่งเปรียบเหมือนเจ้าของเงาไม่มีแล้วเงาก็ไม่มีฉะนั้น เพราะเหตุนี้บุคคลจะวางศีลสมาธิปัญญาเอาเอง ด้วยเข้าใจว่าต้องวางจึงจักดับตัณหาได้ ฉะนั้นไม่ถูก ความเข้าใจอย่างนั้นเป็นอวิชชาความไม่รู้จริง

ถามว่า เมื่อวางความถือศีลสมาธิปัญญาลงแล้วยังจะมีความถืออย่างอื่นอยู่อีกหรือไม่

ตอบว่า ไม่มีทั้งหมด เพราะความถือทุกอย่าง เป็นต้นว่าถือบุญถือบาปอันเป็นส่วนเหตุก็ดี ถือผลต่าง ๆ เช่นลาภยศตลอดถึงเบญจขันธ์ก็ดี ว่าของเราเป็นเราเป็นตัวตนของเราหายไปหมดพร้อมกันกับตัณหามานะทิฏฐิอันเป็นเหตุให้ถือ

ถามว่า ที่ว่าวางศีลสมาธิปัญญา นั้น วางไว้ที่ไหน

ตอบว่า ถือที่ไหนก็วางที่นั่น คือถือไว้ที่กายวาจาจิต ก็วางที่กายวาจาจิต เพราะเหตุนี้แม้ท่านผู้ปล่อยวางจักวางศีลสมาธิปัญญาเสียก็ดี กายวาจาจิตของท่านคงมีศีลสมาธิปัญญาสมบูรณ์

ถามว่า เมื่อตัดหาอันเป็นเหตุให้ถือดับไปจักให้เกิดผลอย่างไร

ตอบว่า ให้เกิดผลคือความสิ้นทุกข์ทั้งปวง ในที่นี้จะแยกทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑ ทุกข์ที่เกิดเพราะค้นหาในปัจจุบันชาติ ๒ ทุกข์ที่เกิดเพราะค้นหาในอดีต แต่ทุกข์แม้มากประเภทก็ย่อลงเหลือหนึ่งคือเบญจขันธ์เท่านั้น ทุกข์ประเภทที่ ๑ มีความเหือดแห้งใจ (โศก) เป็นต้น ทุกข์ประเภทที่ ๒ คือความเกิดแก่ เจ็บ ตายแห่งเบญจขันธ์ ความทุกข์ประเภทที่ ๑ สิ้นไปหมดพร้อมกับความไม่ถือเพราะตัดหาดับไป ส่วนความทุกข์ประเภทที่ ๒ ยังไม่สิ้นไปก่อนแต่ไม่มีผู้ถึงทุกข์ข้อนี้สมควรอธิบายอีกว่าบุคคลยังยึดถือทุกข์คือเบญจขันธ์

ด้วยต้นหาว่าของเรา ด้วยมานะว่าเป็นเรา ด้วยทิวฐิติว่าเป็นตัวตนของเราจึงเป็นทุกข์มีโศกเป็นต้น บุคคลเป็นอันมากไม่ปรารถนาทุกข์แต่ไม่วางทุกข์จึงไม่พ้นทุกข์ไปได้ ถ้าไม่ยึดถือทุกข์คือเบญจขันธ์แล้วยอมไม่ต้องเป็นทุกข์โศกประการใด ๆ เลย เมื่อทุกข์คือเบญจขันธ์ทนอยู่มิได้ต้องเปลี่ยนแปลงไปก็ไม่เห็นว่าเกิดแก่เจ็บตาย ไม่เห็นว่าเราหรือเขาเกิดแก่เจ็บตาย แต่เห็นว่าสิ่งที่มีชีวิตขึ้นเป็นธรรมดาดับไปตามธรรมดา เมื่อวางความถือทุกข์ลงขณะนี้จึงจักพ้นทุกข์ทั้งสิ้นได้ ส่วนทุกข์คือเบญจขันธ์ก็คงเป็นทุกข์คือทนคงอยู่มิได้ กล่าวโดยธรรมดาสามัญว่าต้องเกิดดับไปตามธรรมดา หรือกล่าวโดยอุปาทานสมมติ (สมมติตามอุปาทาน) ว่าต้องเกิดแก่เจ็บตายไป แต่ไม่ใช่ทุกข์ (เบญจขันธ์) ของเรา (เพราะปราศจากต้นหา) ไม่ใช่ทุกข์ (เบญจขันธ์) เป็นเรา (เพราะปราศจากมานะ) ไม่ใช่ทุกข์ (เบญจขันธ์) เป็นตัวตนของเรา (เพราะปราศจากทิวฐิติ) ไม่มีเราเป็นทุกข์ทุกข์ (คือเบญจขันธ์) เป็นทุกข์ (คือเกิดดับหรือเกิดแก่เจ็บตาย) เองต่างหาก เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่าทุกข์มีอยู่แต่ไม่มีผู้ถึงทุกข์

ถามว่า คำว่าเกิดแก่เจ็บตายเป็นคำสมมติตาม
อุปาทาน (ความยึดถือ) หรือ

ตอบว่า เข้าใจว่าอย่างนั้น สังขารคือสิ่งที่ปรุงแต่ง
ขึ้นทั้งสิ้น มีใจครองเช่นเบญจขันธ์แห่งมนุษย์และดิรัจฉาน
ก็ตาม ไม่มีใจครองเช่นภูเขายานเรือนต้นไม้ก็ตาม ท่าน
แสดงว่ามีลักษณะเสมอกันคือ เกิดแปรดับทั่วไปทั้งหมด
ท่านผู้ปล่อยวางไม่ยึดถือ (แม้บางส่วน) ย่อมเห็นลักษณะ
อย่างนั้นในสังขารทั้งปวง เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ใน
ธรรมจักรกัปวัตตตนสูตรว่าพระโกณฑัญญะเกิดดวงตา
เห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่ง
นั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา ส่วนผู้ที่ยังมีความ
ยึดถือเมื่อเบญจขันธ์เกิดแปรดับก็เห็นว่าเกิดแก่เจ็บตาย
เมื่อบ้านเรือนเกิดแปรดับก็เห็นว่าสร้างบ้าน บ้านเก่า
บ้านพังหรือรื้อบ้าน เมื่อถ้วยชามเกิดแปรดับก็เห็นว่าปั้น
ถ้วยปั้นชามถ้วยเก่าชามเก่าถ้วยแตกชามแตก ฯลฯ
ความที่เห็นต่าง ๆ กันในเมื่อสิ่งที่เป็นสังขารเหมือนกัน
เกิดแปรดับฉะนี้ ก็เพราะความที่ไปยึดถือว่าเป็นนั่นเป็นนี่
เพราะเหตุนี้เมื่อบางสิ่งเกิดแปรดับจึงเห็นว่านั่นเกิดแก่

เจ็บตาย เมื่อบางสิ่งเกิดแปรดับจึงเห็นว่านี่ถูกบั่นขี้้นนี้
 เก่านี้แตก ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ถือว่านั่นนี่นั่น ๆ มีอาการเกิด
 แปรดับต่าง ๆ กันตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งขึ้น เพราะฉะนั้น
 จึงเห็นว่าความทนอยู่ไม่ได้แห่งสังขารทั้งปวงเมื่อกล่าวโดย
 ธรรมดาواهرหรือสามัญواهرควรกล่าวว่าเกิดแปรดับ
 เหมือนกันหมด แต่เมื่อกล่าวโดยอุปาทานสมมติواهر
 ย่อมกล่าวได้ต่าง ๆ กัน (ตามความต่าง ๆ กันแห่ง
 อาการเกิดแปรดับ) เช่นเมื่อเบญจขันธ์เกิดแปรดับ ก็
 กล่าวว่าเกิดแก่เจ็บตายเป็นต้น แต่ท่านผู้วางความยึดถือ
 คือไม่ถือมั่นด้วยอุปาทานแล้ว เช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระอรหันตสาวกก็ตรัสและพูดด้วยอุปาทานสมมติواهر
 คู่กันไปกับธรรมดาواهرหรือสามัญواهرเพื่อให้เวไนย-
 นิกรทราบความหมายแห่งพระพุทธานุศาสน์แล้วหยั่งรู้ถึง
 ธรรมดาคือความจริง

ถามว่า มีคาถาในธรรมบทคาถาหนึ่งแปลความว่า
 บุคคลฆ่ามารดาบิดา พระราชาผู้กษัตริย์ทั้งสองแคว้น
 แคว้น และเสมียนผู้ติดสอยห้อยตาม (सानุจร) เป็นผู้
 ไม่มีทุกข์ เป็นพราหมณ์ย่อมไปและท่านไขความว่า มารดา

ได้แก่ตัณหา บิดาได้แก่มานะ พระราชาผู้กษัตริย์ทั้งสอง
 ได้แก่ทิวฐิ ๒ คือความเห็นว่สิ่งทั้งปวงเที่ยงหมดและ
 ความเห็นว่สิ่งทั้งปวงขาดศูนย์หมด แว่นแคว้นมุ่งเอา
 อายตนะ ๑๒ มีตารูปเป็นต้น เสมียนมุ่งเอานันทिरาคะ
 คือความกำหนดด้วยอำนาจแห่งความยินดีเปลิดเพลิน
 อันอาศัยความที่ตาเห็นรูปเป็นต้นเกิดขึ้น พระคาถานี้
 เห็นจะมุ่งความดั่งที่แสดงมาแล้วแต่ต้น

ตอบว่ เข้าใจว่อย่างนั้นตัณหาเป็นเหตุก่อเกิด
 เบญจขันธ์ดั่งคำว่ตัณหายังบุรุษให้เกิดแล้วยังเป็นเหตุ
 ให้ยึดถือว่ของเรา มานะและทิวฐิก็เป็นเหตุให้ยึดถือดูจ
 เดียวกัน เมื่อถือศีลสมาธิปัญญาตัณหามานะทิวฐิก็ยัง
 เข้ายึดศีลสมาธิปัญญาว่ของเรา เป็นเราเป็นตัวตนของ
 เราแล้วก็บำรุงความถือให้มั่นเข้า เพราะเหตุนี้ท่านจึง
 เปรียบดั่งมารดาบิดาและพระราชาผู้กษัตริย์ บำรุงบุตร
 ธิดาที่ตนให้กำเนิดขึ้นและพระราชาราชฎาให้เจริญรุ่งเรือง
 ฉะนั้นเมื่อศีลสมาธิปัญญา พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียวกันแล้วก็กำจัดตัณหา มานะทิวฐิเสีย จึงสิ้นทุกข์
 ด้วยเหตุผลดั่งแสดงมาแล้ว

บุคคลผู้ไม่เห็นความตายไม่เห็นผู้ตาย แต่เห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับ ไปเป็นธรรมดา เป็นผู้ปล่อยวางไม่ยึดถือดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งว่าบรรลุมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตายได้แก่นิพพาน (ธรรมที่ปราศจากเครื่องร้อยรัด) ด้วยประการฉะนี้

ถามว่า อยากทราบอีกว่านิพพานเป็นผลแห่งมรรค มีองค์ ๘ ใช่มั้ย

ตอบว่า มีใช่ ผลแห่งมรรคคือนิโรธ นิพพาน (ในที่นี้มุ่งถึงนิพพานที่มีใช่เป็นไฉนของนิโรธ) มิใช่ นิโรธ ฟังทราบโดยอุปมาดังต่อไปนี้ สมุทัย (เหตุให้ทุกข์เกิด คือตัณหา) เปรียบเหมือนโรคในกาย ความไม่สบายที่เกิดเพราะโรคเปรียบเหมือนทุกข์ ยาแก้โรคเปรียบเหมือนมรรค ความหายโรคเปรียบเหมือนนิโรธ ความปกติแห่งร่างกายดั้งเดิมเปรียบเหมือนนิพพาน ความหายโรคและความปกติแห่งร่างกายดั้งเดิมมิใช่อย่างเดียวกัน ถ้าจะถามคนที่มีร่างกายเป็นปกติว่าท่านหายจากโรคหรือ จักได้รับคำตอบว่ามีใช่ ทั้งนี้เพราะคำว่าหายโรคย่อมใช่เรียกกันเมื่อพอโรคหายเท่านั้นแล้วก็เลิกใช้ (ดับไป) ถ้า

จะถามว่าท่านหายจากโรคนานแล้วหรือ จักได้รับคำตอบว่าหายนานแล้วบ้างเพิ่งหายบ้าง คำนี้แสดงว่าความหายโรคล่วงไปแล้ว (ดับไป) ถามว่า เมื่อความหายโรคล่วงไปแล้วอะไรปรากฏแทน ตอบว่า ความปกติแห่งร่างกาย เพราะเหตุนี้ท่านจึงแสดงว่ามรรคกำจัดกิเลสชั่วคราวจิตหนึ่งแล้วก็ดับไป ผลเกิดขึ้น ๒ ชวนจิตบ้าง ๓ ชวนจิตบ้างแล้วก็ดับไป ถามว่า เมื่อมรรคผลดับไปแล้วอะไรปรากฏขึ้น ตอบว่าเข้าใจว่านิพพานธรรมนั่นเอง พึงทราบต่อไปอีกสองอุปมา ภูมิประเทศแห่งหนึ่งเทียบกับนิพพาน การโดยสารรถไฟไปเทียบกับมรรค การถึงเทียบกับนิโรธ (การถึงกับภูมิประเทศมิใช่อายุเดียวกันและเมื่อถึงแล้วต้องลงจากรถ) อากาศเปรียบเหมือนนิพพาน การสูบอากาศเข้ายางรถเปรียบเหมือนมรรค ยางรถเต็มด้วยอากาศเปรียบเหมือนนิโรธ

ศาสนาคือคำสั่ง (วินัย) คำสอน (ธรรม) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอาทิที่ยกมาแสดงไว้นี้ถ้ามนุษย์นิกรไม่เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ คือไม่เชื่อว่าพระองค์รู้จริงพูดจริงแล้วก็คงไม่ฟังไม่ถือเอาทั้งวินัยทั้ง

ธรรม ถ้าเชื่อพระบัญญัติสัจของพระองค์จึงจักฟังจัก
ถือเอา เพราะเหตุนี้ท่านจึงสอนให้เชื่อพระบัญญัติสัจ
ของพระตถาคตเจ้า อนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอน
เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงตามธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงสอนมี
เหตุอันผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ ทรงสอนเป็น
อัครรย์คือผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่ความ
ปฏิบัติ เพราะเหตุนี้ผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์โดยการ
ทำไว้ในใจโดยอุบายที่แยบคายแล้วเชื่อพระบัญญัติสัจ
ของพระองค์จึงถือคือปฏิบัติตาม ย่อมชื่อว่าเชื่อด้วย
ปัญญาแล้วถือโดยแท้

นิพพานมิใช่ผลของเหตุตั้งที่อุปมามานี้ เพราะ
เหตุนั้นพระนาคนั้นจึงแสดงแก่พระยามิลินท์โดยใจ
ความว่านิพพานมิใช่เกิดจากเหตุ และไม่ควรกล่าวว่า
เกิดแล้วในอดีต กำลังเกิดในปัจจุบัน หรือจักเกิดใน
อนาคต (อกาลิกไม่ประกอบด้วยกาล) ดูจกอากาศธาตุ
อันไม่ควรกล่าวว่าเกิดเมื่อไรจะนั้น

ถามว่า ศรัทธาจัดลงในศีลหรือสมาธิหรือปัญญา

ตอบว่า จัดลงในปัญญาโดยหมายเอาความเชื่อที่ประกอบด้วยความรู้

ถามว่า ถ้าอย่างนั้นผู้ที่ถือปัญญาก็ย่อมถือเอาศรัทธาเข้าด้วยซี

ตอบว่า เข้าใจว่าเช่นนั้นเพราะสามัญชนยังประกอบด้วยอหัตถิยะคือความไม่เชื่ออยู่ จึงต้องถือศรัทธาไว้เพื่อเป็นกำลังกำจัดอหัตถิยะ

ถามว่า ถือความเชื่อไว้กำจัดอหัตถิยะเพื่ออะไร

ตอบว่า เพื่อวางชั่วและถือดี คือถือศีลสมาธิและปัญญาไว้กำจัดความยึดถือดังกล่าวแล้วนั่นเอง กล่าวโดยย่อว่าถือความเชื่อไว้ ถือเพื่อไม่ถือ

ถามว่า ท่านผู้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้วมีความเชื่อหรือไม่

ตอบว่า เข้าใจว่ามี แต่มิใช่มีความถือความเชื่อ มิใช่มีความเชื่อถือ แต่มีความเชื่อไม่ถือหรือเชื่อวางด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว

ถามว่า ความเชื่อฟังมิใช่ศรัทธาโดยตรงมิใช่หรือ

ตอบว่า เข้าใจว่าอย่างนั้น เพราะความเชื่อฟังเข้าใจความหมายว่าเป็นความยอมปฏิบัติตามคำสั่ง

ถามว่า ท่านผู้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้วมีความเชื่อฟังหรือไม่

ตอบว่า ท่านยังถือว่าเป็นหมู่จึงมีความเชื่อฟังวินัยแห่งหมู่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจารีตแห่งพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกก็ปฏิบัติตามวินัยอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว

ถามว่า ขอถามอีกหน่อยว่าความเชื่อชนิดไหนเป็นศรัทธาแท้

ตอบว่า เข้าใจว่าความเชื่อไม่ถือนั้นแลเป็นศรัทธาแท้ ความเชื่อถ้อย่อมเกิดจากการฟังบ้างเกิดจากความคิดบ้างเกิดจากความปฏิบัติอบรมบ้าง ความเชื่อถือนี้ถ้ามุ่งถึงความน้อมใจเชื่อตามเรียกว่าอธิโมกขศรัทธา ความที่ยังต้องน้อมใจเชื่ออยู่ก็เพราะยังไม่ประกอบด้วยความรู้ประจักษ์จริงจึงเรียกว่าญาณวิปยุตตศรัทธา จึงเป็นความ

เชื่อที่ยังหวั่นไหวอยู่ ส่วนความเชื่อไม่ถือเป็นญาณสัมปยุตตัสัทธา (ความเชื่อที่ประกอบด้วยความตรัสรู้ประจักษ์จริง) เป็นอจลศรัทธา ความเชื่อที่ไม่หวั่นไหวโดยแท้

พุทธศาสนิก

คือผู้นับถือพระพุทธศาสนา บางพวกเป็นผู้ฟังเชื่อ (สุตมยัสัทธา) บางพวกเป็นผู้คิดเชื่อ (จินตมยัสัทธา) บางพวกเป็นผู้ทำเชื่อ (ภาวนามยัสัทธา) บรรดาผู้เชื่อทั้ง ๓ นี้ ผู้ฟังเชื่อยอมเชื่อด้วยสุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) ผู้คิดเชื่อยอมเชื่อด้วยจินตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากความคิดค้น) ผู้ทำเชื่อยอมเชื่อด้วยภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากความอบรม)

พุทธศาสนิกเมื่อเป็นผู้ฟังเชื่อแล้วควรคิดเชื่อต่อไป เมื่อคิดเชื่อแล้วควรทำ เชื่อต่อไปอีก กล่าวคือสมควรถือศีลสมาธิปัญญาเสมอ ๆ ตามโอกาสและความสามารถของตน ๆ ความปฏิบัติเช่นนี้แม้ทีละเล็กละน้อยก็เป็นการสมควร ชื่อนี้เปรียบเหมือนการหมั่นบริหารบำรุงร่างกายให้มีกำลังมากขึ้นทีละน้อย ๆ เพื่อจะได้มีกำลังมากพอที่

จะยกศิลาก่อนใหญ่อันปิดทับ (นิพพาน) สมบัติไว้ จะเอาอย่างผู้ที่บริหารร่างกายมานานจนมีกำลังแก่กล้าเพียงพอเพื่อยกศิลาก่อนใหญ่ขึ้นได้ทันทีในเมื่อมีผู้รู้มาชี้บอกให้ยังมีได้ก่อน อีกอย่างหนึ่งความหมั่นประพุดที่อยู่เสมอ ๆ แม้ทีละน้อยนั้น เปรียบเหมือนการปลูกต้นสักและบำรุงรักษาไว้เพื่อจะได้ตัดมาทำเรือน (ใจ) เมื่อโตพอ ต้นสักย่อมค่อย ๆ โตขึ้นทีละน้อย ๆ ผู้ที่มีต้นสักอ่อนนั้นจะคิดเอาอย่างผู้ที่มีต้นสักโตได้ขนาดอยู่แล้วยังมีได้ก่อนแม้จะบำรุงรักษาสักเท่าไร ๆ ต้นสักก็คงโตได้ตามธรรมชาติของมันนั่นเอง ถ้าเร่งเกินกำลังอาจจะตายเสียก็ได้ในการที่จะเอาอย่างท่านฉะนี้ มักมีคนพูดว่าพระสาวกเป็นอันมากเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมฟังไป ๆ ก็สำเร็จมรรคผลตามฐานะของตนบนอาสนะที่นั่งฟังนั่นเอง แต่เหตุไฉนเราทั้งหลายซึ่งต่างได้พากันบำเพ็ญทานศีลภาวนาอยู่เนื่อง ๆ จนจะเบื่อเสียแล้ว ก็ไม่เห็นได้มรรคผลอะไรเรื่องนี้ถ้าพิจารณาตามข้อเปรียบเทียบ จักพอทราบได้จริงอยู่น้ำที่เต็มตุ่มย่อมมาจากน้ำหยาดหนึ่ง ๆ ฉันทไฉนความสำเร็จย่อมมาจากความปฏิบัติศีลสมาธิปัญญาแต่ละ

ครั้งฉนั้น คำที่ท่านแสดงว่า ผู้เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ สามารถสำเร็จมรรคผลได้ภายใน ๗ วันขยายออกไปจน ๗ ปีนั้นก็เพื่อให้พอเหมาะกับการกำลังอินทรีย์แห่งผู้มีสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้นเอง ถ้ามีกำลังยังไม่พอแล้วอย่าว่าแต่ ๗ ปีจะสำเร็จเลยแม้เจ็ดพันปีก็ยังไม่สำเร็จได้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกแต่ละพระองค์ ๆ บำเพ็ญบารมีตลอดกับปีกัลป์เป็นอนเนกจึงสำเร็จได้

ผู้รู้เรื่องต้นสักย่อมทราบได้ว่าต้นสักอายุเท่านั้น ๆ ปีจึงจักแก่พอเพื่อตัดได้ฉนั้นใด ท่านผู้รู้ย่อมทราบได้ว่าผู้ปรารถนาพุทธภูมิหรือสาวกภูมิพึงบำเพ็ญบารมีนานเพียงนั้น ๆ จึงสำเร็จได้ฉนั้นนั้น เพราะเหตุนี้คำที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในบางพระสูตรถึงเรื่องนี้ย่อมน่าพิจารณาการที่นำเรื่องนี้มากล่าว มิใช่เพื่อให้หนึ่งนอนใจและทอดยแต่เพื่อจะได้รู้ทันคำที่เป็นปฏิบัติแล้วจักได้ไม่หยุดทำความดี อีกประการหนึ่งเพื่อจักได้ไม่เกิดความเห็นผิดในเมื่อปรารถนาความเพียรอย่างแรงกล้าแล้ว ยังไม่สำเร็จผลดังประสงค์

ผู้ที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านผู้ให้อิโวาทด้วยปัญญา
หมั่นประกอบความดีตามอิโวาทของท่าน อย่างน้อยย่อม
ได้รับความอุ่นใจ ๔ ประการ คือ

๑. ถ้าผลแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่ เบื้องหน้า
แต่กายแตกตายไปแล้วเรายังเข้าไปถึงสุคติโลกสวรรค์

๒. ถ้าผลแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี เราก็จะ
รักษาตนให้เป็นคนไม่มีเวร ไม่มีควมลำบาก ไม่มีทุกข์
มีแต่สุขในชาตินี้

๓. ถ้าเมื่อบุคคลทำบาป บาบชื่อว่าป็นอันทำ เรา
ไม่ได้คิดบาปให้แก่ใคร ๆ ไหนเลยทุกข์จักมาถูกต้องเรา
ผู้ไม่ได้ทำบาป

๔. ถ้าเมื่อบุคคลทำบาป บาบไม่ชื่อว่าป็นอันทำ
เราก็ได้พิจารณาเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้ว

สุวฑฒนตถุ

เจริญสวัสดิ จงมี

การศึกษาในพระพุทธศาสนา*

ท่านสหธรรมิกผู้ทรงศีลทั้งหลาย

เมื่อได้รับคำขอให้แสดงปาฐกถาจากท่านประธาน
ธรรมสภาัจฉาในที่ประชุมสหธรรมิก ที่แรกได้คิดอยาก
จะปฏิเสธเพราะรู้สึกว่าจะไม่สามารถแสดงให้ที่ประชุม
ได้รับประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของท่านประธานได้ แต่
ในหนังสือขอให้แสดงของท่านประธาน ได้มีคำขึ้นต้น
ด้วยอ้างสมเด็จพระเจ้าอวาสวามีเป็นผู้แนะนำให้มีการ
ประชุมธรรมสภาัจฉาขึ้น จึงทำให้เกิดครั้นคร้ามที่จะ
ปฏิเสธ ทั้งตอนท้ายมีคำอ่อนน้อมว่า โปรดฯ อยู่ด้วย

* ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งยังเป็น พระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน

คำนี้รู้สึกเกรงมากพอดีพอร้ายอาจเปลี่ยนไปเป็นอื่นได้ง่ายแต่ก็เปลี่ยนในเมื่อไม่โปรดเท่านั้น นับว่าท่านประธานเข้าใจใช้คำชู่และคำเผื่อแข่งไว้โดยสุภาพ แต่ข้อนี้ก็ยังไม่สำคัญไปกว่าความคิดต่อสู้ไม่ยอมแพ้ต่อปมด้อยที่โผล่ขึ้นมาคือทำความตกลงใจว่า “เราต้องทำได้” เมื่อตกลงใจลงไปแล้วก็บอกรับทีเดียว ในขณะที่นั้นยังมีดมนอยู่ไม่รู้ว่าจะพูดเรื่องอะไร ความจริงเรื่องนั้นมีมากแต่ที่สามารถจะพูดได้มีน้อย ถึงอย่างนี้ก็จำต้องเลือกเสนอท่านประธานเมื่อคิดทบทวนดูแล้วจึงตกลงเลือกเรื่อง “การศึกษาในวงพระพุทธศาสนา” เสนอไป เหตุที่ตกลงเลือกเรื่องนี้ก็เพราะเวลานี้กำลังทำหน้าที่ทางนี้อยู่ แต่ก็ยังไม่รู้เรื่องนี้ตลอดจึงอยากจะรู้สึกที่ นี่เป็นประโยชน์ตนและท่านสหธรรมิก ต่างก็กำลังบวชเรียนกันอยู่โดยมากจึงอาจได้รับประโยชน์จากเรื่องที่จะพูดในต่อไปนี้บ้าง นี่เป็นประโยชน์ผู้อื่น คิดทบทวนดูเห็นอย่างนี้จึงตกลงเลือกเรื่องนี้ขึ้นและถ้ามีข้อบกพร่องประการใดจะไม่ขออภัยจากท่านผู้ฟังเพราะท่านประธานได้ให้เวลาเป็นอันมาก แต่ได้ใช้เวลาที่ท่านให้ไว้เพียงเล็กน้อยในการเตรียม

ปาฐกถานี้จึงเป็นข้อที่ไม่ควรจะอภัยกัน และเพราะเข้าใจว่าท่านสหธรรมิกคงไม่มีภัยต่อใคร ๆ จึงไม่จำเป็นต้องขออภัยต่อท่าน บัดนี้จักได้เริ่มเรื่องต่อไป

ภายใต้ชื่อเรื่องว่า “การศึกษาในวงพระพุทธศาสนา” นี้มีใจความกว้างมาก ยากที่จะพูดให้ทราบได้ชัดเจนในทุก ๆ ด้าน จะหนักไปในทางประวัติศาสตร์ก็จะเป็นการลอกตำรามากกล่าวโดยส่วนเดียว จะหนักไปในทางธรรมก็จะเป็นเทศน์ เหตุฉะนั้นจึงไม่ประสงค์ให้หนักไปทางไหน มีความประสงค์อยู่ข้อเดียวคือประสงค์ให้ท่านสหธรรมิกทราบเรื่องการศึกษาในวงพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นมาจนถึงในประเทศไทยในทุกวันนี้

ก่อนอื่นพึงทราบว่าการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ย่อมขึ้นอยู่กับคติหรือลัทธิของผู้นับถือ คติหรือลัทธินี้โดยส่วนใหญ่แบ่งเป็น ๒ คือคติมหายาน เช่นที่ถือกันทุกวันนี้ในเมืองทิเบต มงโกล (ไซบีเรีย - มงโกเลีย) จีน ญี่ปุ่น ญวน ๑ คติหินยานเช่นที่ถือกันทุกวันนี้ในเมืองลังกา พม่า มอญ ไทย เขมร

น่าสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาไว้ ๒ คติหรือ? ข้อนี้มีประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่ว่า พระพุทธศาสนาได้ถูกแยกเป็น ๒ คติเมื่อภายหลัง และถูกแยกเป็นปฐมในประเทศอินเดียนั่นเอง เพื่อให้ทราบเชื่อมโยงกันไปจักเล่าให้ฟังโดยสังเขป

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศอินเดียครั้งแรกนั้น ผู้นับถือโดยมากไปปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์โดยเคร่งครัดไม่ดัดแปลง แต่ก็ยังมีบางพวกที่เกิดดัดแปลงพวกนั้นมีพระเทวทัตเป็นหัวหน้าแต่ก็ทำไปไม่สำเร็จถูกทำลายจนสิ้นไป และตัวพระเทวทัตเองก็ถึงมรณภาพที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่าถูกแผ่นดินสูบ

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน ได้มีภิกษุรูปหนึ่งกล่าวแสดงความชื่นชอบว่าต่อไปนี้ ไม่มีผู้ว่ากล่าวจะประพฤติดังไร

^๑ (จากหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม หน้า ๔๑ และตำราคู่มือประวัติศาสตร์ สำหรับมัธยมตอนปลาย หน้า ๓๑)

ก็ได้ คำพูดเช่นนี้ท่านเรียกว่ากล่าวจาบจ้วงธรรมวินัย ได้ถูกปรารภคือยกขึ้นเป็นต้นเหตุทำการรื้อกรองธรรมวินัยครั้งแรกนี้เรียกว่า “ปฐมสังคายนา” ภายหลังแต่พุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปีคือพ.ศ.๑๐๐ ได้มีภิกษุคณะหนึ่งเรียกว่าพวกวัชชีบุตรได้ดัดแปลงแก้ไขพระวินัยหลายข้อจึงได้ถูกปรารภขึ้นทำพุทธสังคายนา แต่ส่วนมากก็ยังไม่ยอมเลิกถอนข้อที่ได้ดัดแปลงแก้ไขไปแล้ว ฝ่ายข้างที่เคร่งครัดก็ไม่มีอำนาจบังคับบัญชา การถือพระวินัยจึงแตกแยกกันขึ้นเป็น ๒ คติคือ

๑ คติพระสงฆ์ฝ่ายเคร่งครัดในครั้งนั้นมีพระยสเถระเป็นหัวหน้าได้ชื่อว่า “เถรวาท” พระสงฆ์พวกที่ถือธรรมวินัยตามคติ “เถรวาท” ได้ชื่อว่า “สถวีระ”

๒ คติพระสงฆ์ฝ่ายดัดแปลงแก้ไขธรรมวินัยในครั้งนั้นมีภิกษุคณะวัชชีบุตรเป็นผู้นำได้ชื่อว่า “อจารีวาท” พระสงฆ์ที่ถือธรรมวินัยตามคติ “อจารีวาท” ได้ชื่อว่า “มหาสังฆิกะ”

คติหินยานคือฝ่ายเคร่งครัดแลมหายานคือฝ่ายดัดแปลงแก้ไขได้เริ่มปรากฏขึ้นอย่างนี้ แต่ในตอนนี้ ปรากฏว่าฝ่ายดัดแปลงแก้ไขได้ดัดแปลงแก้ไขแต่พระวินัย ส่วนพระธรรมคัมภีร์รักษาไว้ตามเดิมแต่ก็ทำให้พระสงฆ์แตกแยกเป็น ๒ นิกาย เป็นนานาสังวาสของกันและกัน ฟังสังเกตว่าความแตกแยกกันนี้ค่อย ๆ มีมาโดยลำดับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลดังที่เล่ามานี้

ต่อมาได้มีพระเจ้าราชาธิราชผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่มาเลื่อมใสสนับสนุนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท คือฝ่ายเคร่งครัดถึงกับทรงเป็นสาสนูปถัมภ์เข้าทำตติยสังคายนาขึ้น และทรงใช้พระบรมราชานุภาพให้สี่กฝ่ายอาจรียวาทด้วยมุ่งหมายจะทรงกำจัดให้สิ้นเชิง แต่ก็ไม่อาจทรงกำจัดให้สิ้นเชื้อได้ ข้อสำคัญคือฝ่ายที่ละลัทธิเดิมต้องละเพราะเกรงกลัวพระบรมราชานุภาพมิใช่ด้วยความสมัครใจ แลบางพวกก็เข้ามาบวชในลัทธิเถรวาทเพราะจำใจบ้างเพราะมุ่งลาภสักการบ้าง เหตุฉะนี้พวกนี้จึงคงเคร่งครัดอยู่แต่ต่อหน้าหรือชั่วคราวเท่านั้น พระราชาธิราชพระองค์นั้นเห็นจะไม่ต้องบอกว่าคือพระเจ้าอโศกมหาราชก็คงทราบกันแล้วตั้งแต่เริ่มกล่าวถึงเรื่องนี้

พระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จครองราชย์สมบัติถึงพ.ศ.เท่าไรในหนังสือต่าง ๆ เกือบกันอยู่ คือ

๑. ในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์สยามของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพหน้า ๒๒ ว่าประมาณพ.ศ.๒๗๐

๒. ในปาฐกถาสากลประวัติของพระองค์เจ้าธานีวัตตอดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการที่ทรงแสดงเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า เมื่อพระเจ้าพินทุสารทิวงคตลงในพ.ศ.๒๗๔ จึงพระเจ้าอโศกราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติ อโศกกุมารนี้เดิมได้เป็นอุปราชครองอุชเชนี ซึ่งตอนนี้เป็นเมืองลูกหลวงของมณฑล แต่จะมารวมเข้าอยู่ในราชอาณาจักรมีแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ ในชั้นต้นดูเหมือนจะมีการจลาจลแข็งเมืองกันอยู่บ้างเพราะพระเจ้าอโศก ไม่ได้รับราชาภิเษกจน ๕ ปีภายหลังที่ได้ขึ้นครองเมือง คือ รับราชาภิเษกในพ.ศ.๒๗๙

๓. ในหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ และสังคีตึกถาว่าพ.ศ.๒๑๘

เรื่องความแตกต่างกันแห่งพ.ศ.นี้ ดูไม่น่าจะนำมาพูดถึง แต่เรื่องความเป็นมาของพ.ศ.เป็นเรื่องที่ควรทราบตามเป็นจริง เพราะพ.ศ.เป็นสิ่งที่เราใช้เขียนอยู่เกือบทุกวัน เหตุฉะนั้นจึงจักขอแทรกเป็นพิเศษสักเล็กน้อย

พ.ศ.ซึ่งเราใช้อยู่ทุกวันนี้สมมติกันว่านับแต่ปีพระพุทธปรินิพพานเป็นต้นมา แต่วิธีคำนวณอันนี้ตั้งอยู่ในฐานะที่มีข้อรังเกียจได้ เพราะพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วเป็นนานจึงได้เริ่มหาหลักฐานนับนามปีขึ้นไปเพื่อตั้งจำนวนใช้ศักราชผู้ที่เริ่มคิดนี้คือฝ่ายลังกา ส่วนประเทศอื่น ๆ ก็อนุโลมตามแบบของเขามีพม่ามอญไทยเป็นต้น ครั้นมาในสมัยนี้มีผู้คิดเทียบศักราชฝ่ายกรีก คือตามประวัติศาสตร์ปรากฏว่า พระเจ้าเซลุยคอสราชาธิราชแห่งประเทศซีเรียผู้ช่วงชิงดินแดนตอนที่ติดต่อกับอินเดียส่วนนั้นต่อจากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช แลตั้งราชสำนัก ณ เมืองบาบิโลนได้มีราชการติดต่อกับกษัตริย์เมารยะแห่งมคธราชภูริอยู่เสมอ ๆ จึงมีความปรากฏว่าพระเจ้าจันทรคุปต์วงศ์เมารยะเสวยราชย์ก่อนพระเจ้าเซลุยคอส ๙ ปี

พระเจ้าเซลุยคอสเสวยราชย์ตกในปี ๓๑๒ ก่อน ค.ศ. ตามหลักฝ่ายกรีกว่าพ.ศ.๒๓๑

พระเจ้าจันทรคุปต์จึงเสวยราชตกในปี๓๒๑ ก่อน ค.ศ. ตามหลักฝ่ายกรีกว่าพ.ศ.๒๒๒ เพราะก่อนกัน ๙ ปี

นี้เป็นหลักฝ่ายกรีก แต่ตอนหลังฝ่ายบูรพาทิศ ตามทีปวงศ์ มหาวงศ์ ฝ่ายลังกาพม่ามอญไทยตรงกันว่า

“พระเจ้าจันทรคุปต์เสวยราชย์ก่อนพระเจ้าอโศก มหาราชรับราชาภิเษก ๕๖ ปี พระเจ้าอโศกมหาราชรับราชาภิเษกภายหลังพุทธปรินิพพาน ๒๑๘ ปี จึงเป็นอันว่า พระเจ้าจันทรคุปต์เสวยราชย์เมื่อพ.ศ.๑๖๒ ล่วงแล้ว (๒๑๘ = ๕๖ ๑๖๒)

ตามหลักฝ่ายกรีกว่า พ.ศ. ๒๒๒

” ข้างบนว่า พ.ศ. ๑๖๒

” ฝ่ายกรีกจึงเร็วไป ๖๑ ปี

พ.ศ.ที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ถ้าคำนวณตามหลักกรีก เมื่อเทียบกับหลักฝ่ายบูรพาทิศในทีปวงศ์ มหาวงศ์นั้น ก็เร็วไป ๖๑ ปีคือบัดนี้พ.ศ. ๒๔๘๔ ควรเป็นพ.ศ. ๒๔๒๔

ผู้คิดค้นเรื่องเหล่านี้นับปีไม่ตรงตามนี้ก็มี แต่ผู้พิจารณาโบราณคดีในยุโรปและอเมริกาโดยมากถือว่า พ.ศ. ที่ใช้อยู่ทุกวันนี้คำนวณตามหลักกรีกจึงเร็วไป ๖๑ ปี

เรื่องนี้เป็นสิ่งควรทราบเพื่อระดับความรู้เท่านั้น
ต่อไปนี้เป็นหัวข้อ

การแยกคดีหรือลัทธิชั้นแก้ไขธรรม

พระเจ้ากนิษกะวงศ์กุศานะแห่งคันธารราฐตั้งราชธานี ณ เมืองบุรุษนคร สามารถแผ่อำนาจเข้ามาจนถึงมคธรัฐ ทรงเป็นศาสนูปถัมภกฝ่ายอาจารย์วาทฝ่ายเหนือสังคายนาตัดแปลงแก้ไขธรรมวินัยเมื่อพ.ศ. ๖๗๗ ข้อสำคัญคือแปลงพระไตรปิฎกเป็นสันสกฤต ต่างจากฝ่ายเถรวาทที่คงไว้เป็นภาษามคธ

วิธีสอน

ฝ่ายใต้ต้องปฏิบัติดับกิเลสก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่น

ฝ่ายเหนือให้เกิดศรัทธาก่อนแล้วจึงสอนให้ระงับกิเลสภายหลังเห็นว่าจะได้ผลดี จึงเรียกลัทธิฝ่ายตนว่า “มหายาน” เรียกฝ่ายตรงกันข้ามว่า “หินยาน”

ความมุ่งหมาย

มหายานว่าไม่ควรมุ่งบังเจกโพธิหรือสาวกโพธิควรมุ่งพุทธภูมิเพื่อพาผู้อื่นข้ามสังสารวัฏไปก่อน แล้วตนจึงไปที่หลัง จึงสอนให้คนมุ่งเป็นพระโพธิสัตว์ จึงเกิดนับถือโพธิสัตว์ขึ้นเป็นสำคัญ

การแก้ไขขั้นต่อมา

คติเดิม พระพุทธเจ้ามีทั้งอดีตปัจจุบันอนาคต

แก้วว่า มีท้าวอนันตจักรวาลคือมี

๑. พระสวยมภูพุทธเจ้า หรือ พระอาทิตย์พุทธเจ้า
เกิดพร้อมโลกแลประจำโลก

๒. พระธยานิพุทธเจ้าอีก ๕ พระองค์ เกิดด้วยอำนาจฌานสมาบัติทั้ง ๕ ของพระอาทิพุทธเจ้า อยู่เป็นประธานในสวรรค์ชั้นฟ้าบันดาลให้พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดในมนุษยโลกเป็น

๓. พระมนุษย์พุทธเจ้าสั่งสอนเวไนยสัตว์

พระพุทธเจ้าตามคติเดิม เช่น พระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์มีพระตถันท์กรตลอดจนพระโคตมพุทธเจ้าของเราเป็นพระมนุษย์พุทธเจ้า

พระกาย ๓ ของพระมนุษย์พุทธเจ้า

๑. ธรรมกาย ธรรมที่ตรัสรู้
๒. สัมโภคกาย กายที่เกิด แก่
๓. นิรมาณกาย กายที่หมดกิเลส

เปรียบเทียบ

คติเดิม สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา
แก้ไขเป็น อดฺตา ชี้น ฉะนี

การแผ่

ฝ่ายเหนือ “มหายาน” แผ่ไปทางทิเบต มงโกล
จีน ญี่ปุ่น ญวน ในทุกวันนี้

ฝ่ายใต้ “หินยาน” แผ่ไปทางลังกา พม่า มอญ
ไทย ในทุกวันนี้

“มหายาน” เมื่อแผ่ไปในประเทศต่าง ๆ แล้ว ยัง
ถูกดัดแปลงแก้ไขอีกมากมายเช่นในญี่ปุ่นได้ถูกแก้ไข
อนุโลมไปทางการเมืองโดยมาก

ประเทศไทย

ได้รับพระพุทธศาสนา

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท เนื่องจาก
พระโมคคัลลีสบุตรส่งพระโสณะและพระอุตตระมาทาง
สุวรรณภูมิ คือนครปฐม แต่พวกพม่ามอญว่า เมืองสะเทิม
อันเป็นเมืองมอญอยู่ข้างใต้ (ตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม
หน้า ๒๙) ก่อนพ.ศ. ๕๐๐ ปี

ยุคที่ ๒ *ลัทธิมหายาน* จากเกาะสุมาตรา คือ ราชอาณาจักรศรีวิชัย ในเกาะนั้นเผยแผ่เข้ามาทางภาคใต้มีหลักฐานคือพระมหาธาตุเมืองไชยา พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิม ราวพ.ศ. ๑๓๐๐

ยุคที่ ๓ *ลัทธิหินยานอย่างพุกาม* จากพระเจ้าอนรุทมหหาราชกรุงพุกามแห่งประเทศพม่าราว พ.ศ. ๑๖๑๐ ชาวเมืองพุกามนี้ได้มารับคติเถรวาทจากมครรัฐเหมือนไทยแต่ห่างจากอินเดียจึงเกิดลัทธิหินยานอย่างพุกาม

ยุคที่ ๔ *ลัทธิลังกาวงศ์* ราวพ.ศ. ๑๘๐๐ จากพระเจ้าปรักรมพามหาราชผู้บำรุงพระพุทธศาสนาจนเจริญฝ่ายไทยได้ข่าวจึงไปบวชแปลงกลับมาสมัยพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย ลัทธิลังกาวงศ์จึงรุ่งเรืองในประเทศสยามแต่นั้นมา ดังศิลาจารึกเมื่อพ.ศ. ๑๘๒๖ ว่า

“พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎกหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา”

ที่แรกคงเป็น ๒ นิกายแต่มารวมกันเข้าได้เองที่เมืองมอญถึงกับพระเจ้าแผ่นดินต้องบังคับ

การศึกษา

๑ ตามคติมหายาน

๒ ตามคติหินยาน

คติหินยาน

ปิฎก ๓

๑. วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภิกขุวิภังค์
มหาวัคค์ จุลลวัคค์ ปรีวาร

๒. สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย
สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย
ขุททกนิกาย

๓. อภิธรรมปิฎก รัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา
ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ
ยมก ปฏฐาน

อีกนัยหนึ่ง เรียกนวังคสัตถุศาสน์ คือ สุตตะ
เคยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ
อัปภูตัมมะ เวทลละ

ยุคแรกที่สุด เรียนจากโอภุฏฐ์ของพระพุทธเจ้า

ยุคที่ ๒ เรียนจากโอภุฏฐ์ของอาจารย์พร้อมทั้ง
คำอธิบาย

ยุคที่ ๓ เรียนจากตำรับตำราอีกส่วนหนึ่ง

วิธีเรียน

ยุคแรก เรียนธรรมวินัยโดยตรง

ยุคหลัง เรียนภาษาก่อน

การสอน

ยุคแรก สอบทาน

ยุคหลัง สอบไล่

การแบ่งแยกการเรียนสอบ

ยุคแรก เรียนภาษาไปพร้อมกับอรรถ สอบ
แต่ภาษาเป็นสำคัญ

ยุคหลัง เรียบสอบภาษา ๑

น.ธ. ธรรม ๓

น.ธ. ตรี พ.ศ. ๒๔๕๕

น.ธ. โท พ.ศ. ๒๔๖๐

น.ธ. เอก พ.ศ. ๒๔๖๕

ธ.ศ. ตรี พ.ศ. ๒๔๗๒

ธ.ศ. โท พ.ศ. ๒๔๗๓

ธ.ศ. เอก พ.ศ. ๒๔๗๔

ปริยัติ ๓

๑. อลคัทฑุปริยัติ

๒. นิสสรณปริยัติ

๓. ภัณฑาคาริกปริยัติ (ป.สุ. ๒/๑๔๒)

องค์ ๔ ของนักเรียน

สุ. จิ. ปุ. ลี. วินิมุตโต กถํ โส ปณฺฑิตโต ภเว

สุ. จิ. ปุ. ลี. สฺสสมฺปนฺโน ปณฺฑิตโตติ ปวฺจจติ

สุ เสาวนิตถ้อย ทั้งผอง
จิ เจตนาตรอง ตริคัน
ปู จฉาสีบสวนลอง เลาเลิศ
ลิ ขิตข้อคำตัน เกียงแก้กันลิ้ม

(จากคลังปริยัติ หน้า ๑๔๑ จากหนังสือนักเรียน
เล่ม ๒ แลมอดโตของกรมศึกษาธิการ)

เริ่มเรียนให้เร่งรู้ ทั้ง ๔ องค์ประมาณหมาย
หนึ่งฟังอย่าฟังตาย ให้ตั้งจิตกำหนดจำ
หนึ่งให้อุตสาหะ เอาจิตคิดพินิจคำ
หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอำ ฉงนใดให้เร่งถาม
หนึ่งให้เอาจิตคิด ลิขิตข้อสุขุมความ
พร้อมองค์จึ่งทรงนาม ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา
(ลำนำยานี้ในปฐมมาลา)

สมัยสุโขทัย

เริ่ม ลังกาวงศ์ สมัยพระร่วง
เจริญ สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยา-
 ลิไท) รัชกาลที่ ๕ ของกรุงสุโขทัย แบ่ง

- ก. ความวาลี
- ข. อรัญญวาลี

สมัยอยุธยา

เจริญ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราวพ.ศ. ๑๙๖๕ รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ ราวพ.ศ. ๒๒๙๖ พระสงฆ์ไทยไปลังกาสมัยพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์ ประดิษฐานสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ลงไว้

สมัยกรุงธนบุรี

ฟื้นฟู

สมัยกรุงเทพฯ

ฟื้นฟู โดยลำดับ

ร. ๒ เปลี่ยนชั้นบาลี คือ เดิม

- ก. แปลพระสูตรได้ เป็นเปรียญตรี
- ข. แปลพระวินัยได้ เป็นเปรียญโท
- ค. แปลปรมัตถ์ได้ เป็นเปรียญเอก

ทรงแก้ไขใหม่เป็น ๙ ประโยค และใช้มาจนกระทั่ง
ทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๓๖๗ ร. ๔ ทรงผนวช

พ.ศ. ๒๓๗๙ ร. ๔ เสด็จไปยังวัดบวรนิเวศเป็น
อันปรากฏคณะธรรมยุติกา

ในรัชกาลที่ ๖ สมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พ.ศ.....^๑

พ.ศ. ๒๔๖๘

พระเจ้าจัดการศึกษาร่วมกับคฤหัสถ์

พ.ศ. ๒๔๔๑ มีประกาศพระราชโองการแก่พระ-
ภิกษุสงฆ์ว่า ได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
เมื่อยังทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นที่สมเด็จพระ-
ราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ ทรงอำนวยการให้พระเจ้าน้อง
ยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นผู้อนุ鞠ล (ประวัติ
แห่งการศึกษาของประเทศสยามหน้า ๕๐)

^๑ รัชกาลที่ ๖ ถวายมหาสมณุตมาภิเศกแก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

พระโอรส^๑

เรื่อง ความประสานกันของปัญญา

ท่านเจ้าคณะ เจ้าอาวาส อุบาสกอุบาสิกา และ
นักเรียน พร้อมทั้งสาธุชนทั้งหลาย

ได้ฟังคำรายงานถึงความเป็นไปของโรงเรียนศรี-
ธรรมวิทยา รู้สึกมีความสุขและอนุโมทนาในการตั้ง
และดำเนินการของโรงเรียน เบื้องต้นขออนุโมทนาและ
ถวายกุศลแด่ท่านเจ้าคุณพระเทพปัญญามุนี (ยโส เฉย)
อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ซึ่งท่านมาดำริจัดตั้งโรงเรียน
นี้ขึ้นและท่านเจ้าอาวาสปัจจุบันก็ได้ดำเนินกิจการสืบต่อ

^๑ แสดงแก่ พุทธศาสนิกชน และนักเรียน โรงเรียนศรีธรรมวิทยา ณ
ศาลาการเปรียญวัดศรีธรรมาราม อ.เมือง จ.ยโสธร วันที่ ๖ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๑๖

มา ได้รับเป็นเจ้าของอำนวยการให้โรงเรียนได้ดำเนินต่อ
มาจนมีนักเรียนชาย-หญิงและมีพระภิกษุสามเณรเข้า
เรียนเพิ่มเติมความรู้มีจำนวนไม่น้อย นับว่าได้ตั้งขึ้นเป็น
หลักฐานทั้งได้รับการรับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียน
รัฐบาลจากกระทรวงศึกษาธิการ

ตามที่อยู่ตามภาพและคณะได้เดินทางมาเยี่ยมวัดและ
พุทธบริษัทในภาคนี้ เท่าที่ได้ผ่านมาก็รู้สึกว่ประชาชน
ในภาคนี้ตื่นตัวในการศึกษากันเป็นอันมาก และวัด
ทั้งหลายก็ได้ชวนช่วยจัดช่วยตั้งโรงเรียนเพื่อประโยชน์
แก่กุลบุตรกุลธิดาตลอดถึงจนพระภิกษุสามเณรมากวัด
เรียกว่ามีทุกจังหวัด จังหวัดหนึ่งก็มากแห่งบ้าง น้อยแห่ง
บ้าง เป็นประเภทโรงเรียนราษฎร์ของวัดบ้างโรงเรียน
ผู้ใหญ่บ้างนี้หนักไปในทางคติโลก และนอกจากนี้ก็เป็น
โรงเรียนปริยัติธรรมสอนนักธรรมและบาลีอีกมากซึ่งเป็น
ไปในด้านพระศาสนาก็แสดงว่าได้มีการตื่นตัวในการ
ศึกษากันทั้งในทางคติโลกและทั้งในทางคติธรรม ความ
ตื่นตัวในการศึกษานี้เป็นของดี เพราะได้ปัญญาเป็นแสง
สว่างของชีวิต

พ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายต่างก็ขวนขวายให้ลูกได้รับการศึกษาเล่าเรียนให้ดีที่สุดตามความสามารถ และส่วนใหญ่ก็มีความเห็นตรงกันว่า การให้การศึกษาวิชาความรู้นั้นดีกว่าการให้มรดกอย่างอื่น เพราะว่าเมื่อลูกชายลูกหญิงได้มีความรู้ติดตัวไปก็สามารถที่จะปกครองและประกอบอาชีพการงาน แสวงหาทรัพย์สมบัติอื่น ๆ เอาได้ ก็แสดงว่าบรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายบัดนี้ก็พากันเห็นประโยชน์ของการศึกษา และอุทิศหนุนส่งเสริมให้ลูกหลานได้รับการศึกษาให้ดีที่สุด ข้อนี้เป็นทางแห่งความเจริญ แม้เช่นนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ที่ควรทำอันเกี่ยวแก่การศึกษาโดยเฉพาะคือการอบรมให้รู้จักพระพุทธศาสนา ฝึกหัดให้มีการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ทางกระทรวงศึกษาธิการก็มองเห็นความสำคัญในข้อนี้จึงให้บรรจุวิชาศีลธรรมเข้าไว้เป็นหลักสูตรสำหรับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาส่วนหนึ่ง แต่เมื่อถึงชั้นมหาวิทยาลัยแล้ว ไม่มีบรรจุไว้ ก็น่าจะเอาอย่างมาจากต่างประเทศเพราะตามที่ทราบมานั้น ในต่างประเทศสำหรับชั้นมหาวิทยาลัย ไม่มีการบรรจุวิชาศีลธรรมของศาสนาใดศาสนาหนึ่งเข้า

ไว้เป็นหลักสูตร เพราะเขาถือว่าเป็นเสรีภาพของทุก ๆ คนที่จะนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ส่วนในชั้นมัธยมศึกษา และประถมศึกษา นั้นไม่ทราบว่าเขามีจิตวิชาวินัยธรรมไว้หรือไม่ แต่ว่าของเรานั้นยังมีการจัดอยู่แต่การจัดเอาไว้ นั่นก็กำหนดให้มีคะแนนสอบเพียงเล็กน้อย การสอนมักจะบกพร่อง เพราะฉะนั้นวิชาศีลธรรมหรือวิชาพระพุทธศาสนานั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นวิชาที่ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลานานปี จนถึงบัดนี้ปรากฏว่าความเสื่อมศีลธรรมได้บังเกิดขึ้นทั่วไป คณะสงฆ์เองก็มีความสำนึกอยู่เช่นนี้จึงได้พยายามที่จะเข้าช่วยสอนวิชาศีลธรรม ช่วยจัดสอนวิชาศีลธรรม

เพราะฉะนั้นจึงได้มีการจัดตั้งสอนโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์กันขึ้นบ้าง ได้มีพระวิทยากรช่วยสอนในโรงเรียนต่าง ๆ บ้าง และทางกระทรวงศึกษาธิการเองก็เริ่มเห็นความสำคัญได้ดำริหรือว่ารับความดำริ จากผู้อื่นในอันที่จะหาทางส่งเสริมวิชาศีลธรรมหรือวิชาพระพุทธศาสนาขึ้น และวัดทั้งหลายในบัดนี้ก็ได้อุปถัมภ์โรงเรียนประเภทต่าง ๆ กันขึ้นมาก และปรากฏว่าได้รับความ

นิยมจากบรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนทั้งหลาย ดังเช่นในวัดนี้ก็ให้มีเด็กนักเรียนชายหญิงอุดหนุนเข้ามาเรียนเป็นจำนวนมาก และนอกจากนี้ก็ได้มีพระภิกษุสามเณรเข้ามาเล่าเรียนศึกษาเพิ่มเติมความรู้ วัดต่าง ๆ ก็ได้มีกำหนดหลักเกณฑ์ให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนนักเรียนคือนักธรรมและบาลีควบคู่กันไปด้วยบ้าง หรือต้องสอบนักเรียนต้องสอบบาลีให้ได้เท่านั้นเท่านั้นก่อนจึงจะเรียนในชั้นนั้นชั้นนี้ได้บ้าง อันเป็นระเบียบที่สับสนกันอยู่มาก ในบัดนี้ทางคณะสงฆ์ก็ได้จัดตั้งอนุกรรมการขึ้นเพื่อที่จะได้ปรับปรุงโรงเรียนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในวัด ตลอดจนถึงการกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ดังกล่าวให้ลงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อว่าจะได้รักษาระดับความรู้ ปริยัติธรรมคือนักธรรมและบาลีของพระภิกษุสามเณรทั้งหลายไม่ให้เสื่อมลงด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ได้อนุญาตให้เรียนวิชาเพิ่มเติมหลักสูตรของชั้นประถม ชั้นมัธยม ซึ่งไม่ขัดกันกับพระวินัยด้วย และสำหรับเด็กชายหญิงโดยตรงนั้นเมื่อโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดเป็นผู้จัดเป็นเจ้าของดังนี้ ก็มีโอกาที่จะอบรมสั่งสอนพระพุทธศาสนาให้เด็กมีความ

รู้ในพระพุทธศาสนา ให้ปฏิบัติศีลธรรมดียิ่งขึ้น เพราะว่าความรู้ ทั้ง ๒ แขนง คือทั้งในทางโลก และในทางธรรมนี้ เป็นเรื่องที่จำเป็นทั้ง ๒ ด้าน ทางคณะสงฆ์และรัฐบาล ได้ปล่อยให้ความรู้ทั้ง ๒ ด้านนี้แยกกันไปอยู่นานแล้ว คือทางโลกก็เรียนกันไปทางหนึ่งทางพระก็เรียนกันไปอีกทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นโลกกับธรรมหรือว่าอาณาจักรกับพุทธจักรจึงไม่พบกัน ไม่ประสานกัน ในด้านปัญญา ในด้านวิชา ต่างคนก็ต่างจำเรือกันไป พายกันไปคนละทาง และเมื่อเป็นดังนี้ก็ทำให้เกิดความเหินห่างกัน แม้ว่าโรงเรียนส่วนมากจะตั้งอยู่ในวัด เช่นในบัดนี้ แต่ว่าถ้าพระไม่ได้จัดไม่ได้ทำ ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องก็คล้าย ๆ กับว่าตั้งอยู่ก็สักว่าตั้งอยู่เท่านั้น อยู่ใกล้ก็เหมือนอยู่ไกลไม่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันในด้านปัญญา และเมื่อไม่เกิดความสัมพันธ์ในด้านปัญญาก็เกิดความเหินห่างมาตั้งแต่เด็ก นี่เป็นอันตรายแก่ส่วนรวม คือแก่ชาติแก่ศาสนาเอง

ฉะนั้นจึงเป็นความจำเป็นจะได้ให้ความรู้ทั้ง ๒ ด้านนี้เดินขนานกันไป คือ ทั้งทางโลกและทางธรรม

เมื่อเป็นเช่นนี้โลกกับธรรม อาณาจักรกับพุทธจักร ก็มีอยู่ใกล้กันขนานกันพบกันเป็นความประสานกันในทางปัญญา เมื่อเป็นความประสานกันในทางปัญญาแล้ว ความเคารพนับถือ ความใกล้ชิดต่าง ๆ ความเข้าใจกันต่าง ๆ ก็จะเป็นและเกิดขึ้น ต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกันให้ดำเนินไปสู่ความเจริญ

อันนี้เป็นนโยบายหลักแห่งการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ที่จะร่วมกับรัฐบาลที่จะดำเนินในโอกาสต่อไปนี้ และในบัดนี้ ก็ได้เริ่มกันมาบ้างแล้ว แต่การจัดการเช่นนี้จะต้องอาศัยเวลาและจะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความสามารถอีกมาก เพราะฉะนั้นในบัดนี้ก็ขอให้บรรดาท่านทั้งหลายผู้มีส่วนจัดส่วนสอนในโรงเรียนนี้ อย่าได้ลืมการที่จะสอนสอดแทรกวิชาพุทธศาสนาให้เด็กชาย-หญิงเหล่านี้มีความรู้จักพระพุทธรศาสนา รู้จักประเพณีธรรมและก็อย่าลืมที่จะได้กวาดขันพระเณรที่มาเรียนวิชานี้ให้ตั้งอยู่ในความสังวรมีความประพฤติดี เป็นพระที่ดี เป็นเณรที่ดี และให้ศึกษาศาสนาศึกษา คือนักธรรมและบาลีควบคู่กันไปด้วย อย่าได้ปล่อยทิ้ง และสำหรับพระเณร

นั่นก็จะต้องถือว่าวิชาศาสนาศึกษานั้น วิชาพระพุทธศาสนาอันได้แก่ นิกธรรมและบาลี อันเป็นหลักสูตรของคณะสงฆ์นั้นเป็นวิชาหลักของตน และเป็นหัวใจแห่งการศึกษาของตน ส่วนวิชาอื่น ๆ เป็นวิชาประกอบสำหรับที่จะสร้างปัญญา เพื่อที่จะได้มีความประสานใกล้ชิดชดชชานกันไปในปัญญาในทางโลกหรือกับอาณาจักร เมื่อจัดตั้งนี้แล้วก็คิดว่าจักไม่เป็นอันตราย และก็จะอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นได้ทุกฝ่าย ในโอกาสนี้ที่ได้มาเยี่ยมโรงเรียนนี้ก็ขอฝากข้อคิดและข้อแถลงให้ทราบถึงนโยบายของคณะสงฆ์ตามที่กล่าวมานี้

และในที่สุดนี้ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจบุญกุศลได้อภิบาลรักษาทุก ๆ ท่านให้ถึงซึ่งความสุขความเจริญงอกงามด้วยปัญญา และความประพฤติดีทุก ๆ คนเทอญ.

พระสัมโมทนิยกกา^๑

เรื่อง การศึกษาของพระภิกษุสามเณร

ขอประทานโอกาสพระเถระเจ้าคณะจังหวัด พระเถระและพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย

ในโอกาสที่กระผมได้รับกำหนดให้เดินทางมาเยี่ยมวัด และพุทธศาสนิกชน เมื่อเดินทางมาถึงจังหวัดนี้ ก็ได้ตั้งใจตั้งแต่ที่แรกว่าจะมากราบนมัสการท่านพระเถระ ผู้เฒ่าเจ้าคณะจังหวัด เมื่อได้เดินทางมารั้งก่อนประมาณ ๑๐ ปีที่แล้วมา ก็ได้มาเยี่ยมนมัสการท่านครั้งหนึ่งแล้ว และได้รับการต้อนรับจากท่านพระเถระผู้เฒ่า เจ้าคณะจังหวัด พร้อมทั้งท่านพระภิกษุสามเณรสทรรมิก

^๑ แสดงแก่ พระภิกษุสามเณร ณ วัดศรีนวล อ.เมือง จ.ขอนแก่น
วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๖

ทั้งหลาย ก็ขอขอบคุณในกัลยาณจิตที่ได้เอื้อให้การต้อนรับ และผมก็ขอแสดงความรู้สึกตามที่ได้เดินทางมาเยี่ยมหลายจังหวัด หลายวัดในครั้งนี้อะ ได้พบได้เห็นความเจริญในด้านต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้เป็นอันมาก เป็นต้นว่า ถนนหนทางที่ได้สร้างขึ้นเป็นอย่างดีเชื่อมถึงกันทุกจังหวัด และบ้านเมืองก็ได้พัฒนาขึ้นใหม่ ตลอดจนถึงการศึกษาก็ได้พัฒนาขึ้นไป พระภิกษุสามเณรในภาคนี้ ก็ปรากฏว่าได้ตื่นตัวในการศึกษาขึ้นมา ได้มีโรงเรียนตั้งขึ้นเป็นอันมากและหลายประเภท เป็นต้นว่า โรงเรียนนักรธรรมบาลี โรงเรียนปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราชภัฏของวัด โรงเรียนผู้ใหญ่ และก็ยังมีพระภิกษุสามเณร เข้าเรียนในโรงเรียนเหล่านี้เป็นอันมากทั่วไป และเมื่อได้ไต่ถามถึงกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการอนุญาตให้เข้าเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่ และโรงเรียนต่าง ๆ ว่าได้ตั้งกฎเกณฑ์ไว้ เช่น ต้องได้นักธรรมชั้นนั้นชั้นนี้ หรือต้องได้บาลีชั้นนั้นชั้นนี้เป็นต้น บางแห่งก็ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน แต่ก็มีการสอนนักรธรรมบาลีแทรกกันอยู่กับ

วิชาทางโลก สรุปล่าการศึกษาของพระภิกษุสามเณรใน
ภาคนี้มีหลายแบบต่าง ๆ กัน

ในเรื่องนี้ทางคณะสงฆ์ คือมหาเถรสมาคม ก็มี
ความห่วงใยในการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุ
สามเณร เกรงว่าการศึกษาพระธรรมวินัยจะตกต่ำเสื่อม
โทรมลง เพราะว่าจิตใจของพระภิกษุในปัจจุบันนี้ โนมน้ำ
ในการศึกษาวิชาทางโลกมากขึ้น มหาเถรสมาคมจึงได้
ดำริหาวิธีป้องกันเพื่อมิให้การศึกษาพระธรรมวินัยเสื่อม
แต่ก็สำนึกอยู่ว่าการศึกษาของคณะสงฆ์กับการศึกษา
ทางโลกนั้นได้ถูกปล่อยให้ห่างเหินกันมาเป็นเวลานาน
อันที่จริงปัญหาทางธรรมกับปัญหาทางโลกนั้นต้องควบคู่
กันไป การที่ได้มีสภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย
และมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยขึ้นก็เพื่อที่จะประสาน
ปัญหาทางธรรมกับปัญหาทางโลกคู่กัน ก็จะเป็นประโยชน์
มาก พระภิกษุสามเณรในปัจจุบันนี้ก็สนใจในการศึกษา
วิชาทางโลกกันมากและพระภิกษุสามเณรก็ควรศึกษา
แสวงหาปัญหาทางโลกด้วยเพื่อจะได้พูดกับชาวโลกเขา
รู้เรื่อง แต่ว่าต้องการวิธีการดำเนินการให้เหมาะสม และ

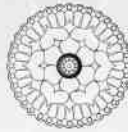
ก็ต้องได้ละทิ้งการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นหลักของ
พระศาสนา เรื่องนี้มหาเถรสมาคมก็ได้ดำริอยู่

ฉะนั้นจึงขอฝากคณะสงฆ์ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษา
แก่พระเถรในที่นี้ไว้ด้วย นี่เป็นข้อสังเกตซึ่งได้มาเห็นใน
ที่ต่าง ๆ เท่าที่ได้ผ่านมาแล้วในภูมิภาคนี้

อนึ่งได้เห็นการทำงานพร้อมกันด้วยสามัคคีในที่
ต่าง ๆ ก็รู้สึกดีใจ เพราะว่าเป็นช่วยกันทำความเจริญ
แก่การพระศาสนาและบ้านเมืองซึ่งเป็นเรื่องสมควรทำ
เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นทางปลูกความศรัทธาเลื่อมใสให้
เกิดขึ้นในประชาชน และเป็นการช่วยให้ตั้งมั่นในพระ-
รัตนตรัยและศีลธรรม ทำให้บ้านเมืองมีศีลธรรมดีขึ้น

สุดท้ายนี้ ก็ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและ
อำนาจกุศลสัมมาปฏิบัติ จงอภิบาลรักษาทุกท่านให้มี
กำลังกาย กำลังปัญญา ที่จะประกอบกระทำประโยชน์
แก่พระศาสนาและบ้านเมือง ให้สำเร็จเป็นประโยชน์ทั้ง
แก่ตนเองและแก่ผู้อื่นตลอดจิรกาลเทอญ.

พระสัมโมทนียกกา^๑

เรื่อง สุ จิ ภา

ท่านเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง เจ้าอาวาส พระสงฆ์
สามเณร พุทธศาสนิกสาธุชน ครูและนักเรียนทั้งหลาย

ขอขอบใจในการต้อนรับของท่านทั้งหลาย ทั้งพระ-
สงฆ์สามเณร ทั้งคฤหัสถ์ ได้จัดต้อนรับในครั้งนี้ ได้ฟัง
คำแถลงของท่านเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง แสดงจำนวน
วัด จำนวนพระสงฆ์สามเณร เด็กวัดแม่ชีและโรงเรียน
สำหรับศึกษา ก็รู้สึกว่ในอำเภอน้ำพองนี้ ได้มีคณะสงฆ์
ตั้งเป็นหลักฐาน แม้พระสงฆ์คณะนี้จะมีจำนวนน้อยกว่า

^๑ แสดงแก่ พระภิกษุสามเณร ครู นักเรียน และพุทธศาสนิกชน ณ
วัดพระบาทภูพานคำ อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ.

แต่ก็ยังมีจำนวนที่นับว่าเป็นปีกแผ่น เสนาสนะถาวรวัตถุ ก็มีเป็นหลักฐานมากพอสมควร โดยเฉพาะที่วัดนี้ก็มี พระพุทธรูป มณฑปพระพุทธรูป และกำลังสร้าง พระพุทธรูปมีหน้าตักถึง ๙ วา และได้ใช้ทุนทรัพย์ที่ สร้างไม่น้อยถึง ๗-๘ แสนแล้ว โรงเรียนสำหรับเล่าเรียน ของพระเถรก็มีทั้งนักธรรมบาลี มีพระเปรียญที่ช่วย เหลืออยู่ถึง ๔ รูป ดูกี่ได้จัดทำกันเป็นงานเป็นการเป็น หลักเป็นฐาน ความสำเร็จแห่งการก่อสร้าง ตลอดจนถึง การจัดการศึกษา รวมทั้งที่มีจำนวนพระเถรมากดังนี้ ก็แสดงถึงศรัทธาปสาทะพร้อมทั้งความอุปถัมภ์บำรุงของ พุทธศาสนิกสาธุชนฝ่ายฆราวาสอย่างเข้มแข็งด้วย เพราะว่าบรรดาพระเถรเองก็ไม่ไช่มาจากไหน มาจากลูกของ ชาวบ้าน บรรดาพ่อแม่มีศรัทธาปสาทะก็ให้ลูกออกบวช และบรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายทั้งที่เป็นญาติและ มิใช่ญาติถือว่าเป็นเหมือนญาติเป็นผู้ที่พึงทะนุบำรุงทั้งหมด และการก่อสร้างถาวรวัตถุที่ต้องใช้เงินทองมากนั้นเล่า ก็มาจากแรงศรัทธาของสาธุชนทั้งหลาย ก็แสดงถึงว่า ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มีหลักทรัพย์มากพอที่จะบริจาค ในการก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นในวัด และหลักทรัพย์นั้นก็

เกิดจากน้ำพักน้ำแรง ประกอบอาชีพของท่านสาธุชนทั้งหลายนั่นเอง ก็การอาชีพของท่านสาธุชนทั้งหลายได้เป็นไปพอสมควร มีรายได้ที่สามารถที่จะเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวและบริจาคบำเพ็ญกุศลน้อยหรือมากตามกำลังทรัพย์ตามกำลังศรัทธา นอกจากนี้ ก็ยังมีโรงเรียนประถมศึกษา มีโรงเรียนผู้ใหญ่ มีนักเรียนไม่น้อย โดยเฉพาะที่มาประชุมกันอยู่ในที่นี้ก็หลายร้อย ทั้งนักเรียนผู้ใหญ่และทั้งเรียนที่เรียนในประถมศึกษา ก็แสดงว่าประชาชนในที่นี้ตื่นตัวในการศึกษา เป็นผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่มีอายุเกินวัยเด็กที่จะเข้าโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชนโยบายแล้ว แต่ก็ยังสนใจใฝ่การศึกษามาเข้าโรงเรียนผู้ใหญ่ อันนี้ก็น่า อานุโมทนา ประกอบทั้งในอำเภอนี้ก็มียี่สิบเอ็ดโรงเรียน เป็นเขื่อนใหญ่เขื่อนหนึ่งที่ยานวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ก็นับว่าเป็นลาภของท่านทั้งหลายที่ได้มีการพัฒนาขึ้นในเนื้อที่ของอำเภอนี้แสดงถึงความเจริญในการพัฒนาเพื่อความผาสุกของประชาชน ซึ่งประชาชนพากันได้รับประโยชน์ทั้งในเขตนี้และในเขตอื่น

ในตำบลนี้ก็มีวัดวาอารามมีพระภิกษุสามเณรมาก แสดงถึงความเจริญทางการศึกษาก็มีการตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นอันมาก แสดงว่าผู้ที่เกิดมาในรุ่นนี้กำลังพบกับการพัฒนาต่าง ๆ สำหรับการพัฒนาโดยมากเกี่ยวแก่ดินเกี่ยวแก่น้ำเกี่ยวกับไฟเช่นการสร้างเขื่อน การทำไฟฟ้าก็นับว่าเป็นการพัฒนาทางกาย การศึกษาตลอดจนถึงการอบรมธรรมในพระพุทธศาสนานับว่าเป็นการพัฒนาทางใจ

เพราะฉะนั้นในโอกาสที่ได้มาพบกับท่านทั้งหลายพร้อมทั้งได้เห็นการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีอยู่จะกล่าวถึงหลักของการอบรมปัญญาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะว่าเวลานี้กำลังตื่นตัวในการศึกษา อันเป็นทางของปัญญา ปัญญา นั้นเป็นแสงสว่างที่ไม่มีแสงสว่างอื่นยิ่งกว่า เพราะส่องให้เห็นสัจจะคือความจริงต่าง ๆ แม้ทีลึกลับอันไม่มีแสงอื่นใดแม้แต่แสงอาทิตย์จะส่องให้เห็นได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า *นตถิ ปญญาสมา อาภา* แสงสว่างที่เสมอด้วยปัญญาไม่มี ดังนี้แต่เราก็ควรทำความเข้าใจคำวาปัญญา ว่าปัญญาที่แท้จริงนั้นหมายถึงเป็นความ

รู้ที่รอบคอบทั่วถึง เป็นความรู้ที่เข้าถึงสัจจะคือตัวความจริง ไม่ใช่หมายถึงความรู้เห็นความรู้ฟังเป็นต้น แม้ดั่งที่เราเรียกว่าการเรียนรู้ แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสื่อทำให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นตัวความรู้รอบคอบทั่วถึงนั้น ดั่งจะเห็นได้ว่าสิ่งที่เราเห็นด้วยตานั้น เช่นว่าเรามองขึ้นไปบนฟ้า เห็นดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาว ดวงเล็กนิดเดียว ดวงอาทิตย์นับว่าใหญ่กว่าดวงจันทร์ ดวงดาวยิ่งเล็กกว่าอีก ดุริยบริวาร ๑ และเมื่อเรายืนอยู่ที่กลางถนนมองไปสุดลูกตาก็คือมองเห็นสองข้างถนนนั้นรวมเข้ามามีเป็นเส้นเดียวกัน แต่ว่าถนนที่เราอยู่นั้นกว้างแต่ว่าปลายนั้นถูกตารวมกันเป็นเส้นเดียว นี่ลูกตาของเราบอกอย่างนี้และนอกจากนี้ลูกตาของเรายังบอกว่าดวงอาทิตย์นี้เดินโคจรขึ้นที่ทิศตะวันออกแล้วก็ไปตกที่ทิศตะวันตก โลกเรานี้อยู่เฉย ๆ และเป็นของแบน ตั้งแต่โบราณมาก็เชื่อกันอย่างนี้ว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกแล้วก็ไปตกทางทิศตะวันตก เชื่อว่าโลกแบน ว่าโลกอยู่เฉย ๆ ลูกตาเราบอกอย่างนั้นเห็นอย่างนั้น แต่ว่าความจริงเป็นอย่างไร ความจริงนั้นตามที่นักวิทยาศาสตร์นักวิชาการได้ตรวจสอบกันกลับ

แสดงว่าดวงอาทิตย์นี้ใหญ่กว่าโลกของเรามากมายนัก และที่เราเห็นว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกตกทางทิศตะวันตกนั้นความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่โลกต่างหาก หมุนรอบดวงอาทิตย์ และโลกเรานี้ที่ว่าแบนก็ไม่ใช่แบน แต่ว่าเป็นของกลมและก็หมุนอยู่เสมอ หมุนรอบตัวเอง หมุนรอบดวงอาทิตย์ นักวิทยาศาสตร์นักวิทยาการเขาว่าอย่างนี้ ดวงดาวที่ริบหรี่ ๆ อยู่ในที่มืดมีแสงสว่างในตัวเองนั้นว่าเป็นดวงอาทิตย์ทุกดวงและก็ใหญ่โตทั้งนั้น บางดวงใหญ่ยิ่งกว่าดวงอาทิตย์ นักวิทยาศาสตร์นักวิทยาการเขาว่าอย่างนี้ และถนนที่เรามองเห็นว่าเป็นสายถนนรวมกันเป็นสายเดียวกันก็หารวมเป็นเส้นเดียวกัน ไม่ก็คงเป็นถนนที่กว้างเหมือนอย่างที่เรายืนอยู่นั้นแหละ แต่ว่าลูกตาของเราเองเป็นอย่างนั้นทำให้เห็นเป็นอย่างนั้น

เพราะฉะนั้นความจริงจึงเป็นอีกอย่างหนึ่งแต่ว่าเท่าที่ตามองเห็นนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง ฉะนั้นความรู้เพียงที่ตามองเห็นเพียงที่หูได้ยินเป็นต้น ยังไม่ใช่เป็นสัจจะคือความจริง ถ้าหากว่าคนเราจะรู้เพียงตาเห็นหูฟังเท่านั้น ก็ยังไม่พบความจริงดังที่กล่าวมาแล้ว จะต้องมีปัญญาที่

นำเอาสิ่งที่รู้ที่เห็นนี้แหละมาพิสูจน์มาพิจารณา ตรวจตรา
อีกขั้นหนึ่งจึงจะพบความจริง และความจริงที่พบนั้นก็
เป็นสิ่งขัดแย้งกับสิ่งที่ตามองเห็นสิ่งที่หูได้ยิน แต่ว่าก็
เป็นตัวปัญญาซึ่งเป็นตัวความรู้จริง ฉะนั้นปัญญาที่เป็น
ตัวความรู้จริงเป็นตัวความรู้รอบคอบนี้แหละเป็นสิ่งที่เรา
ต้องการจากการศึกษาไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรม
และการศึกษานั้นเมื่อกล่าวโดยปริยายคือทางอันหนึ่ง
ก็ได้แก่

สู่ตะการฟังอันหมายความว่าการใช้หูฟังอย่าง
ฟังกันอยู่ในบัดนี้ การที่ใช้ตาดูอย่างอ่านหนังสือตลอด
จนการใช้จมูกสูดดม ใช้ลิ้นชิมให้รู้รสและใช้สัมผัสทาง
กาย เหล่านี้แหละเป็นสื่อให้เกิดปัญญาและเป็นการศึกษา
อย่างหนึ่ง อย่างที่การตั้งโรงเรียนเรียนกันทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่
นี่ก็เป็นการใช้ตาใช้หูฟังบ้างอ่านบ้างเพื่อนำความรู้เข้าไป
สู่ตนเอง

อีกอันหนึ่ง จินตา คือความคิดได้แก่การที่นำเข้า
มาคิดนึกคิดพิจารณาตามเหตุและผล อาศัยสมองอาศัย
ความคิดต้องม่าย่อยอีกทีหนึ่ง คือนำของสิ่งที่เห็นที่ดูนั้น

ແລະມາຍ່ອຍດ້ວຍຈິນຕາຄືວາມຄິດ ວາມຄິດນຶກພິຈາລະນາ ໃຫ້ມີວາມເຂົ້າໃຈ ຈິນຕາຄືວາມຄິດນີ້ກໍເປັນທາງສຶກສາ ປະກາກທີ່ສອງ

ປະກາກ ໓ ກາວນາ ກາກທ້າມີເປັນຂຶ້ນຄືວາ ກາກທ້າມີຂຶ້ນທ້າເປັນຂຶ້ນ ທາງທີ່ສາມນີ້ສຳຄັງມາກ ກາ ຣຶຍນໃນທາງລອກເມື່ອຣຶຍນຣຶອຶງອະໄກກໍຕ້ອງທ້າມີຂຶ້ນໄດ້ ທ້າເປັນຂຶ້ນໄດ້ ຈະເຫັນໄດ້ງາຍໃນກາຣຶຍນວິຖາຊີພ ຈຸ່ນ ວ່າຣຶຍນວິຖາຊາງມ້າກໍຍອມທ້າມີຂຶ້ນໄດ້ທ້າຂຶ້ນໄດ້ ຈຸ່ນວ່າ ຕ້ອໂຕ້ະຕ້ອຕູ້ກໍທ້າເປັນຕູ້ໂຕ້ະຂຶ້ນໄດ້ ສ້າງບ້ານສ້າງຣຶອນ ຂຶ້ນໄດ້ ທ້າທ້າມີທ້າເປັນ ກາກທ້າທ້າມີທ້າທ້າເປັນ ນີ້ສຳຄັງ ແມ່ໃນທາງສຶລຣຣາກໍເຈນເຕີຍວ່າກັນ ເມື່ອຣຶຍນແລ້ວ ວ່າອະໄກເປັນວາມຂ້ວອະໄກເປັນວາມດີກໍຕ້ອງລະວາມຂ້ວ ໃຫ້ໄດ້ ລະວາມຂ້ວເປັນ ອະໄກເປັນວາມດີກໍຕ້ອງທ້າວາມດີ ໃຫ້ເປັນທ້າວາມດີເປັນຂຶ້ນ ນີ້ແລະເປັນກາວນາເປັນທາງ ສຶກສາປະກາກທີ່ສາມຣວມທາງສຶກສາ ໓ ປະກາກຄື

໑. ສຸຕະ ກາກພັງຫືອກາຣຶຍນ
໒. ຈິນຕາ ກາກຄິດຮູ້ຈັກໃຊ້ສມອຶງຮູ້ຈັກໃຊ້ວາມຄິດ
໓. ກາວນາ ທ້າມີທ້າທ້າເປັນ

นี่แหละเป็นหลักของการศึกษาซึ่งจะเป็นทางนำ
ปัญญาความรู้รอบคอบ ความรู้ที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง
ให้เกิดขึ้นโดยลำดับ

เพราะฉะนั้นก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้อาศัยหลักปัญญา
ของพระพุทธเจ้าดังกล่าวนี้ คือสุตา จินตา ภาวนา เรียก
สั้น ๆ ว่า “สุ จิ ภา” เป็นทางที่จะสร้างปัญญาที่แท้จริง
ให้บังเกิดขึ้นแก่ตนและก็ขอให้เข้าใจว่า ทุก ๆ คนต้อง
อาศัยหลักทั้ง ๓ ประการนี้มาแล้วทั้งนั้นตั้งแต่สมัยที่ยัง
ไม่มีโรงเรียนก็ต้องใช้หลักทั้ง ๓ ประการนี้ ดังเช่นบุคคล
ชั้นพ่อแม่ปู่ย่าตายายหรือแม่คนเฒ่าคนแก่ที่มาประชุม
อยู่ในที่นี้ไม่เคยเข้าโรงเรียน แต่ก็อาศัยหลักทั้ง ๓
ประการนี้ “สุ” ก็คือฟังเช่นว่าฟังพ่อแม่ สั่งสอนอบรม
มา “จิ” ก็คือคิด พอโตขึ้นมีความรู้ก็ใช้สมองคิดบ้าง
“ภา” ก็คือทำให้มีให้เป็นเช่นหัดหุงข้าวต้มแกงให้เป็นมา
ตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ หัดช่วยพ่อแม่กวาดบ้านทำความสะอาด
ให้เป็น กวาดก็ให้รู้จักว่าจะกวาดอย่างไร หุงข้าวก็หุงให้
สุกข้าวไม่ไหม้อย่างไร แกงก็แกงอย่างไรจึงจะถูกต้อง
หัดทำให้เป็นมาโดยลำดับอย่างนี้ จนถึงเมื่อประกอบ

อาชีพการงานก็หัดทำนาให้เป็น ทำสวนให้เป็น หัดการช่างก็หัดทำโน้นทำนี่ให้เป็น ตลอดจนถึงหัดละความชั่วให้เป็นหัดทำความดีให้เป็นอย่างนี้ และก็เป็นผู้ที่ได้ปัญญา คือความรอบรู้รู้จักโลกรู้จักธรรมรู้จักรักษาชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ รู้จักเลี้ยงลูกรู้จักบำรุงลูกสืบต่อกันมาจนถึงเด็กทั้งหลายในบัดนี้เกิดมาก็พบความพัฒนาทั้งหลาย

เพราะฉะนั้นก็ขอให้ทุก ๆ คนได้ยึดในหลักของการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา คือความรู้ที่แท้จริงตามหลักของพระพุทธเจ้าดังนี้ก็เชื่อว่าจะได้พากันได้รับความเจริญ

ในที่สุดนี้ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจกุศลได้อภิบาลรักษาทุก ๆ ท่าน ทั้งพระสงฆ์สามเณร ทั้งคฤหัสถ์ อุบาสกอุบาสิกา พุทธศาสนิกสาธุชน ครู นักเรียนทั้งหลาย ให้มีความสุขเจริญสวัสดิ์ และถึงความเจริญงอกงามในปัญญาตามหลักของพระพุทธเจ้าทุกประการ เทอญ.

การศึกษาก็เหมือนน้ำดื่ม ของชีวิต

ทำชีวิตให้มีคุณค่าขึ้น

ขบถงเหิมกัหม่าตัง// ตานโบราณ// ลัวว่า

ผู้ที่ซึ่งไม่เกิดมาหรือผู้ที่ตายไป// ลัว

ยังดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ร่วมการศึกษา

จึงจงมีไว้ทอซุ

การศึกษ เพื่อความเป็นคนที่มีมรรณ

มนุษย์ทั้งเด็กและผู้ใหญ่
มักมีคำสอนทางธรรมชาไปมรรคไว้ให้มองกันเสียหมด
ไม่เห็นว่ามรรคไว้ที่กาย วาจา และดวงใจ เมื่อมรรคหมดที่ละห
คำสอนทางธรรมชาาก็กลายเป็นคำสอนทางโลกไป